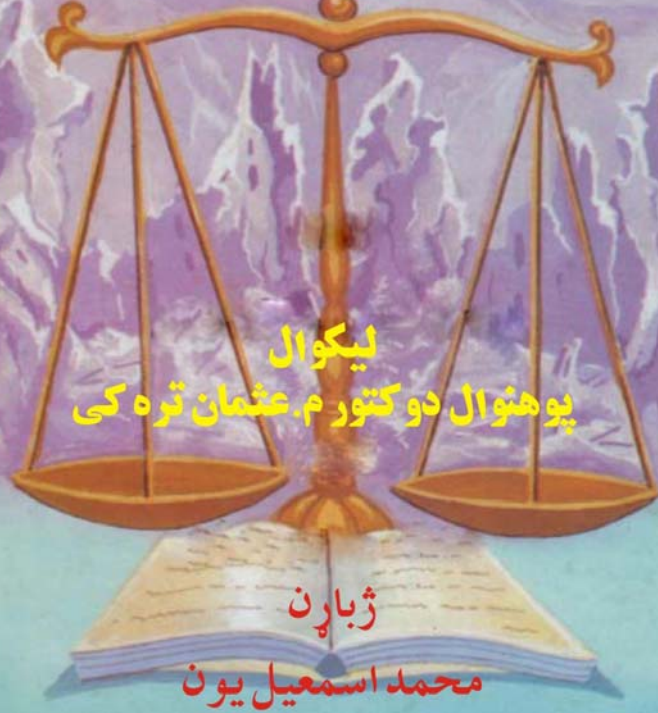

په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو
محاكمه

ليکوال

يوهنوال دوكتور م. عثمان تره کي

ژباړن

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ ل

Ketabton.com

په افغانستان کې د جگړې جنایتکارانو محاکمه

لیکوال

پوهنوال دوکتور م. عثمان تره کی

ژباړن

محمد اسمعیل یون

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کتاب پېژندنه

په افغانستان کې د جگړې جنایتکارانو محاکمه	د کتاب نوم:
پوهنوال دوکتور م، عثمان تره کی	لیکوال:
پوهنیار محمد اسمعیل یون	ژباړن:
یون کلتوري یون	خپرنډوی:
۱۰۰۰ ټوکه	چاپشمېر:
۱۳۷۹ل کال	لومړی چاپ:
۱۳۸۷ل کال	دویم چاپ:
(۱۷)	د ژباړن پرلپه
	پسې نومره:
(۱۷)	د خپرنډوی
ضیا الرحمن ضیا	پرله پسې نومره:
	کمپوزر:

دالی

د هغو پاكو او سپېخلو شهيدانو ارواوو ته چې د
يرغلگرو او كمونيزم په مقابل كې يې يوه تاريخي
(نه) وويله، په دې لاره كې يې سربايلود او د جگړې
جنايتكارانو د محاكمې ستر مسووليت يې موږ ته
راوسپاره.

نيوليک

مخ	سرليک
۱	ددې اثر پر دويم چاپ څو يادونې
۳	جنائيتکاران بايد محاکمه شي
۷	د جگړې جنائيتکارانو محاکمه يوه ملي اړتيا ده
۱۵	سريزه

لومړۍ برخه

۱۹	عمومي څرگندونې
----	----------------

لومړۍ څپرکي

۲۰	د جنګي جنائتونو په باب د نړيوالو حقوقو ټولنيز اصول
۲۰	لومړۍ-د نړيوالو کانونانسيسونو تاريخي شاليد
۲۲	دويم-د يالتا کنفرانس
۲۴	درېيم-پر کورنيو شخړو د نړيوالو قوانينو تطبيق
۲۶	څلورم-د ملګي وګړو، ټپيانو او اسيرانو ملاتړ
۲۹	پنځم-د جگړې قوانينو د تطبيق څارنه او سرغړونې
۳۱	شپږم-د جگړې مجرمينو او جنائيتکارانو سپارنه
۳۲	اووم-د جگړې جنائيتکارانو محاکمه.
۳۵	۱-د څېړنې پړاو
۳۶	۲-د محاکمې پړاو
۳۷	۳-د محاکمې حکم د پلي کېدو پړاو

دويم څپرکي

۳۸	د جزا نړيوال دېوان جوړېدل
۴۱	د روم تړون غټ ټکي
۴۱	الف-هغه جنائتونه چې څېړنه يې د دېوان واک ګڼل کېږي
۴۱	۲-ډله بيزه وژنه

- ۴۱ -۲- بشرضد جنایت
- ۴۱ -۳- جگړه ییز جنایت
- ۴۲ -۴- د تېري جنایت
- ۴۲ ب- د دېوان غونډې راغونښتونکې سرچینه
- ۴۳ ج- د تړون نیمگړتیاوې
- ۴۴ د- د دېوان عمومي واکونه

دویمه برخه

۴۶ په افغانستان کې د بشر او جگړې حقوقو څخه سرغړونه

لومړی څپرکی

- ۵۰ کمونیست حکومت (د شوروي تېري پړاو)
- ۵۲ لومړی- د نړیوالو سیاسي، مدني حقوقو او شکنجې ضد...
- ۵۸ دویم- د نورنبرگ محکمې له مخې، د جگړې له حقوقو...
- ۵۹ ۱- جنګي جنایت
- ۵۹ الف- د ملکي وګړو جبري لېږدونه
- ۶۰ ب- د ځاني او عامه شتمنیو لوټ او تالان
- ۶۲ ج- د اسیرانو شکنجه او وژنه
- ۶۵ ۲- سوله ضد جنایت
- ۷۲ ۳- بشرضد جنایت
- ۷۳ الف- عامه وژنه
- ۷۵ ب- د ملکي سیمو ویجاړونه او بمبارونه
- ۷۸ ج- د سیاسي، توکمیزو او مذهبي انګېرنوله مخې....

دویم څپرکی

- ۸۲ د مقاومت غورځنګ (د شوروي تېري پړاو):
- ۸۲ ۱- مشروع دفاع
- ۸۴ ۲- د اشارو او مقاومت غورځنګ حقوقي دریځ
- ۸۹ ۳- سرغړونې

- ۹۰ یو- یو- جنگي جنايت
۹۰ الف- د عامه شتمنيو ويجارونه او لوتونه
۹۲ ب- د زندانيانو شکنجه او اعدامونه
۹۳ دوه- بشرضد جنايت:
۹۳ الف- عامه وژنه
۹۴ ب- د سياسي او ... انگېرنو له مخې د خلکو څارنه او...

درېيم څپرکی

- ۹۲ د مجاهدينو حکومت او د طالبانو حکومت
۹۲ (تر شوروي تېري وروسته پراو)
۹۲ لومړی- د مجاهدينو له سرغړونو څخه د کمونيستانو...
۱۰۱ دويم- سرغړونې، ۱- جگړه بيز جنايتونه:
۱۰۱ الف- د ملکي وگړو جبري لېږدونه
۱۰۳ ب- د ځاني او عامه شتمنيو لوتونه
۱۰۶ ج- له اسيرانو سره ناوړه انساني چلند...
۱۱۳ ۲- بشرضد جنايت:
۱۱۳ الف- عامه وژنه
۱۱۴ ب- د ملکي سيمو ويجارونه او بمبارونه
۱۱۷ ج- د سياسي او... له کبله د خلکو څارنه او...

درېيمه برخه

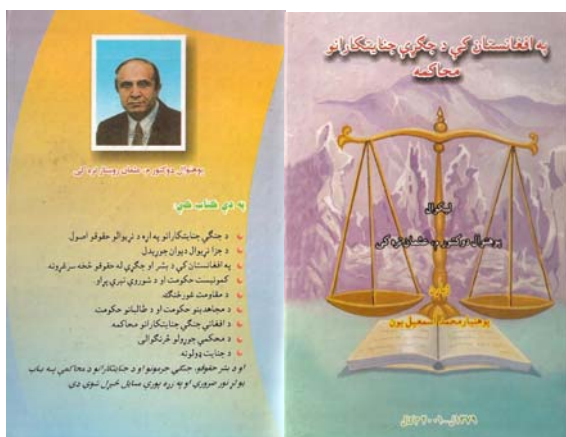
- ۱۲۱ د افغاني جنگي جنايتکارانو محاکمه
لومړی څپرکی
۱۲۳ جنايتکارانو ته د سزا ورکولو اړتيا
۱۲۳ په يوه خپلمنځي افغاني غونډه کې د موضوع طرح کول
۱۲۳ لومړی- جنايتکارانو ته د سزا ورکولو اړتيا
۱۲۷ دويم- د يو خپلمنځي افغاني سيمينار جوړول
۱۲۷ الف- تبليغ خانگه

۱۲۸	ب- د اسناد و راتولولو خانگه
۱۳۱	ج- راجستر خانگه
	دویم څپرکی
۱۳۳	د محکمې جوړونه او د جنایتکارانو سپارنه:
۱۳۳	لومړۍ- د محکمې جوړولو څرنګوالی
۱۳۸	دویم- د جنایتکارانو سپارنه
۱۴۳	پایله
۱۴۷	اخځونه
۱۴۸	د محمد اسمعیل یون پېژندنه

د ځینو نومونو لنډون (مخففات)
نړیواله سره میاشت (ن، س، م)
ملګرو ملتونو موسسه (م، م، م)
جزا نړیوال دېوان (ج، ن، د)
بښنې نړیوال سازمان (ب، ن، ی)
افغانستان خلکو دیموکراتیک ګوند (ا، خ، د، ګ)

د دې اثر پر دويم چاپ څو يادونې

استاد پوهنوال دوكتور محمد عثمان تره كى د افغانستان له مخورو او ځيركو سياسي شخصيتونو څخه دى، چې پر افغانستان د راغلي غميزې په ټولې دېرش كلنې موده كې يې د قلم له لارې د مبارزې ډگر تود ساتلى دى. استاد روستار تره كى په دې ټول بهير كې يوه زړه هم له خپل ملي دريځ څخه په شا شوى نه دى. دى په افغانستان كې د پيل شوې جگړې دناتار او سياسي ناوړين له

قربانيانو څخه دى، نو ځكه خو ترهر چا زيات، ده د جگړې او جگړې د جنايتكارانو پر ضد مبارزه كړې ده او لاهم

دې مبارزې ته دوام ور كوي. دا اثر دده د دې اوږدې مودې د مبارزې او هڅو بېلگه ده، ده دا اکتابما پر ۱۳۷۹ ل كال چاپ كړى و، تر چاپ وروسته د دې اثر د ارزښتمندۍ له مخې ډېر ژر د هغه كمى احساس شو. استاد روستار تره كى چې په دې كتاب كې د جنايتكارانو د محاكمې لپاره كومې هيلې څرگندې كړې وې، هغه نه يوازې عملي نه شوې، بلكې سياسي څرخ لا د جنگسالارانو په گټه تاو شو، د مجازاتو پر ځاى مكافات ور كړل شول او اوس هم دا

لړۍ روانه ده. نو په دې خاطر چې پخواني جنگسالاران په نوي رنگ او نوي لباس کې ځانونه له خلکو غلي نه کړي، ددې اثربيا چاپ ته اړتيا نوره هم زياته شوې ده، نو ځکه مې دا اثر له سره کمپوز او بيا چاپ کړ. پوره باور دی، چې ددې کتاب په چاپ سره څوک جنگسالاران نه محاکمې ته راکاږلای شي او نه هم څوک ورڅخه دا جهان ورکړی امتياز اخيستلای شي، دا کتاب به يوازې دومره تاثير وکړي، چې زموږ د ولس د اوسني او راتلونکي نسل له ذهن څخه د ملي خاينانو او زورواکانو څپرې هېرې نه شي. ددې ورځې د ارمان په هيله، چې افغانستان کې د ظالم او مظلوم، حق اوباطل، خاين او خدمتگار، ملي اتل او ملي خاين، حساب و کتاب سره سپين او يوې خوا ته شي.

په درنښت

پوهندوی محمد اسمعيل يون

کابل - افغانستان

۱۳۸۷ ال کال د سلواغې ۲۴ مه نېټه.

جنایتکاران باید محاکمه شي

خرنگه چې ټولو ته څرگنده ده، زموږ گران هېواد افغانستان د پردیو لاسوهنو او زموږ د خپل هېواد د سیاسي ډلو د مشرانو د بې کفایتۍ او د ځینو هېواد پلورونکو د ناوړه چلند له امله وران و بجاړ شو او ټوله مادي او معنوي شتمني یې له لاسه ورکړه. دا خبره هم ټولو ته څرگنده ده، چې افغانان په تش لاس، دایمان او عقیدې په ځواک له یوه ستر نړیوال زبرځواک سره ډغره ووهله او د قربانۍ یو بې مثاله معیار او ریکارډ یې ټینګ کړ. افغانانو نه یوازې د بهرنیو یرغلګرو پرضد جګړه کوله، بلکې د کورنیو جنایتکارانو او هېواد پلورونکو په مقابل کې هم جنگېدل، پریوه وخت له دغو دوو خواوو سره د جنگېدلو له کبله زموږ ولس ته زیات زیانونه واوښتل، ان دومره زیانونه، چې دنړۍ پرمخ یې ډېرې کمې بېلګې لیدل شوي دي. ددې جګړې او غمیزې په پیل کې زموږ خلکو هیله لرله، خدای (ج) به داسې ورځ راولي، چې د افغانستان د جګړې ټول کورني او بهرني، سیاسي او جنګي جنایتکاران محاکمه شي او د خپلو عملونو سزا وويني. خو په ډېرې خواشینۍ سره باید ووايو، چې داسې ونه شول، داسې درد وونکې جګړې پیل شوې او بیا دومره اوږدې شوې، چې د پخوانیو جنایتکارانو جنایتونه یې تر سیوري لاندې راوستل. نړیوال سیاست او د ځینو هېوادونو گټو هم پر داسې لوري بدلون وکړ، چې نور یې نو په افغانستان کې هغه پخوانۍ گټې نه وې، نو ځکه یې د افغانستان جګړې اکثره افغان جنایتکارانو ته سیاسي پناه ورکړه.

د شوروي له خوا د اشغال په کلونو کې نړيوالې ټولنې افغانستان ته ډېره زياته پاملرنه کوله، د بشر حقوقو په برخه کې يې استازی پروفیسور ارمکورا ډېر ځله افغانستان ته سفرونه کول، د کابل لاسپوڅي نظام يې دنړيوالې ټولنې تر سخت سياسي او اخلاقي فشار لاندې راوستی و، چې د بشر حقوقو رعايت ته پام وکړي. د بناغلي ارمکورا په هڅه او هاند په سلگونو افغان پوهان، ليکوال، فرهنگيان او سياسي اشخاص د مرگ او زندان له شکنجو څخه ژغورل شوي دي. خو وروسته بيا د افغانستان خونړۍ پېښې او هلته د بشر حقوقو مسله ورو ورو له ياده ووتله. ان داسې وخت هم راغی، چې د خدمتگار او جنايتکار توپيرونه هم گران شول. هغو هېوادونو چې پخوا به يې په افغانستان کې د بشر حقوقو د پاللو د عوه کوله. هغوی د افغانستان سياسي او جنگي جنايتکارانو ته پناه ورکړه.

د افغانستان خلک او په تېره بيا د جگړې قربانيان دنړيوالې ټولنې له دې چلند څخه سخت خواشيني دي. استاد پوهنوال محمد عثمان تره کی د افغانستان د خلکو رښتيني خدمتگار، د هېواد ملي مبارز دیوه دراک عالم او پوه په توگه، چې خپله هم سياسي ظلمونو او جنايتونو کړولی او زيات کلونه زندان يې گاللی دی، تر هرچا زيات يې (د جگړې جنايتکارانو محاکمې) اړتيا احساس کړې ده. استاد تره کی په افغانستان کې د جگړې د جنايتکارانو موضوع د راسپړنې او حقوي سرچينو ته دهغو دوریادونې له لارې

غواړي، زموږ د ټولني له عامه ذهنيت او د نړيوالې ټولني له افکارو څخه دا موضوع هېره نه شي.

استاد د دې موضوع د هېرېدو د مخنيوي لپاره دادي لومړي مثبت گام پورته کړ او ((په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه)) اثر يې وليکه.

دا اثر د بشر حقوقو او جگړې حقوقو له ملي او نړيوالو معيارونو سره سم ليکل شوی، هري بحث يې تر ډېرې ژورې عملي څېړنې او پلټنې وروسته ليکل شوی او وړاندې شوی دی. هيله ده، هم افغانان او هم نړيوال دې مسلي (د جگړې د جنايتکارانو محاکمه) ته پام راواړوي. نړيواله ټولنه مکلفه ده زموږ د هېواد جنايتکاران افغان ولس ته وسپاري، چې په يوه ملي او يا نړيواله محکمه کې محاکمه شي، گڼو بهرنيو هېوادونو په ځانگړي ډول د جرمني هېواد له ولس او حکومت څخه ډېره هيله کېدی شي، چې په دې برخه کې مرسته وکړي، ځکه چې د جرمني هېواد او ولس د تاريخ په اوږدو کې زموږ له هېواد او خلکو سره ښه دوستي پاللې ده او نوره هيله هم ورڅخه شته. اوس د جگړې يو شمېر جنايتکاران لويديزو هېوادونو ته پناه وروړي، چې د جرمني هېواد هم په همدې ډله کې دی. کېدی شي د جرمني حکومت له افغان ولس سره د بېسارې قربانۍ په خاطر، د هغو جنگي مجرمينو په سپارنه کې له افغان ولس سره مرسته وکړي، چې يا په جرمني کې مېشت دي او يا د جرمني نورو گاونډيو هېوادونو کې، په دې ډول به د افغانانو يو ملي ارمان (د جنايتکارانو محاکمه) پوره شي،

جنايتڪاران به خپلي سزاوې وويني او د نورو جنايتونو مخه به
وښول شي.

دهمداسې ورځې د رارسېدو په هيله
په درناوي
محمد حيدر اقبال پښتونيار

د جنگي جنايتکارانو محاكمه يوه ملي اړتيا ده

کله چې په افغانستان کې د ۱۳۵۷ل کال د ثور پر اوومه نېټه سياسي بې ثباتي پيل شوه، نو ورسره ((عقیده يي بحران او د معنويت سقوط)) هم رامنځته شول، د ټولني ټولې خواوې په لړزېدو شوي. د ۱۳۵۸ل کال د مرغومي پر شپږمه نېټه د بهرني يرغل په پيل سره، د هېواد کورني کرکېچ نړيواله بڼه ونيوه او نور پراخ اړخونه يې پيدا کړل. لنډه دا چې ټول هېواد پر داسې يور سور تنور او اورنۍ بټۍ بدل شو، چې افغانان په لکه د نينې وريته بدل او نورو يې ننداره کوله.

تراوسه پورې چې بشر او په ځانگړي ډول د بشري ټولني هر ځانگړي ملت څومره جگړې او زيانونه زغملې، د څومره والي، پېچلتيا او څرنگوالي له پلوه د افغانانو له درنې غميزې سره د پرتلې وړ نه دي. د دې غميزې او سترناورين له امله زموږ ولس خپله زياته مادي او مانيزه شتمني بايلوده، ان دا چې پر هغو ارزښتونو يې هم ډول ډول سيوري خواره شول چې دوی يې د دومره قربانيو په بيه گټلو ته حاضر شوي وو. دا زيانونه کولای شو په لنډيز سره دلته ياد کړو:

▪ اقتصادي: ۲۲ کلني جگړې په ترڅ کې په هېواد کې تر (۲۰۰۰) زیاتې لویې او وړې فابریکې، کارخایونه، کارخونې، لاسي صنعتي دستگاوي او نور توليدي وسايل له منځه وړل شوي دي.

▪ بنوونيز: د ټول هېواد په کچه (۳۵۰۰) بېلابېل بنوونځي تباه شوي او دنړدې لس مليونه افغانانو د لوستوالېدو مخه نيول شوې ده.

▪ پوهنيز: د لوړو زده کړو څوارلس موسسې، پوهنتونونه، پوهنځي او د بنوونکو د روزنې موسسې يا په نسبي او يا بشپړ ډول زیانمن شوي دي. د ټول هېواد په کچه تر (۵۰) زرو زیات لوړ زده کړي افغانان د هېواد او مسلک پرېښودلو ته اړ شوي دي.

▪ وگړنيز: يو نيم مليون افغانان شهيدان شوي، يو نيم مليون معيوب او معلول شوي او شپږ مليونه مهاجرت ته اړ شوي، يانې تر (۱۵) مليونه اټکلي نفوس څخه (۹) مليونه په ښکاره ډول له خپلې ټولني بېل شوي دي. هغه پاتې هم د هېواد په داخل کې نتل شوي او ځپل شوي دي.

▪ ټولنيز: د همدغو ناتارونو له کبله د ټولني اډانه ښورول شوې، هڅه شوې، چې د افغاني ټولني د

ټولنيز نظام د گډوډۍ له لارې د واک د طبيعي او اصلي سرچينو پر ځای نوې او مصنوعي سرچينې د ټولني لارښوونه وکړي او په دې ډول سياسي-ټولنيز بحران لاپسې سخت کړي، ځکه نو د اقليت او اکثريت پر بنسټ په هېواد کې د سياسي واک وپشلو شعارونه زيات شوي دي.

▪ **خپرنيز:** په خپرنۍ برخه کې د (۱۵) لويو چاپخونو په گډون د هېواد ټول چاپي امکانات له منځه وړل شوي. تر (۲۰) مليونو ټوکوزيات کتابونه، لوټ او سپزل شوي دي.

▪ **تاريخي:** د هېواد ملي موزيم، د اردو موزيم، دهلي موزيم او نور سيمه ييز موزيمونه لوټ شوي او سپزل شوي دي. د ملي موزيم ديولک تاريخي اثارو له جملې څخه په سلو کې اويا قيمتي اثار غلا شوي دي.

▪ **کلتوري:** د هېواد اصيل افغاني فرهنگ د مسخه کولو لپاره ((سره، شنه او سپين)) شعارونه راولېږل شول، ټوله افغاني ټولنه پرې مسمومه شوه، او سنی هېواد مېشتي او بهر مېشتي ځوان پښت په ډېره مشکله پر دې پوهېږي، چې: ((زه څوک يم او د کوم ټوک يم)) د يو هېواد او قوم رغنډه فکري توکي؛ هېواد پالنه،

ژبپالنه او دینپالنه د اقتصادي ټیکو د نشتوالي او نورو
ستونزو له کبله ډېره ځلا او غورږېدانه لري.

▪ پوځي: د تېرو دوو سوو کلونو به بهیر کې په
هېواد کې له خپلو گڼو تجربو سره یوه مسلکي اردو
رامنځته شوې وه، ددې اردو جوړښت او اډانه هم له خپلو
ټولو وسایطو سره له منځه ولاړه او نور داسې زیانونه
رامنځته شول، چې دیوې واحدې ټولنې د روغې سټې
لپاره ناسور تپ گڼل کېږي.

خو راځو د پته چې دا ټول کارونه په خپله وشول او که چا
وکړل او یا چا د چا په واسطه تر سره کړل؟ پرته له دې چې ددې
یا هغې ډلې او یا ددغه او یا هغه شخص نوم واخیستل شي،
هر څوک چې په دې پورتنیو زیانونو کې په یوه یو ډول
شریک وي، خپلو خلکو، هېواد او انساني وجدان ته ملامت
دي او باید محاکمه شي.

لکه څرنگه چې څرگنده ده، په هره ټولنه کې ددې ډول
اشخاصو د سزا او محاکمې لپاره ځانگړي اصول وي، زموږ
ټولنه هم غواړي، د ټولې انساني ټولنې دیوه هډ په توگه، له
دغو اصولو څخه گټه پورته کړي او جنایتکاران محاکمه
کړي، خو په خواشینۍ سره باید ووايو، چې زموږ ولس د یو
داسې ستر ایډیالوژیک جنګ قرباني شو، چې زحمت یې موږ
ولید او راحت یې نورو...

زمور په هېواد کې ددې ۲۳ کلنې غميزې په پیل کې داسې هیله کېده، چې د هېواد دا جنایتکاران به هېڅکله هم له محاکمې نه خلاص نه شي، خو کله چې جگړه پراخېده او بهرني یرغلگر پر شا تمبول کېدل، د سیاسي لوبولیدلوری هم ورسره بدلېده، بیا داسې وخت راغی، چې نویو ارزښتونو د پخوانیو ارزښتونو ځای وینو او په پای کې په وجدان او ژوند گټلې هیله د سیاست د بازار ښکار شوه.

د روس پلوي او روسپالي بېرک کارمل په واکمنۍ کې دیو زنداني د خولې خبره ده، چې مور زندانیانو ته یې (۹۳) ډوله سزاگانې را کولې او مور یې پرې کړولو، مور ته یې ((د امپرالیزم گوډاګیان)) ویل، خو یو وخت بیا داسې راغی، چې همغو ((امپریالیزم دښمنو)) د امپرالیزم غېږې ته پناه یوړه.

زمور ولس ته دا دخواشینۍ خبره داده، چې روس پلوي کمونیستو ډلو لویدیځ ته پناه یوړه او یو شمېر جهادي ډلو بیا دروس غېږې ته ځان گوزار کړي.

ښاغلی سلطان علي کشتمند چې لس کاله د کارمل د روس پلوي کمونیست حکومت صدراعظم و، د امپرالیزم (انگلستان) غېږې ته پناه یوړه او ښاغلي رباني او ښاغلي احمد شاه مسعود چې د ځینو د ادعا او گومانونو له مخې یې لس کاله د روسانو پر ضد جگړه کړې وه، د کمونیزم

مور(روسيې) له گربوانه سر راو كښه. دا بېلگې ډېرې زياتې دي، له دې دوو بېلگو څخه ښكاري، چې د افغانستان د شل كلنې غميزې اكثر و سياسي ډلو او دهغوی مشرانو هېڅ ډول سياسي اخلاق او سپېڅلي بشري وجدان نه درلود او كه درلودلای يې نو داسې نه كېدل.

دهېواد ملي مبارز استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره كی د هغو مليونو افغانانو يوه بېلگه ده او يو استازی دی، چې د سياسي جنايت قرباني شوی او زيات كلونه يې د سره ښكېلاك سور زندان گاللی دی. هغه د يو ژور او څېرمن ليكوال او سياستپوه په توگه داسې وخت او حالاتو كې خپل گټور اثر (په افغانستان كې د جگړې جنايتكارانو محاكمه) وليكه، چې نږدې ده د افغانستان جگړې او بدمرغيو د جنايتكارانو موضوع دنړۍ له ذهنه او زموږ د اوسني پښت له ياده ووځي. استاد تره كې د خپل دې اثر په ليكلو سره خپل ملي، هېوادنی او انساني رسالت ترسره كړ او دا ستره موضوع يې له هېرېدو څخه وژغورله. استاد خپل اثر د پوهنيزو اصولو له مخې په دومره سره سينه ليكلی، چې هېچاته په كې د كينې له مخې گوته نه ده نيول شوې، بلكې ده د جنايت څرنگوالی تشریح كړی دی. هغه څوك چې د جنايتونو د تشریح په دې هنداره كې خپل ځان او څېره ديو عامل په توگه وويني، طبعاً به جنايتكار وي او دخپل ولس پروړاندې

مسئول. په دې کتاب کې د ناپېيلتوب اصول په ټينگه مراعت شوي، د ملي او نړيوالو اصولو او معيارونو له مخې جنايتونه ډلبندي شوي او د جگړې حقوق او د بشر حقوق تشرېح شوي دي. هر چا چې دا حقوق تر پنبو لاندې کړي وي، هغه جنايتکار گڼل کېږي.

ددې کتاب بله نېټه داده، چې د جنايتکارانو د نيونې اويوې ملي او يا نړيوالې محکمې ته د هغوی د سپارنې په باب هم لارې چارې په کې په گوته شوي دي.

که چېرې ددې کتاب پر محتوا تو عمل وشي، پوره باور دی چې جنايتکاران به د خپل عمل سزا وويني، که چېرې دا جنايتکاران محاکمه نه شي، نو ددې مانا به دا وي، چې زموږ په ټولنه کې د نورو جنايتونو لپاره هم لاره خلاصه ده، ځکه چې راتلونکي جنايتکاران به د خپل ژوند برخليک له تېرو هغو سره يو شان وگڼي او که چېرې محاکمه شي، نو گټه به يې دا وي، چې د راتلونکو جنايتونو مخه به ونیول شي او هغه غصه او عقده چې د ملت په زړه کې ددې جنايتکارانو له لاسه پيدا شوې، هغه به هم اوراه شي، ټولنه به د نظم او سالم ژوند خواته روانه شي او د سوکاله ژوند هيله او ډاډينه به يې پياوړې شي.

زه د هېواد تکړه ملي مبارز، څېرمين ليکوال او سياستپوه
بناغلي استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره کي ته ددې

ارزښتمن کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او د نورو
برياليتوبونو هيله يې کوم.
نباغلي محمد حيدر اقبال پښتونيار هم د زياتې مننې او
ستاینې وړ بولم، چې ددې کتاب د پښتو او دري دواړو
متونو چاپ لگښت ته يې اوږه ورکړه او خپل ملي او
فرهنگي رسالت يې يو ځل بيا په زبات ورساوه.
په فرهنگي مينه او درناوي
پوهنيار محمد اسمعيل يون

سريزه

د صدارت په زندان کې مې د هغو کسانو چغې او فريادونه اورېدل، چې د افغاني کمونستانو او بهرنيو يرغلگرو اتباعو تر زورياتي او شکنجې لاندې وو، د څرخي پله په زندان کې مې د زندانيانو پر بدن باندې د شکنجې داغونه ليدل، کله چې مې د شپې په تيارو کې، د زندان د پنجره شاته، د هغو موټرو ليکه ليدله، چې د روسي او افغاني ساتندويانو په واسطه ساتل کېدل او قربانيان يې په دې جرم وژنځايونو ته وړل، چې دهېواد، خلکو، مذهب، سياسي او ملي ارزښتونو په باب، د کمونستانو له فکر و خيال سره همغاري نه وو، هغه وخت مې يوازې يوه پوښتنه په ذهن کې گرځېده راگرځېده او هغه دا وه: ايا داسې ورځ به راشي چې افغان ولس ددې ټولو غميزو، چې د يو بهرني يرغلگر ځواک په زور رامنځته شوي دي، پوښتنه وکړي؟

افغانستان د کمونستانو له ښکېلاکه ازاد شو، شوروي امپراتوري ړنگه شوه، مجاهدين پر کابل واکمن شول، تردې ځايه پېښې له هيلو او اميدونو څخه ډکې وې، خو په خواشينۍ سره، چې وضعې په ډېرې چټکۍ سره، د خلکو دهيلو او دهېواد د لوړو گټو پر خلاف وده وکړه.

ځينې مجاهدي ډلې د خپل اصلي کورني دښمن پر ځای، چې تر اوسه لا نتل شوی او خپل شوی نه و، په خپلو کې سره ونښتې او

دلوت او تالان بنسټ يې کېښود. دغو ډلو د جهاد سپېڅلتيا ته شا کړه، هغه يې پایته رسېدلی وگاڼه، له هغه دښمن سره يې سازښت او جوړجاړی وکړ، چې د افغانستان د خلکو پر وړاندې يې گڼ شمېر جنايتونه کړي وو. دوی د خپلو سياسي سيالانو پر ضد له خپل دښمن سره يو ځای، په يوه مورچل کې کېناستل. پر دې وخت د افغانستان د غميزې مسؤلین، د يوې محکومې، تنلې، تر څارنې لاندې، پاشل شوي او د تېښتې پر حال ډلې له پورې څخه، داسې يوې پورې ته پورته شول، چې هم ورته بښنه وشوه، هم ورته سياسي باور ورکړل شو، هم يوه ائتلافي ډله شوه او هم يې د اسلامي حکومت (!) په مشرتابه کې د ونډې امتياز ترلاسه کړ.

وروسته مجاهدينو هم په خپل وار سره د جگړې له اصولو څخه زيات سرغړاوی وکړ، چې په ټوله نړۍ کې يې انگازې وکړې. د کمونيستانو ظلم او زور زياتی، د کړکېچ ددې نوي پړاو تر سيوري لاندې راغلل او بده يې لا دا چې د هغوی جنايتونه په شعوري او ناشعوري ډول هېر شول. اوس تر هېواد دننه حالات څه ناڅه سم شوي دي، بايد له دغه ثبات او سم سمکي نه د خپلمنځي حسابونو د پاکی لپاره گټه پورته شي. همدا اوس بايد لږ تر لږه په خپرو نو کې د جگړې د جنايتکارانو موضوع منعکسه شي.

د ډله ييزو رسنيو له لارې بايد د يرغلگرو او ظلم د قربانيانو چغې نارې سورې انعکاس شي او له دې لارې بايد جنايتکارانو ته څرگنده شي، چې افغان ملت له خپلو دښمنانو سره حساب کتاب له ياده نه دی کېښلی.

ليکوال باور لري، چې افغان ولس به پر دې وپوهېږي، چې جنایتکاران څرنگه محاکمه کړي، جهاد څنگه دوام وکړي او له مشروع حق څخه څرنگه گټه واخلي. رښتیا خبره داده تر هغه چې د هېواد خلک د جنایتکارانو پر محاکمه بريالي نه شي، د جهاد پایته رسېدو، دملي ازادې او خپلواکۍ د گټلو ادعا نه شي کولای.

له جنایتکارانو سره حساب کتاب کول، د اصولو له مخې د افغانانو د مسئولیت احساس څرگندوي او دافغاني ټولني د سياسي بلوغ نښې بلل کېږي.

تر لاس لاندې لیکنه کې د ناپېیلتوب اصول په ټینګه مراعات شوي دي، په دې مانا چې یوازې د بشر حقوقو درناوی او ملاتړ شوی دی. هره هغه ډله چې تورنه گڼل شوې ډول کمونیست دی، هندو دی که مسلمان او که نور... په لوړ غږ او څرگند ډلو یې د محاکمې غوښتنه شوې ده.

که چېرې ددې کتاب تر بحث لاندې موضوع، پر شاوخوا توندې او ارامې خبرې وشي، کولای شو ووايو، چې ليکوال خپله لومړۍ موخه (د قضیې د هېرېدا مخنیوی) تر لاسه کړې ده، دا لاسبری به د وروستۍ موضوع (د جگړې جنایتکارانو محاکمه) د تر لاسه کولو لپاره ډېره ښه لاره چاره وي. له گران ورور محمد اقبال پښتونیار څخه چې ددې کتاب چاپ لگښت یې برابر کړ او په دې ډول یې (په افغانستان کې د جگړې د جنایتکارانو محاکمه) کې خپله ونډه واخیسته مننه کوم.

له با فرهنگه، مبارز او کاري شخصيت پوهنيار محمد اسماعيل
يون خخه هم ډېره مننه څرگندوم، چې هم يې ددې کتاب دري متن
په پښتو وژباړه او هم يې د چاپ چارې ترسره کړې.
په درناوي
پوهنوال محمد عثمان روستار تره کی

لومړۍ برخه

عمومي څرگندونې

د انسان د هوبښ او ذکاوت په انډول د هغه اخلاقي شتمني ډېره کمه او شاته پاتې ده. انسان له پوهې، تخنيکپوهنې او عقلي بریاوو څخه په گټې اخیستنې سره پر نورو سیارو باندې دواکمنۍ په لټه کې دی، خو پر دې نه دی بریالی شوی، چې د کینې او ځانغوښتنې غریزه، وحشت او وېره، لکه څنګه چې د ځمکې پر مخ یې مدني او سوله ییز ژوند غوښتنه کوي، مهار کړي.

د جگړې حقوق د داسې قوانینو او تعاملاتو ټولګې ته ویل کېږي، چې د انسان د غچ اخیستنې، د بښمنۍ او کینه ییزو ولولو د کمولو او محدودولو په مقصد رامنځته شوې وې.

د جگړې حقوق دوه ډوله اړیکي تنظیموي: د جگړه مارو تر منځ اړیکي او بل له عامو وگړو سره د جگړه مارو مناسبات. د جگړې حقوق دوه موخې لري: د پوځي هڅو حقوقي اوډون (تنظیم) او د جگړې انساني کول.

لومړۍ برخه به دوو غټو موضوعگانو ته، چې تر بحث لاندې متن په انډول پیلېز (مقدماتي) اړخ هم لري، ځانګړې شي: لومړۍ څپرکۍ - د جنګي جنايتونو په اړه د نړیوالو حقوقو ټوليز اصول.

دویم څپرکۍ - د جزا نړیوال دېوان رامنځته کول.

لومړی څپرکی

د جنګي جنايتونو په اړه د نړيوالو حقوقو ټوليز اصول لومړی-د نړيوالو کانونسيونونو تاريخي شاليد (پس منظر)

((خپلو خلکو سره د يوه دولت د چلند څرنگوالي، هغوی ته د
يو لړ حقوقو ورکړه يا نه ورکړه، د نړيوالې ټولنې د لېوالتيا وړ يوه
موضوع ده.

د گڼو نړيوالو کانونسيونونو ژمنې او په ځانگړې ډول د بشر
حقوقو نړيواله اعلاميه، په ډاگه څرگندوي، چې د بشر حقوقو پالنه
او له هغو نه ځان خبرونه، د نړيوالې ټولنې مشروع دندې دي))^۱
د جگړې حقوق د هغو لوزونو، ژمنو او نړيوالو
کانونسيونونو زېږنده دي، چې د وروستۍ يوې نيمې پېړۍ په
بهير کې رامنځته شوي او موخه يې داده، چې د جگړې په بهير کې
د بشر حقوق وپالل شي او ساتنه يې وشي، ددې کانونسيونونو
د پر مهم يې په لاندې ډول دي:

^۱-دومنيک کارو، Dominique Carreau، نړيوال حقوق، پاریس، ۱۹۸۲ز کال،
۳۴۶ مخ

- د ژنیو کانوانسیون (۱۸۶۴زکال): دا کانوانسیون د هانري دونات ((دسري میاشتي موسس)) ترانسپالو هلوځلو وروسته، چې د جگړې مقرراتو منلو ته یې د نړیوال ذهنیت لاره اواره کړه، د اروپایي هېوادونو له خوا لاسلیک شو، ددې کانوانسیون یوې برخې، د سمندري جگړو په نظم پورې اړه لرله.
- د ((سن پترزبورگ)) اعلامیه (۱۸۶۸زکال): دې کانوانسیون هغه وسلې منع کړې، چې د جنگیالیو او جگړه مارو د درد وکړاو سبب ګرځېدلې.
- د لاهې کنفرانس (۱۸۹۹ او ۱۹۰۷زکلونه): ددې کنفرانس په لړ کې د ځمکنۍ او سمندري جگړو د دودیزو قوانینو د تنظیم په باب موافقې وشوې. په دې کنفرانس کې د ژنیو د ۱۸۶۴زکال کانوانسیون پر منځپانګې (محتوا) ټینګار وشو.
- د واشنگټن سمندري کانوانسیون (۱۹۲۲زکال): دې کانوانسیون کیمیاوي او باکټریالوژیکه جگړه منع کړه.
- د ژنیو کانوانسیون (۱۹۲۵زکال): دا کانوانسیون د جگړې له اسیرانو، ټپیانو او ناروغانو سره د چلند د څرنګوالي په باب لاسلیک شو.
- د لندن سمندري کانوانسیون (۱۹۳۰زکال): د سمندري جگړې موضوعګانې یې تنظیم کړې.
- د ژنیو کنفرانس (۱۹۴۹زکال): دا کانفرانس د نړیوالې سري میاشتي ((ن، س، م)) تر سرپرستی لاندې

جوړ شوی و، د جگړې د اسیرانو، ټپیانو او ناروغانو په باب یې د مخکنیو کانونسیونونو پر ځینو موادو بیا کتنه وکړه.

• اروپایي کانونسیون (۱۹۸۹ز کال):
دا کانونسیون د ناوړه انساني او بشر ضد چلندونو او سزاگانو د مخنیوي لپاره جوړ شو. د ۱۹۲۲ز کال د جنوري پر ۲۳مه نېټه ۲۳ هېوادونه په دې کانونسیون کې شامل شول.

• د ژنیو کانونسیون (۱۹۹۳ز کال): دې کانونسیون د کیمیاوي او باکټریالوژیکو گازونو د تولید او زېرمې د منع کولو په باب پرېکړه وکړه.

دویم- د یالتا کنفرانس:

دا کنفرانس د ۱۹۴۵ز کال د فبروري پر میاشت جوړ شو او په هغه کې د لومړي ځل لپاره پرېکړه وشوه، د هغو نړیوالو ژمنو او لوزونو په رڼا کې، چې د جگړې حقوق یې تنظیم کړي، د جنګي مجرمینو د سزا لپاره هڅه وشي.

د یالتا په کنفرانس کې چرچل، روزولټ او سټالین د دویمې نړیوالې جگړې د برېمنو په توګه، تر جگړې وروسته نړۍ د برخلیک ټاکلو او یا که په څرګند ډول ووايو د المان تر نږدې راتلونکې ماتې وروسته د پیدا کېدونکو ستونزو د حل لپاره سره راټول شوي وو.

د المان په باب په سیاسي او اقتصادي برخو کې داسې توافق وشو:

۱- دنازیم د ریښو د رایستلو تر بریده باید د هغه پرضد مبارزه وشي.

۲- د جگړې تاوان دې وغوښتل شي.

۳- د جگړې جنایتکارانو قضایي څارنه دې وشي.

د جگړې جنایتکارانو ته د سزا ټاکلو لپاره د ۱۹۴۵ز کال له نومبر څخه د ۱۹۴۶ز کال تر اکتوبره پورې په ((نورنبرگ)) کې یوه نړیواله پوځي محکمه جوړه شوه. دا محکمه چې د اتازوني؛ امریکا، شوروي، فرانسې او انگلیستان استازو په کې غړیتوب درلود، لس میاشتې اوږده شوه او په هغې کې د جنګي سرغړونو پر دې درېیو ډلبنديو غور وشو او وڅېړل شوي.

جنګي جنایتونه، سوله ضد جنایتونه، بشر ضد جنایتونه.
الف- جنګي جنایتونه په دې ډول وو: د اسیرانو وژنه او د یرغملانو نیونه، د ملکي وګړو جبري لېږدونه، د عامه او خصوصي شتمنی لوټونه.

ب- سوله ضد جنایتونه: د یرغلیزې جگړې پیل او دوام ته ویل کېږي.

ج- بشر ضد جنایتونه په دې ډول وو: د ملکي وګړو پروړاندې له جنایته ډکې هڅې، لکه: وژنه، تبعید، عامه وژنه (Genocide)، د ملکي وګړو جبري لېږدونه، د سیاسي، توکمیزو او مذهبي انګېرنو له مخې د وګړو څارنه او سزا ورکونه.

د نورنبرگ پوځي محکمې، دوه ويشت تنه جنگي جنايتکاران پر زندان او دولس تنه نور پراعدام محکوم کړل.
د يالتا کنفرانس کارد ((پوتسدام)) کنفرانس (۱۹۴۵ز کال، جولای- اگست) له خوا تعقيب او تينگار پري وشو.

د نورنبرگ محکمې د دې تيره کېنوده، چې هېڅ بشر ضد جنايت بې پوښتنې پاتې نه شي.

درېيم- په کورنيو شخړو کې د جگړې د نړيوالو قوانينو د تطبيق پراختيا:

سره له دې چې د ژنيو د ۱۹۴۹ز کال کانوانسيون، د نړيوالو جگړو په باب دی، خو د درېيمې مادې له مخې دهغه پرېکړې په کورنيو جگړو کې هم د منلو وړ دي.

د ۱۹۷۰ز کال په بهير کې د نړيوالې سرې مياشتې (ن، س، م) کمېټې پر يو نوبت لاس پورې کړ او د يو نړيوال کنفرانس له لارې يې د ژنيو ۱۹۴۹ز کال پر کنفرانس يو ځل بيا عمومي کتنه وکړه.

دهمدې لپاره له کانوانسيون سره دوه ضميمه پروتوکولونه هم مله شول.

کنفرانس هيله لرله چې:

...تيت وپرکې جگړې لکه: د ملېشو ترمنځ اخ وډب، د ۱۹۰۷ او ۱۹۴۹ز کال نړيوالو کانوانسيونونو په چوکاټ کې

تنظيم كړي او د نړيوالې وسلو او جگړې د حقوقو بشريال
اړخونه، پر سيمه ييزو وسلو او نښتو پلي كړي.
ازادۍ بښونكې جگړې ته بايد څه ډول حقوقي بڼه ورکړای
شي؟

له ملپشو او اجيرانو سره بايد څه ډول معامله او چلند
وشي؟

كورنۍ جگړه بايد د كومو حقوقي معيارونو له مخې
وارزول شي؟

له دې پورته پوښتنو سره سره چې نړيواله ټولنه يې سره
وېشلې وه، کنفرانس خپلو موخو ته ډېر نږدې شوی و.
د ۱۹۰۷ او ۱۹۴۹ز کال پر کانونانسینونو، پر ۱۹۷۷ز کال
لومړی او دویم نمبر پروتوکولونه زیات شول.

لومړی نمبر پروتوکول په خپله لومړۍ ماده کې یادونه
کوي: ((که چېرې د ښکېلاکگرې واکمنۍ، بهرني اشغال او
توکمپال رژیم له کبله ازادې بښونکې جگړه پیل شي او یرغلگر
یا توکمپال دولت د پروتوکول لاسلیکونکی وي او ازادې
بښونکی غورځنگ د پروتوکول محتویات او پرېکړې ومني،
نو ملي ازادې بښونکې جگړې ته د یوې نړيوالې شخړې په
توگه کتل کېږي.))

دویم نمبر پروتوکول حکم او څرگندونه کوي، چې: ((د
۱۹۰۷ او ۱۹۴۹ز کال کانونانسینونو پرېکړې دې په سيمه ييزو
جگړو کې د لاسلیکونکې خوا په خاوره کې د وسلو او

ځواکونو او مخالفې ډلې ترمنځ، چې د پوځي عملياتو لپاره
بې څه سيمه نيولې هم پلې شي.))

څلورم- د ملکي وگړو، تپيانو او اسيرانو

ملاتړ:

د سن پترسبورگ د ۱۹۲۸ز کال کنفرانس د (بې ضرورته
ظالمانه وسلې نه کارونې) پر اصولو تينگار کوي. د بې
ضرورته ظالمانه وسلې له کارونې څخه د کانوانسيون موخه
(چاودېدونکې سرگلولې)) دي. د لاهي د ۱۹۰۷ز کال
کانوانسيون څرگندوي چې: ((جگړه کوونکي د خپل دښمن د
ځپلو او ټکولو لپاره د هر ډول وسيلې د کارونې په برخه کې
خلاص مټ نه لري.))

د ژنيو د ۱۹۴۹ز کال کانوانسيون د لومړۍ فقرې پنځه
د پرشمه ماده په ډاگه کوي چې: ((په ټولو وسلوالو شخړو کې،
د جگړه ييزو توکو ټاکنې په څرنگوالي کې، د دواړو غاړو حق
محدود نه دی.))

د همدې کانوانسيون ۴۸مه ماده يادونه کوي چې: ((د
جگړو غاړې بايد د جگړې د موخې په توگه د پوځي او ملکي
تاسيساتو او پوځي او ملکي وگړو ترمنځ توپير وکړي؛ د جگړه
ييزو عملياتو موخه بايد د جگړه ييزو تاسيساتو او پوځي
سړيو له منځه وړل وي.))

د ژنيو څلورگونو (۱۹۲۵-۱۹۲۹، ۱۹۴۹ او ۱۹۹۳ز کلونو
کانوانسيونونو) لاندې هڅې او کړنې چې د وگړو يا مالونو پر

ضد ترسره کپړې، د جنګي جنايت په توګه د سزا وړ بولي. لکه: وژنه، تبعيد، دوګړو ډله بيزه لېږدونه، يرغمل نيول، د عامه او ځاني شتمنۍ، چې د جګړه بيزو اړتياوو پر بنسټ يې توجيه شونې نه وي، ضبطونه او له منځه وړنه، د سياسي، نژادي او مذهبي کتنو او انگېرنو له مخې د خلکو څارنه او سزا ورکونه. درېيمه ماده چې په پورتنيو درېواړو کانونايسيونونو کې راغلې ده، هغو کسانو سره چې د ناروغۍ، تپ، اوږده بند او يا بل دليل له امله يې د جګړې ځواک له لاسه ورکړی وي، لږترلږه ((د انساني چلند)) هيله او غوښتنه کوي...

د دويم پروتوکول د ۴، ۵ او ۶مې مادې له مخې ((انساني چلند)) کې دالاندې شيان راځي:

د اسيرانو د فزيکي روغتيا او کرامت درناوی او د هغو دمانيز او مادي ژوند لپاره د بنو شرايطو برابرول.

دژنيو کانونايسيونونه او دهغه لومړۍ برخه ضميمه پروتوکول، له تپيانو، رنځورانو، د جګړې اسيرانو، روغتيايي کارکوونکو او ملکي وګړو څخه غچ اخیستنه منع کوي. دژنيو کانونايسيونونه د اسيرانو پر وړاندې بد چلند، د بدن د غړو غوڅونه، شکنجه او اعدام، پر بدن باندې رنځوونکې بيولوژيکي ازموينې، د جبهې په لومړيو ليکو کې جبري کار او ددفاع او محاکمې د حق نشتوالی، جنګي جنايت بولي او عاملين يې د سزا وړ ګڼي.

دژنيو د ۱۹۷۷ز کال کانونايسيون اړوند لومړی نمبر پروتوکول يادونه کوي: بايد د جګړې له اسيرانو او تپيانو سره

داسې چلند وشي، چې لږترلږه د انساني حقوقو د رعايت څرگندوی وي. کله چې دښمن ته د جگړې د اسیرانو نیول اعلان شول، بیا دې نو تر جگړې څخه په یوه لړۍ سیمه کې استوګن کړي، هغوی ته د ډله ییزې سزا ورکول منع دي. له اسیرانو او ټپیانو څخه باید پوځي غچ وانخیستل شي، ټپیان او رنځوران له روغتیايي پالنې څخه د گټې اخیستنې حق لري.

د ژنیو ۱۹۹۳ز کال کانوناسیون ((درېیم کانوناسیون)) په ځانگړې ډول دولتونه مکلفوي، چې د اسیرانو د پېژندنې بشپړ لیست، د نړیوالې سرې میاشتي (ن، س، م) کمېټې ته وړاندې کړي. (ن، س، م) په منظم ډول د اسیرانو کورنیو ته د هغوی احوال ورسوي.

هغه څوک چې د جگړې اسیران ورسره دي، مکلف دي، چې له څارونکي (کنټرولر) پرته، اسیرانو سره د (ن، س، م) کمېټې د منظمې لیدنې کتنې حق ته درناوی وکړي.

تر شخړو وروسته باید اسیران له بشپړ مصونیت سره خپلو سیمو یا هېوادونو ته ولېږل شي، سره له دې لکه څنګه چې مو پورته یادونه وکړه، نړیوال قوانین پر کورنیو شخړو هم تطبیقېږي، خود جگړې د حقوقو پر رعايت باندې دزیات ټینګار لپاره د کورنۍ شخړې دواړه غاړې کولای شي، یو له بل سره یو لړ تړونونه لاسلیک کړي، چې نیول شویو کسانو ته په کې د نړیوالې جگړې د اسیرانو د حقوقي دریخ پېژندنه شامله وي.

پنځم- د جگړې قوانینو د تطبیق څارنه او

سرغړونې:

د جگړې حقوقو د پلي کولو څارنه لږترلږه له درېیو لارو څخه ترسره کېدی شي:

الف- د جگړه مارو خواوو ترمنځ د لیکنی- موافقې له مخې، یوې ناپېیلې خوا ته د څارنې دندې سپارل. دا ناپېیلې خوا کېدی شي یو دولت وي او یا یوه نړیواله موسسه.

څارونکې ډله کېدی شي هر وخت له کاره گوښه کړای شي. ب- (ن، س، م) کمېټه تر بلې هرې سرچینې څخه په ښه ډول دا دنده سرته رسولای شي. دا کړنلاره چې د ۱۹۴۹ز کال کانوناسیون د ۱۰مې مادې له مخې یې وړاندوینه شوې وه، په څو ځایونو کې پلې شوه:

- پر ۱۹۲۵ز کال د مصر او فرانسې-انگلستان اتحاد ترمنځ شخړه کې.
- پر ۱۹۲۱ز کال د گواه Goa په پېښه کې.
- پر ۱۹۷۱ز کال د هند او پاکستان ترمنځ

اختلاف کې.

خو د پته مو مو باید پام وي، چې د (ن، س، م) کمېټه تر دولتونو لور واک و ځواک نه لري او نه قضایي صلاحیت لري. دا کمېټه ان په جگړه کې د ښکېلو دولتونو له اجازې پرته، ددې صلاحیت نه لري، چې د جگړې قوانینو د پلي کېدو څارنه وکړي، پر دې دندې ټینګار وکړي او پا په کې لاسوهنه وکړي.

تردولت پورته د همدغسې يو جبري حقوقي ځواک د نشتوالي له کبله، د بشر له نړيوالو حقوقو او د جگړې له قوانينو څخه زياتې سرغړونې شوي دي.

ددې ډول سرغړونو زياتې بېلگې کولای شو د ايران - عراق په جگړه کې (۱۹۸۰-۱۹۸۸زکال)، د حبشي او سوماليې په شخړه (۱۹۷۷زکال) او د خليج په جگړه کې (۱۹۹۰-۱۹۹۱زکال) کې وگورو. سربېره پردې د جگړې له حقوقو څخه، لکه څنگه چې د ژنيو د کانونسيونونو او د هغو د ضميمه پروتوکولونو له مخې بيان شوي، يولې نورې بنکاره سرغړونې هم شوي، چې په لاندې ډول دي:

- په کورنيو شخړو کې: لکه په سريلانکا کې د تاميل بېلتونپالو له خوا، دغه راز په انگولا، موزامبيک، افغانستان، حبشي، سوډان، سوماليې، کمبوديا او نورو کې.

- د بېوسلې ملکي وگړو په باب د ژنيو د ۱۹۹۳زکال کانونسيون او د هغه ضميمه پرتوکول، يولې حقوق تضمينوي، خو بيا هم له هغو څخه ډېر ځله سرغړونه شوې ده. لکه د ايران او عراق په جگړه کې د ۱۹۸۸زکال د مارچ پر ۲۳مه نېټه کيمياوي بمباريو، په زرگونو ملکي وگړي له منځه يوړول. په لبنان کې (۱۹۹۱-۱۹۹۲زکال)، په يوگوسلاويا او نورو ځايونو کې د جگړې له مقرراتو څخه د سرغړونې ډېرې زياتې بېلگې ليدل شوي دي.

• د نیول شویو سیمو په باب: د سرغړونې څرگنده بېلگه یې پر ۱۹۹۷ز کال، د عربو په اشغالي سیمو کې د اسراییلو کرڼه او د ادارې څرنگوالی دی.

شپږم- د جگړې د مجرمینو او جنایتکارانو سپارنه:

د ژنیو ټول کانونسیونونه، دا د دولتونو دنده او مکلفیت گڼي، چې د تورنو کسانو د نیونې او د هغوی د محاکمې په برخه کې اسانتیا برابره کړي.

د ژنیو د کانونسیونونو پر بنسټ هر لاسلیکونکی هېواد دنده لري، چې سرغړونکي او یا هغه کسان چې د نړیوال قانون، مخالف حکم یې صادر کړی دی، وپلټي او محاکمې ته یې وسپاري. دا یوازې د لاسلیکونکو هېوادونو دنده نه ده، بلکې د جنایت او جرم سیمې ته له پاملرنې پرته، د نورو هېوادونو دنده هم ده.

د ژنیو د دوه گونو کانونسیونونو (۱۹۰۷-۱۹۴۹ز کال) د لومړي نمبر پروتوکول ۸۸مه ماده په ډاگه کوي چې:

((که چېرې د حالاتو غوښتنه او هیله وي، باید د ژنیو د کانونسیونونو لاسلیکونکي د تورنو کسانو د سپارلو په باب یو بل سره همکاري او گډه هڅه وکړي)) په دې ډول نور هېوادونه هم هغه هېواد ته چې جرم په کې ترسره شوی، د تورنو کسانو د سپارلو په برخه کې هڅه کوي.

خو (د حالاتو او وضعې غوښتنه) چې په ۸۸مه ماده کې یې
څرگندونه شوي ده، د تورن، سپارونکي دولت ته دا پلمه
برابروي، چې وایي د تورن کس د سپارلو لپاره د غوښتونکي
هېواد له خوا د تورن ټول اسناد او مدارک راټول شوي دي او که
نه؟ دا شک او گومان کولای شي د تورن د سپارلو موخه او
بهرتکنی کړي.

اووم- د جگړې د جنایتکارانو محاکمه:

د ټولو حقوقي لارښوونو اغېز په دې کې دی، چې
سرغړونکي ته د کومې کړنلارې له مخې سزا ورکوي؟
په حیرانۍ سره باید ووايو، چې د جگړې حقوقو یو لړ
سزاوې ټاکلي، چې موخه یې د قرباني شوي ملاتړ دی نه
سرغړونکي ته سخته سزا. په هرډول! سرغړونکو
جنایتکارانو ته د محکمو په واسطه د سزا غوښتنه کېږي. د
جگړې جنایتکار هغه څوک دی، چې یا یې په عملي او قصدي
توگه او یا یې د زور او لټۍ له مخې، د جگړې په اړه د نړیوالو
حقوقو له اصولو څخه سرغړونه کړې وي.

که چېرې د یو مادون له خوا سرغړونه شوې وي، ترهغه
لوړپوړی تر جزایي او انضباطي مسئولیت لاندې راځي. که
لوړپوړی پردې پوه وي، چې مادون د جگړې له نړیوالو اصولو
څخه سرغړونه کوي او له خپلو ټول امکاناتو څخه یې، د هغه د
مخنیوي لپاره گټه پورته نه کړه، مسئول گڼل کېږي. ډېره
کلاسیکه او جنجالیزه پوښتنه، چې مطرح کېږي داده، چې په
پوځي برخه کې خو مادون تل د امر متابعت ته اړ وي او د امر د

پرخای کولو مسئولیت لري، نو اییا مادون د آمر د همدغه الزامي متابعت له کبله برائت اخیستلای نه شي؟
د جگړې د قوانینو د طرحه کولو پړوخت، د دې پوښتنې د ځوابولو لپاره ناندري پورته شوې، د پروګونونو ونه غوښتل مسئولیت د مادون پر غاړه واچوي. ځکه چې له هغه پرته د اردو د سپلین چې د آمر د اطاعت پر قاعدې ولاړ دي، گډوډې او له منځه ځي. خو د نورنبرگ محکمې د مادون معذرت ونه مانه او هغه یې مسئول وگانه. سربېره پر دې د لومړي نمبر پروتوکول مسودې چې (ن، س، م) کمېټې پر ۱۹۷۷ز کال، د ۱۹۰۷ او ۱۹۴۹ز کال کانوناسیونونو برخه کړه، وړاندیز وکړ، که مادون د قانون خلاف کار ترسره کړي، نو له مسئولیت نه ځان نه شي خلاصولای.

دا وړاندیز ونه منل شو، ځکه چې د کنفرانس د پرو غړو هغه د اردو د سپلین لپاره یو خطر وگانه، ځکه نو کولای شو داسې وگڼو، د هغې قاعدې د پرېکړې منل، چې د نورنبرگ محکمې په واسطه رامنځته شوې وه، ظاهراً له منځه تللي دي. د جگړو جنایتکارانو څارنه کېدی شي، د ملي او نړیوالو محکمو په واسطه ترسره شي.

الف- که چېرې جنایتکاران په ملي سطحه محاکمه شي، باید د جزا قانون د هغوی د جنایتونو په باب وړ مواد ولري. که چېرې د جزا په قانون کې دا ډول مواد نه وي، لنډمهاله لاره چاره داده، چې د اجر مونه دې د پورتنی فرمان له مخې وڅپړل شي.

په فرانسه کې د دویمې نړیوالې جگړې د جنګي جنایتکارانو د محاکمې لپاره، پر ۱۹۴۴ زکال پوځانګړې تقنني فرمان صادر شو، ددې ترڅنګ د جزا په ۲۱۲ ماده کې هم په دې اړه یو لړ مطالب ځای شول.

د ملي محکمو قضایي واک په لاندې حالاتو کې مطرح

کېږي:

کله چې د دولت اتباع جنګي جنایتونو قربانیان وګڼل شي.

کله چې د دولت اتباع د جنګي جنایتونو تورن وي.

سربېره پر دې، ملي محکمي کولای شي، پر جنګي جنایتونو تورن کسان، د نړۍ په هر ګوټ کې وڅاري. د ژنیو کانوناسیونونه پر دې ټکي ټینګار کوي، چې دولتونه مکلف دي، د تورنو کسانو د نیولو لپاره لاره اواره کړي او هغوی محکمو ته وسپاري.

((په نړیواله ټولنه کې عمومي لېوالتیا داده، چې د

نړیوالو جرمونو څېړنه دې د دولتونو له خوا وشي، نه د

نړیوالې ټولنې له خوا))

د لندن ۱۹۴۵ زکال د اګست ۱۸مې نېټې تړون، د جگړې

جنایتکارانو ته سزا ورکول، د کورنیو حقوقو سیستم ته

سپاري. د نورنبرګ او توکیو محکمو (دا محکمه د دویمې

نړیوالې جگړې د برېمنو ځواکونو له خوا د ۱۹۴۹ زکال د

جنورۍ پر ۱۹مه نېټه په جاپان کې جوړه شوه) اکثره پرېکړې

پر مجرمینو پلي شوي نه دي او په هوا کې پاتې شوي دي.

د خلیج جگړې (په ۱۹۹۱ز کال د عراق پر وړاندې د لویډیزو دولتونو جگړه) مجرمینو سزا د لویډیزو هېوادونو له بیا بیا غوښتنو سره سره تر اوسه ناخوابه پاتې ده.)^{۱۱}
په یوگوسلاویا کې د جگړې د جنایتونو څېړنه یو استثنايي حالت دی. په دې هېواد کې د جنګي جرمونو زیاتون او شدت، امنیت شورا د یوې ځانګړې محکمې جوړولو ته مجبوره کړه.

((ځینې دولتونه دا ډول استدلال کوي، چې نړیوالې ټولني ته د جگړې د جنایتکارانو د قضیې د څېړنې وړاندې کول، د زیانمن شوي هېواد د واکمنۍ حق ته خطر ګڼل کېږي.))^{۱۲}

ب- په نړیواله کچه د جگړې د جنایتکارانو قضایي څارنه غالباً له درېیو پړاوو څخه تېرېږي:

۱- د څېړنې پړاو: د څېړنې واک نړیوالو کمیسیونونو ته ورکړل شوی دی.

کېدی شي د اکمیسیونونه لنډمهالي (ADHOC) او یادایمي وي.

د ژنیو کانونانسیون د لنډمهالي کمیسیون د جوړېدو وړاندوینه کړې ده، خو د دې کانونانسیون لومړی نمبر پروتوکول د دايمي کمیسیون د جوړېدو سپارښتنه کوي. په هر ډول د څېړنې نړیوال کمیسیون کېدی شي د لېوالو هېوادونو

^{۱۱} کمبودیا، انګولا او السلوادور هم د محکمې وړ جنګي مجرمین لري، خو نړیواله ټولنه تر اوسه پورې په دې باب د کومې محکمې پر جوړولو بریالی شوي نه ده.

^{۱۲} ژان کامبه کو، Jean Combacau، نړیوال عمومي حقوق پاریس ۱۹۹۳ز کال، ۳۱۵ او ۲۷۸ مخونه.

په نوبت جوړ او يا دامنيټ شورا د وړانديز له مخې داير شي. د امينټ شورا پر ۱۹۹۲ز کال د خپلې ۷۸۰مې پرېکړې له مخې د بوسنيا جگړې د جنايتکارانو په باب يو نړيوال کميسيون جوړ کړ. د بوسنيا د جنگي جنايتونو تورنو کسانو محکمه وروسته پر ۱۹۹۵ز کال جوړه شوه.

۲- د محاکمې پړاو: د خپرنې تر پړاو وروسته، د محاکمې پړاو مطرح کېږي. لکه څنگه چې دمخه مو اشاره وکړه، دنړۍ تر ټولو نوميالی محکمه چې د جگړې د جنايتکارانو د سزا نوبت يې تر لاسه کړ، دا محکمه له ۱۹۴۵ز کال څخه تر ۱۹۴۶ز کال پورې دايره وه.

تر هغې وروسته د توکيو محکمې له ۱۹۹۴ تر ۱۹۴۸ز کال پورې دنورنبرگ محکمې کار بشپړ کړ.

نړيواله محکمه کېدې شي دلېوالو هېوادونو په نوبت چې په هغوی کې زيانمن شوي هېوادونه نقش لري، جوړه شي او يا کېدې شي د هغې د جوړېدو نوبت د (ن، س، م) کمېټې په لاس کې وي.

په پخوانۍ يوگوسلاويا کې د جگړې جنايتکارانو د محاکمې په باب دامنيټ شورا پرېکړه وکړه.

((د امينټ شورا د بشر حقوقو او د جگړې حقوقو د اصولو ساتنې او ملاتړ لپاره، خپله او يا د (ن، س، م) کمېټې په واسطه هڅې کوي، کله چې د (ن، س، م) کمېټې خبره رامنځته کېږي، پرته له دې چې د محکمې جوړېدل الزامي شي، د سولې د تامين خبره، غالباً د هغې په بشريال چوکاټ کې مطرح کېږي.

لکه پر ۱۹۹۱ز کال د خلیج جگړې ترپایته رسېدو وروسته د عراق کردان د مرکزي حکومت له خوا تر فشار لاندې راغلل. د امنیت شورا اعلان وکړ، چې د عراق دا کرڼه سوله او امنیت له گواښ سره مخامخوي، شورا د عراق له دولت څخه وغوښتل، چې بشريالو سازمانونو، په ځانگړې توگه د ملگرو ملتونو موسسې (م، م، م) عمومي منشي ته اجازه ورکړي، چې دا قضیه وڅیړي.))^۶

۳- د محکمې حکم د پلي کېدو پړاو: د محکمو د حکم پلي کېدنه، د نړیوالې جزایي موسسې د نشتوالي له امله، د دولتونو پر غاړه اچول کېږي، په څرگند ډول وایو، چې جنایتکار ته د سزا ورکولو امتیاز، زیانمن شوي دولت ته ورکول کېږي.

^۶ ژان کامبه کو Combacau، Jean، نړیوال عمومي حقوق پاریس ۱۹۹۳ز، ۳۱۵ او ۲۷۸ مخونه

دویم خپرکی

د جزا نړیوال د پوان جوړېدل

د عدلت نړیوال د پوان، چې په لاهه کې یې مقر دی، په داسې حال کې چې د دولتونو ترمنځ د شخړو په باب د (م، م، م) د قضایې ارگان په توګه پرېکړې صادروي، نړیوالې ټولنې پر ۱۹۹۸ز کال وړاندې د ډلو ټپلو او نورو اشخاصو د خپرني لپاره کومه درېیمه نړیواله محکمه نه درلوده.

په نړیواله کچه د سختو پېښو خپرنه غالباً د لنډمهالو محکمو (ADHOC) له لار ترسره کېدل. د دویمې نړیوالې جګړې د جنایتکارانو د محاکمې لپاره د نورنبرګ محکمه، د ۱۹۹۴ز کال د عامه وژنې د مسئولینو د مجازاتو لپاره د رونا محکمه او د یوګوسلاویا محکمه د وخت له غوښتنې سره سمې جوړې شوې وې. د جزا د یوې نړیوالې دایمې محکمې د جوړېدو اړتیا په ټینګه احساسېدل.

د بشر حقوقو نړیوالې اعلامیې له خپرېدو څخه پنځوس کاله او د نورنبرګ له محکمې څخه نیمه پېړۍ وروسته د یو لړ سختو او خطرناکو شخړو له کبله د ۱۹۹۸ز کال د جولای پر ۱۷مه نېټه په روم ښار کې د جزا نړیوال د پوان (ج، ن، د) د بنسټ ډبره کېښودل شوه. په هغه کنفرانس کې چې د همدې موخې لپاره د (م، م، م) له خوا تنظیم شوی و، (۱۲۰) هېوادونو ګډون وکړ. د تړون متن تر ډېرو اوږدو خبرو اترو وروسته د (۱۲۰) هېوادونو له خوا لاسلیک شو.

امريکا هيله لرله، چې دا نړيوال د پوان ترخپل کنترول لاندې راولي او له هغه څخه د اقتصادي بندیزونو او پوځي لاسوهنې ترڅنگ، د خپلو سيالانو پروړاندې د فشار ديوې نوې هڅې او وسيلې په توگه گټه واخلي.

دا هيله ترسره نه شوه، ځکه نو امريکا کينه او لنډ فکري وکړه او ددې تړون په نه لاسليکولو سره يې خپله قضايي خپلواکي وساتله. هغه دليل چې امريکا ددې تړون د نه لاسليکولو لپاره راوړ دا و، چې نه غواړي سرتېري يې د هغه د پوان له خوا، چې په ټينگه سياسي شوی وي، په ((خيالي)) تورو محاکمه شي.

د پوان به د لويو جنگي جنايتونو د مخنيوي او ياد ترسره شويو جنايتونو د له منځه وړلو لپاره وځايوي او يا معالجيوي نقش ولري.

د پوان مقرر په لاهه بنار کې دی او واکونه يې د هغو څلورو کټگوريو په گډون، د جنايتونو څېړنه ده، چې دنړيوالو حقوقو له مخې پېژندل شوي دي، دا جنايتونه دادي: عامه وژنه (Genocide)، بشر ضد جنايت، جگړه بيز جنايت او د تېري جنايت.

د پورتنیو جنايتونو د تعبير او شننې (تفسير) لپاره د واکمنې سرچينې او د پوان غونډو د جوړېدو د کړنلارې په باب د نظر اختلافونه تر اوسه نه حل شوي نه دي.

هغه تړون چې د هغه پر بنسټ د (ج، ن، د) رامنځته کېږي، د ((سياست او اخلاقو)) ترمنځ له سختو ټکرونو سره مخامخ شوی دی. په دې ټکر کې ((د دولت د بشپړ واک)) پلويان له

يوې خوا او د ((بشپړ عدالت)) پلويان له بلې خوا يو بل ته
مخامخ دي.

له دې سره سره د کنفرانس هېڅ برخوال د دېوان جوړېدو د
گټې په باب، چې په نړيواله کچه د کينوا او جنايتونو د څېړلو
لپاره يو اغېزناک گام گڼل کېږي، شک او گومان نه کوي.
دا تړون هغه مهالې پلې کېږي، چې له لاسليکونکو
هېوادونو څخه يو هېواد د کورنيو موسسو له لارې (له هغې
جملې څخه پارلمانونه) هغه تصويب کړي.

د داسې يوې موخې تامين په دېرو هېوادونو کې پر
اساسي قوانينو د بيا کتنې غوښتنه کوي.
په دې مانا، چې د جنايتکارانو څېړنه له کورنيو محکمو
څخه د جزا نړيوال دېوان ته لېږدول کېږي.
(په فرانسه کې اساسي قانون د حکومت غړو او د جمهور
رئيس د محاکمې واک (د جمهوري عدالت دېوان) ته ورکړی
دی).

داسې ښکاري چې دېوان به پر ۲۰۰۱ او يا ۲۰۰۱ز کال جوړ
شي. تر اوو کلونو وروسته دنويو شرايطو په پام کې نيولو سره
د دېوان پر تگلارو باندې د بيا کتنې لپاره، ديو کنفرانس د
جوړېدو وړانديز شوی دی.

د روم ترون غټ ټکي:

د ترون لومړۍ ماده څرگندوي، چې د (ج، ن، د) د يوې داسې موسسې په توگه رامنځته شو، چې واکونه يې د هغو اشخاصو په باب چې لوی جنايتونه يې کړي او نړيوال اړخونه لري، د پلي کېدو وړ دي. دا د پوان د ملي قضايي سيستم بشپړونکی دی. مقرري په لاهه کې دی.

الف- هغه جنايتونه چې څېړنه يې د د پوان واک گڼل کېږي.
۱- ډله بيزه وژنه: دا جنايت هغه ډول هڅې دي، چې د يوې ملي، قومي، نژادي او مذهبي ډلې د ټوليزې او يا قسمي وژنې لپاره ترسره کېږي.

وژنه، جسمي او فکري ځپنه، د ژوند د ناوړه شرايطو تحميل، پرتاکلي ډلې د نسل زېږېدو مخنيوی، د کوچنيانو جبري لېږدونه او نور... د جنايت په لومړۍ ډلبندی کې راځي.

۲- بشر ضد جنايت: هغه ډول هڅو ته ويل کېږي، چې پر ملکي وگړو باندې يو منظم او پراخ يرغل وگڼل شي. په دې ډول دي: وژنه، ټوليزه له منځه وړنه، (Extra Mention) شکنجه، تبعيد، جنسي تعرض، جنسي غلامی (Esclavage Sexuel)، نژاد پالنه (Aparthid) او نور...

۳- جگړه بيز جنايتونه: هغه وخت يې د د پوان په واسطه څېړنه کېږي، چې په پراخه کچه، ديوتاکلي پلان او سياست د يوې برخې په توگه مطرح وي.

جگړه بيز جنايتونه د ژنيو د ۱۹۴۹ز کال د کانوانسيون او د جگړې له نورو قوانينو او دودونو څخه د سرغړونې له مخې لکه څنگه چې يې په نړيوالو حقوقو کې څرگندونه شوي ده

تعريف شوي دي، وژنه، شکنجه، ناوړه انساني چلند، تبعيد، د خلکو جبري لېږدونه، يرغمل کول، پرملکي خلکو بريد، د(م،م،م) پر پوځي وگړو بری، د جگړې له سيمې څخه پر بهر مېشتو سرتېرو بريد، د مالونو له منځه وړل، تشدد، جنسي تېری او په جبري ډول د سرتېرو راجلبول، د جنايتونو په درېيمه ډلبندی کې راځي.

۴- د تېري جنايت: ددې جنايت د تعريف تړون هغه کنفرانس ته لېږدول کېږي، چې اووه کاله وروسته به جوړ شي او پر تړون به بيا کتنه وکړي.

ب- د دېوان غونډې راغونښتونکي سرچينې:

د دېوان واک پر هغه هېوادونو منل کېږي، چې تړون يې لاسليک کړی وي، جنايت يې په خاوره کې ترسره شوی وي او يا تورن د هغه تبعه وي. دا موضوع د تړون په دويمه ماده کې راغلي او د جنجاليو موادو له جملې څخه حسابېږي، که چېرې دا ماده ومنل شي، نو ددې لټون له مخې به (پول پوت) د کمبود يا په دولت کې د غړيتوب د نشتوالي له امله محاکمې ته وړاندې نه شي. په همدې ډول که چېرې يوگوسلاويا له خوا تړون لاسليک شي، نو که نوموړی هېواد د جگړه ييزو جنايتونو د خپرې په برخه کې د دېوان واک پلى نه کړي، بيا به همدا پایله وي. د تړون له مخې دولتونو ته داسې امکان ورکړ شوی دی. (۱۱ ماده)^۵

^۵ د يادونې وړ ده، چې همدا اوس د هغې لنډمهالې محکمې له خوا چې د امنيت شورا د حکم له مخې په لاهه کې جوړه شوي ده، د يوگوسلاويا جنايتکاران محاکمه کېږي.

د دېوان غونډې د تړون د لاسليکونکي دولت، امنیت شورا، (م، م، م) او ملي څارنوال د غوښتنې له مخې جوړېدې شي. که چېرې څارنوال د غونډې د جوړېدو غوښتنه کوي، نو د څېړنې د یوې دوسې د جوړولو لپاره دې له یوې لومړنۍ ملي قضایې سرچینې څخه اجازه ترلاسه کړي.

په دې حالت کې د (م، م، م) امنیت شورا کولای شي د (م، م، م) د منشور د اووم څپرکي په چوکاټ کې د یوه پرېکړه لیک له مخې د څارنوالۍ، د غوڅ شوي څېړنیز بهیر د دولس میاشتو تمديد غوښتنه وکړي. (دا ماده لانجمنه ده)

ج- د تړون نیمگړتیاوي:

د روم تړون چې دېوان یې جوړ کړ، عمومي نیمگړتیا یې داده، چې له یوې خوا انتقالی پړاو کې غړو دولتونو ته د دې حق ورکوي، چې د جگړه ییزو جنایتونو په څېړنه کې د دېوان واک ونه مني او له بلې خوا د دېوان حکم که چېرې د غړو دولتونو له خوا غونډې ته راوبلل شي، پر تېروخت او حالت (Non Retro Act) اغېز نه شي کولای. د وروستۍ کرښې پر بنسټ دې پر تاریخي جنایتکاران د دېوان له پوښتنې څخه خوندي پاتې کېږي. هغه وخت نود پول پوت، پنوچي، بېرک، نجیب، کشتمند، برژنیف او داسې نورو کسانو د محاکمې لپاره یوازې دا لاره پاتې کېږي، چې د (م، م، م) امنیت شورا د نوموړو کسانو پر ضد د دېوان غونډه راوبولي.

د امنیت شورا د لنډمهالو محکمو پر ځای، چې د روندې او یوگوسلاویا د پېښو په اړه ولیدل شوې، کولای شي په ځانگړو برخو کې د قضایې څارنې لپاره د (ج، ن، د)، غونډه راوبولي.

خو پر همدې وخت چې کومه ستونزه پاتې کېږي، هغه د امریکا او چین دريځ دی، چې تړون يې نه دی لاسلیک کړی او د امنیت شورا غړی گڼل کېږي، نوموړي هېوادونه که چېرې يې اتباع تر قضایې څارنې لاندې راشي، په قوي اټکل به د ویتوله حق څخه گټه پورته کړي، د دېوان غونډې د جوړېدو مخه به ونیسي.

د- د دېوان عمومي واکونه:

((د کنفرانس د جوړېدو په خونه کې عمومي روحیه داسې وه، چې د لاسلیکونکو هېوادونو په باب د دېوان واکونه په څلورو برخو کې راټول شي.

• هغه دولت چې جنایت په کې پېښ شوی

دی.

• هغه دولت چې جنایتکار د هغه تبعه دی.

• هغه دولت چې د جنایت قرباني د هغه تبعه

دی.

• هغه دولت چې جنایتکار په کې اوسي.

ناحکومتي موسسو د څلورم الترنیټیف پرمنلو، چې اغېزناک بنکارېده ټینگار وکړ. ځکه چې زیاتره جنایتکاران بهر ته پناه ور وړي. په رونډا کې پر ۱۹۹۴ز کال د عامه وژنې زیاتره مسؤلین بهر ته وتښتېدل، اوس دا جنایتکاران د افریقایې هېوادونو په مرسته د رونډا لپاره یوې نړیوالې محکمې ته سپارل شوي دي.

له پورتنیو څرگندونو څخه په ډاگه کېږي، ان د هغو هېوادونو غړي، چې دا تړون يې لاسلیک کړی نه دی، لکه امریکا، که چېرې تر جنایت وروسته هغه هېواد ته پناه یوسي، چې دا تړون يې

لاسلیک کر، د دېوان له قضایې څارنې څخه خوندي پاتې کېدلای
نه شي).^{۱۰}

د دېوان نورې برخې یا څپرکي د دېوان ترکیب، د تورن د
څېړنې او څارنې څرنگوالي، د دعوي د طرحې کړنلارې، د
مجازاتو کچ (۳۰) کاله زندان یا ترهغه زیات او یا د لویې جگړې د
پېښېدو له کبله (عمرې بند) د مرافعې غوښتنې ډولونو، د نړیوالې
قضایې ملگرتیا اصولو او د (م، م، م) د غړو هېوادونو له خوا د
دېوان مالي خړوب ته ځانگړې شوې دي.

^{۱۰} - لوموند ورځپاڼه، پاریس چاپ، د ۱۹۹۸ز کال د جولای ۲۰ او ۲۱مه نېټه

دويمه برخه

په افغانستان کې د بشر او جگړې له حقوقو څخه سرغړونه

په افغانستان باندې د شوروي تېري لاملونه، ددې تېري پرېکړه کوونکې شوروي سرچينې، د يرغل تائيدوونکي افغاني ډلگۍ، په افغانستان، سيمې او نړۍ باندې د يرغل اغېزې، هغه موضوعگانې دي، چې اوس لاهم داسې ليدلوري لري، چې پلټل شوي نه دي.

دې خبرې ته کولای شو درې علتونه په گوته کړو:

يو- د پېړۍ د سترې پېښې (شوروي يرغل) په باب د نړۍ د خپرونو د پېرې لېوالتيا نشتوالی دی، دا کار په لويديزه نړۍ کې د خپرونو د سياسي رسالت د نشتوالي له کبله رامنځته شوی دی. بل- د پخواني شوروي د سرغړونو پر وړاندې د روسيې دولت د براءت د يو اړخيز اعلان هڅه ده، چې نه غواړي د پخواني شوروي پر ه ومني.

- او په پای کې د پانگوالو هېوادونو پر وړاندې د روسيې تر ايډيالوژيکي ماتې وروسته د اقتصاد او سياست په برخه کې د هغه هېواد له خوا د ليبراليزم غوره کول دي.

د لیبرالیزم غوراوی د لویدیزو هېوادونو د خولې خبره ده، نوموړي هېوادونه غواړي روسیه په دې برخه کې ډېره وهڅوي او په ډېر پام سره پرې ډېر زیات، بې گټې سیاسي جنجالونه بار کړي. په افغانستان کې له شوروي یرغل څخه را پیدا شوي غمیزه، داده درېیمې لسيزې ته داخله شوه، په هېواد کې وژنه او ویرنه روانه ده.

په ملي کچه د یو ملي حکومت د نشتوالي له کبله، د جنایتکارانو محاکمه کول، یوازې یوه هیله ده، هغه هم د روڼاندو په څو وړو ټولگيو او ډلگيو کې مور تر اوسه پردې نه یو بریالي شوي، چې دا د عوه ډله بییز جنجال له دایرې څخه د یوې ملي دعوي کچې ته پورته کړو او له کمونیزم او جگړې څخه د هر زیانمن شوي هېواد وال او نړیوالو عامه افکارو پاملرنه ورته راواړوو.

په افغانستان کې ځینو کمونیستو ډلو په (دوه گامه شاته) چل او تکتیک سره مجاهدینو ته ځان ورنژدې کړ، په اصطلاح له (عمومي بڼې) نه یې گټه پورته کړه، د مجاهدینو له یو شمېر ډلو سره یې ائتلاف وکړ، نه یوازې د خپلو کړو جنایتونو ځواب یې ورنه کړ، بلکې د کمونیستانو په نومونه (د ملگرتیا او همکارۍ) او د اسلامي ډلو په وبتا د (ورورۍ) په فضا کې یې لستونې بد وهل، او له دې کار څخه یې د ملت ضد سازشونو په مقصد، چې پخوا یې لا سمبال کړي وو، د خپلو جنایتونو د پټولو لپاره، د یوې ډاډمنې پردې په توگه کار واخیست.

سربېره پردې، کمونستانو په هېواد کې د هغه اړ دور له کبله، چې د کمونستانو له دوه گونو ډلو سره د اسلامي تنظيمونو د سازښت له امله رامنځته شوی و او د مجاهدينو په لاس يې د گڼو جنايتونو د ترسره کولو لپاره لاره اواره کړې وه. د خپلو جنايتونو د پټولو او هېرولو لپاره يې ډېره زياته گټه پورته کړه، همدا اوس گڼو افغاني کمونستانو، هغو هېوادونو ته پناه وروړې، چې به يې (نړۍ خور امپرياليزم) گانه، خو اوس دوی ته؛ ((لنگه غوا)) ده اوس په ارام وجدان (!) له کومې وېرې او پوښتنې پرته په دې لټه کې دي، چې د همدې (امپريالستي نړۍ له نعمتونو څخه) گټه پورته کړي او خپل سوکاله ژوند نور هم سوکاله او خړوب کړي.

رښتيا خبره داده هغو هېوادونو، چې په نړيواله کچه يې له کمونيزم سره سيالي کوله او د هغو پر ضد يې هلې ځلې کولې، له افغانستان څخه د شوروي پوځونو تر وتلو وروسته [پرتله له دې چې زموږ د هېواد ملي گټې په پام کې ونيسي، افغانستان يې په داسې حال کې يوازې پرېښود، چې هر څه يې په جگړه کې بايللي وو.

زموږ هېواد سره يې يو سوداگريزه معامله بيز چلند وکړ. افغانستان پاتې شو او د جگړې د جنايتکارانو او ملي خاينانو د محاکمې ستونزمنه موضوع].

له څو کلونو راهيسې په افغاني ټولنيو او په ځانگړي ډول، په افغاني خپرونو کې، د جنايتکارانو د محاکمې موضوع په هېرېدو ده. د شوروي د يرغل ناتار په کال کې يوازې يو ځل په افغاني خپرونو کې يادېږي او هغه هم په داسې ډول چې د غميزې او ناتار جنايتکارو مسولينو او د هغو د محاکمې په باب نه پوره بحث

کېږي او نه تبصره، داسې ښکاري چې هره میاشت او کال تېرېږي، پر جنایتونو یو دروند سیوری غوړېږي. په دې لیکنه کې زما موخه یوازې او یوازې ددې پېښې د هېرېدو مخنیوی دی، ځکه نوزده کلیاتو په طرح کولو بسنه کوم او د قضیې جزیات د پوهانو د څېړنې او دملې او نړیوالې څارنوالي همت ته سپارم. خدای (ج) به په راتلونکي کې د جگړې د جنایتونو او جنایتکارانو د څېړنو لپاره ځانگړې ملي او نړیواله محکمه جوړه کړي. ان شالله په افغانستان کې د جگړې جنایتونه په دوو پړاوونو کې خپرل کېږي.

- د شوروي تېري پړاو.
- تر شوروي تېري وروسته پړاو.

لومړی څپرکی

کمونیسټ حکومت

(د شوروي تېري پړاو)

په دې پړاو کې د شوروي له خوا د افغانستان د پوځي اشغال لس کلونه (۱۹۷۹-۱۹۸۹ فبروري) او د جهادي او ملي ځواکونو پروړاندې د کمونیسټ حکومت د مقاومت درې کلونه (۱۹۸۹-۱۹۹۲ زکال د اپریل وروستی- شپې ورځې) راځي. په دې ډول د شوروي د مستقیم او نامستقیم تېري وخت لسو کلونو ته رسېږي.

پیرماری دیو پویی M. Dupuy وایي:

((پوځي اشغال کېدی شي د دوو دولتونو ترمنځ تر تړون وروسته رامنځته شي او یا د دوو دولتونو ترمنځ د وسلو له شخړې په نتیجه کې په یو اړخیز ډول ترسره شي. په دواړو حالتونو کې سیمه ییز واکونه Competence Terretoriale د اشغالگر دولت لاسته ورځي.^(۱)

((د اشغال دویم ډول اوس د اسرائیلو له خوا د اردن پر شاوخوا

او غزه کې ترسرتړگو کېږي.))^(۲)

^(۱) - دیو پویی له څرگندونو څخه په افغانستان کې د جگړې د جنایتونو د پېښېدو په اړه د اشغالگر شوروي غوڅ مسئولیت په ډاگه کېږي.

^(۲) - دا نظر د اشغالي سیمو له ځینو برخو څخه د اسرائیلي ځواکونو تر وتلو دمخه (۲۰۰۰، جون) څرگند شوی و.

دا حالت د شوروي له خوا د افغانستان له پوځي اشغال سره توپير لري.

دې حکومت اصولاً خپل سيمه ييز واکونه له لاسه وکړي نه وو. پوځي اشغال د هر لامل له کبله چې وي، تر هغو احکامو لاندې راځي چې د وسلوالو شخړو او انساني حقوقو کانوانسيونونو اعلان کړي دي. په دې برخه کې کولای شو، تر ټولو لومړی د لاهې د څلوم کانوانسيون (۱۹۰۷ز کال) او همدارنگه د ژنيو د ۱۹۴۹ز کال د کانوانسيونونو يادونه وکړو، وروستی کانوانسيون د لومړي نمبر پروتوکول په واسطه بشپړ شو.

نن ورځ د پوځي اشغال مشروعيت په بنسټکاره ډول د ځواک نه کارونې له آرسره، چې د (م، م، م) منشور د څلورم پراگراف په دويمه ماده کې يې يادونه شوې او د نړيوالو حقوقو يوه برخه گڼل کېږي، ټکر کوي.^{۱۰}

مور په دې باب چې د کابل حکومت د لاسوهنې د غوښتنې پر وخت (د دې ډول لاسوهنې د غوښتنې په باب هېڅ ډول سند نه شته) خپل سيمه ييز واکونه له لاسه ورکړي نه وو. له ديوپويي سره هم نظره نه يو.

ځکه چې د کابل د حکومت واکونه ان د جهاد د پيل پر وخت، په کليو او بانډو کې په زياته کچه لږ شوي وو، خو دا چې ديوپويي وايي د نړيوالو حقوقو پر وړاندې لاسوهونکي او رابلونکي هېواد د بشر د حقوقو په برخه کې برابر مسوليت لري، يو واقعيت دی. په افغانستان کې د جگړې د جنايتونو په ترسره کولو کې پر شوروي واکمنو او د هغو جنرالانو سربېره، چې په هېواد کې پر

^{۱۰} پ، م، ديوپويي، نړيوال عمومي حقوق، پاریس، دويم چاپ، ۱۹۹۳ز کال ۴۹ مخ.

جگړه اخته وو، لکه دبیرک کارمل په واکمنۍ کې د شوروي لښکرو پوځي سلاکار جنرال مایوروف، د گرباچوف د واکمنۍ پر مهال په افغانستان کې د شوروي لښکرو قوماندان جنرال گروموف، په کابل کې ټول شوروي سفیران د خپل او مسوول گڼل کېږي.

پوزانوف، احمد جانوف، موژایف او ورائسوف له همدې ډلې څخه دي. ورائسوف او سه په (م، م، م) کې د روسیې استازی دی. د افغانستان د اشغال پر لومړیو کلونو د شور د غمیزې یو اساسي طرحه کوونکی (اوبلوف) په کابل کې د شوروي سفارت مشتسار و، وروسته دا شخص د جمهور رئیس (یالتسین) له خوا د برهان الدین رباني دربار ته د گړځنده سفیر په توگه وټاکل شو. لومړۍ د نړیوالو سیاسي، مدني حقوقو او شکنجې ضد کانوانسیونونو له اصولو څخه سرغړونه: د (م، م، م) د خپلې عمومي جرگې د ۲۰۷۸۴۹ گڼې پرېکړه لیک له مخې څرگنده کړه، چې د (م، م، م) یو ځانگړی کمیسیون باید په افغانستان کې د بشر له حقوقو څخه شوې سرغړونې وڅېړي، په دې باب دې مستند راپورونه برابر او د (م، م، م) د عمومي منشي له لارې دې امنیت شورا ته وړاندې کړي.

د شوروي تېري کونکي حکومت او د کابل کمونیست حکومت د افغانستان د جگړې په بهیر کې له ټولو هغو نړیوالو کانوانسیونونو او تړونونو څخه چې د بشر د حقوقو د پالللو او مراعتولو سپارښتنه کوي، سرغړونه کړې ده. موږ دلته د سیاسي او مدني حقوقو د نړیوال میثاق او د شکنجې ضد کانوانسیون له حکمونو څخه د دغو دوو حکومتونو سرغړونو ته یو څه اشاره کوو.

د بحث په پای کې به د کمونیست حکومت پر مهال، د مجاهدینو پر سرغړونو هم وغږېږو. د زیاتې یادونې وړ ده، چې پورتنیو معتبرو نړیوالو اسنادو، له حکمونو څخه سرغړوونکي او د جگړې جنایتکاران د محاکمې وړ گڼل کېږي.

د کابل کمونیست حکومت پر ۱۹۸۳ز کال د سیاسي او مدني حقوقو نړیوال تړون لاسلیک کړ، د همدې تړون په چوکاټ کې د بشر حقوقو یوه کمېټه چې د مدني او سیاسي حقوقو نړیوال تړون د حکومونو تطبیق د څارنې دنده یې لرله، جوړه شوه.

د تړون اوومه ماده څرگندوي: ((هېڅوک تر شکنجې، مجازاتو، ځورونو، سپکوونکي او بشر ضد چلند لاندې نیول کېدی نه شي)).

د همدې تړون د روحیې له مخې هڅه شوې ده، چې غړي هېوادونه (دیواستثنایي خطر د پېښېدو پر وخت، چې د یوملت شتوالی له گواښ سره مخ وي او رسماً اعلان شي، کولای شي خپلې یو شمېر دندې چې په تړون کې یې یادونه شوې، څنګ ته کړي، خو د اوومې مادې رعایت چې شکنجه یې منع کړې ده، هېڅوخت په هېڅ پلمه، نه شي کولای شاته وغورځوي.

د کابل کمونیست حکومت د ۱۹۸۵ز کال د جنورۍ پر ۴مه نېټه د ملګرو ملتونو د شکنجې، مجازاتو، ناوړه، ظالمانه او سپکوونکو انساني چلندونو ضد کانوانسیون لاسلیک کړ. دا کانوانسیون په خپله درېیمه ماده کې څرگندوي: ((ټول غړي دولتونه دنده لري، چې د شکنجې د مخنیوي لپاره قانوني، قضایي، اداري او نورې اغېزناکې هڅې وکړي)). کانوانسیون زیاتوي: ((جگړه، د جگړې گواښ، د کورني سیاسي ټيکاو

نشتوالی، اضطرابي او بل هېڅ حالت ددې دلیل کېدی نه شي، چې
پر شکنجه دې لاس پورې شي.)

د بشر حقوقو کمېټه چې د مدني او سياسي حقوقو د نړيوال
تړون د تطبيق د څارنې دنده لري. د تړون د ۷مې مادې د تطبيق د
څرنگوالي په باب څرگندوي:

د ۷مې مادې د تطبيق لپاره يوازې دا خبره پوره نه ده، چې د
شکنجه د منع کولو اعلان دې وشي او يا دې هغه جرم وگڼل شي.
دولتونه بايد د تړون د ۷مې او دکانونانسیون د دويمې مادې د
محتوياتو د سم تطبيق لپاره د څارنې د يواغېزناک او عملي
ميکانيزم پر جوړولو مکلف شي.

د شکنجه په باب غوښتنليکونه بايد د واکمنو مقاماتو له
خوا وڅېړل شي، د شکنجه له مسئولينو څخه بايد پوښتنه وشي او
شکنجه شويو کسانو ته د قضايي سلسلې له مخې د خپل حال د
بيان امکان برابر شي. عارضين او شاهدان بايد د خپل ښه سپيناوي
لپاره له گواښ او وېرې څخه خوندي وساتل شي. (کانونانسیون
۱۳مه ماده).

د شکنجه قربانيان بايد د جبران له حق څخه برخمن
شي، د شکنجه مخنيوي د اغېزناکې او عملي څارنې لپاره کېدی
شي لاندې هڅې ترسره شي:

(۱) په ساتنځي کې د تورن د ساتنې
منع کول: هڅه دې وشي، چې تورن کسان په هغو
ځايونو کې وساتل شي، چې په رسمي ډول د تورنو کسانو
د ساتنې لپاره اعلان شوي وي. د رسمي او ښکاره
ساتنځايونو نوم او ځای بايد په يوه مرکزي اداره کې ثبت

شي او د هغو لست بايد له غوښتنې سره سم لېوالو خواوو،
له هغې جملې نه کورنۍ ته وسپارل شي.

(۲) په ساتنځي کې بايد له تورن
کس سره ډاکټرانو، مدافع وکیلانو او دکورنۍ غړو ته د
ليدو اجازه ورکړای شي.

(۳) د هغو اعترافونو د باور سلبولو
لپاره بايد لازمي هڅې وشي، چې په محکمه کې له تورن
څخه د تړون د ۷مې مادې او دکانوناسيون د ۱۵مې مادې
خلاف د شکنجې په واسطه ترلاسه کېږي.

(۴) د قوانينو د پلي کولو مسولينو
ته د داسې ټينگو، دقيقو زده کړو او کړنلارو بنسول، چې
تر شکنجې دمخه د هغې مخنيوی وکړي.

(۵) که چېرې د شکنجې په باب
پوره او کره دلايل په لاس کې وي، په ناپېيلي او گړندي
ډول د هغو څېړنه له او راسپړنه.

د بنسني نړيوال سازمان (ب، ن، س) پردې باوردی، چې په
افغانستان کې د بشر حقوق په ټينگه تر پېښو لاندې شوي. د
(ب، ن، س) له خوا ډېرې داسې پېښې ثبت شوي، چې په هغو کې يو
تورن، پرته له دې چې کوم تور پرې پورې شي او يا يې دوسيه
اړوندې محکمې ته ولېږل شي، په مياشتو مياشتو زندان کې
ساتل کېږي.

نيول شوي کسان د اعتراف لپاره په پټو ساتنځايونو کې
شکنجه شوي دي. د شکنجې مخنيوي يا منع کولو کانوناسيون، تر
شکنجې وروسته اعتراف، محکمې ته نه راجع کوي. (۱۵مه ماده).

د (ب، ن، س) کره اسنادو له مخې وايي، چې په افغانستان کې ډېر ځله د محکمې حکم، د شکنجې له لارې، پر لاسته راغلي اعتراف ډډه لگولې ده.

هغه باور چې د شکنجې په واسطه له اعتراف څخه ترلاسه شي، پر هغه باندې د تورن شخص له نیوکې، چې د شکنجې ضد کانونسيون کې یې یادونه شوې، نیولې، یو لړ تدبیرونه او هڅې چې د یوې عادلانه محاکمې د جوړېدو هیله لري، دا ټول د مدني او سیاسي حقوقو د تړون له خوا په گوته شوي دي. له هغې جملې نه:

❖ د یوې بې پرې او ناپېيلې محکمې له خوا د یوې عادلانه او ښکاره محاکمې حق.

❖ د واکمنې محکمې له خوا تر هغه پورې چې تورن محکوم شوی نه وي، د برائت اصل رعایت.

❖ د مدافع وکیل د ټاکنې حق.

❖ د مرافعې حق.

د (ب، ن، س) په ډاډ سره اعلانوي، چې د کابل کمونیسټ حکومت استثنایي انقلابي محکمه د خپلو دندو پر ترسره کولو کې نه خپلواکه وه او نه هم ناپېيلې. د (ب، ن، س) ته د راغلو اطلاعاتو له مخې، د تورنو کسانو محاکمه ښکاره نه ده. (یو شمېر هغه ډېرې لږې محاکمې چې تبلیغاتي او ننداره ییزې بڼې او موخې لري، هغه پر عمومي قاعدې څه اغېز نه شیندي.)

تورن کسان له خپل مدافع وکیل څخه د مرستې غوښتنې حق نه لري. هغوی په محکمه کې د خپل ځان په گټه له شاهدانو څخه گټه نه شي اخیستلای. د برائت قاعدې او حالت ته پام نه کېږي، د انقلابي پرېکړې په باب د مرافعې امکان نه شته. د یادونې وړ ده،

چې ددې سياسي محكمې رئيس د انقلابي شورا غړې دى. سربېره پر دې، د انقلابي شورا رئيس محكمې ته كړنلاره ورپه گوته كوي او ټاكي. د شور انقلاب حقيقت ورځپاڼې ديو خبر له مخې د ۱۹۸۴ز كال د نومبر پر مياشت، د انقلابي شورا رئيس بېرگ كارمل، د خادمسئولينو، د انقلابي محكمې او انقلابي څارنوالۍ د منسويينو په يوه غونډه كې برخوالو ته دقيقې انقلابي كړنلارې په گوته كړې.

د سياسي او مدني حقوقو تړون له يوې خوا او د شكنجې د مخنيوي كانوانسيون له بلې خوا، پر دې خبرې ټينگار كوي، چې په زندانونو او ساتنځايونو كې بايد لږ تر لږه روغتيايي حالت ته پاملرنه وشي.

د مجازاتو د و سيلې په توگه دې د اوسپنې زنځير له كارونې څخه په ټينگه ډډه وشي، نيول شويو كسانو ته دې ددې خبرتيا حق ور كړي شي، چې په كوم ځاى كې او سېرې او له كوم ځايه كوم ځاى ته لېږدول كېږي.

د نيول شويو كسانو كورنۍ بايد د هغوى له ساتنځي څخه خبر وي او تورن كس د ليدنې كتنې حق ولري.

د هغو موثوقو اطلاعاتو له مخې، چې د (ب، ن، س) ته رسېدلې دي، د خاد په مركزونو او نورو افغاني زندانونو كې هغه ډول اسانتياوې او تنظيمونه نه شته، چې د مخه مو ورته اشاره وكړه، ډېر ځلي يوتورن شخص له ظالمانه او بشر ضد سزاوو سره مخ شوى دى، چې دا په خپله د مدني او سياسي حقوقو د تړون ددې مادې پر ضد عمل دى. د شوروي تېري كوونكې دولت د مدني او سياسي حقوقو د نړيوال تړون او شكنجې ضد كانوانسيون يو

لاسلیکونکی گنل کپري. د کانونسيون د ۵مې مادې له مخې غړي هېوادونه د خپلې واکمنۍ په سيمه کې له پورتنې تړون او کانونسيون څخه د سرغړاوي مسوليت لري؛ ان که سرغړونکی د هغه غړی وي او که يا نه وي. د شکنجې ضد کانونسيون ۴مه ماده اعلانوي چې: (ټول غړي هېوادونه) دنده لري، چې د ټاکلو قوانينو په واسطه د خلکو ملاتړ وکړي او له شکنجې څخه يې وژغوري. دا قانوني تدبيرونه او هڅې بايد ضرور، د هغو سرغړونو په باب هم وي، چې په مستقيم ډول په کې شکنجه ترسره شوې وي. د (م، م، م) عمومي جرگه د ۱۹۷۹ز کال د ۳۰مې سېپتمبر پر ۱۷مه نېټه د قوانينو د تطبيق لپاره مسولينو ته لارښوده نظامنامه تدوين او نافذ کړه. د دې نظامنامې ۵مه ماده په ډاگه کوي چې: ((د قوانينو د تطبيق هېڅ موظف شخص په هېڅ پلمه نه شي کولای، ظالمانه او بشر ضد چلند وکړي، خلکو ته سزا ورکړي يا د ډول کارونه وکړي او يا دې ډول هڅو په باب چوپتيا غوره کړي.))

د (ب، ن، س) په ټوله پازوالۍ (مسوليت) په ډاگه کوي، چې شوروي پرسونل په مستقيم ډول د افغانانو په زنداني کولو او شکنجه کولو کې لاس درلود. په څو نورو برخو کې شورويانو په خپله د شکنجې بهير ليدلی او پر هغه يې سترگې پټې کړې، چې دا په خپله په شکنجه کې د گډون مانا لري.))^{۱۰}

دويم- د نورنبرگ محکمې د ډلبندۍ له مخې د جگړې له حقوقو څخه سرغړونه: د نورنبرگ محکمې د جگړې حقوقو له اصولو څخه سرغړونه، د جگړې جنايتونو تر عنوان لاندې، پر درېو

^{۱۰}د (ب، ن، س) افغانستان د سياسي زندانيانو شکنجه، لندن، ۱۹۸۴ز کال ۳۹-۴۰مخونه.

ډلبنديو وپشلي ده. جگړه بيز جنائيت، سوله ييز جنائيت او بشر ضد جنائيت.

۱- جگړه بيز جنائيت:

دملکي وگړو اجباري لېږدوني، د ځاني او عامه شتمني لوټ او تالان او د جنګي اسيرانو وژنې ته ويل کېږي. د نورنبرګ محکمې د ژنيو د څلورگونو کانوناسيونونو د پرېکړې له مخې چې مخکې ورته اشاره وشوه، دا جنائيت د ټينګې سزا وړ گڼل کېږي. موږ په دې برخه کې له سلگونو بېلګو څخه پر يو دوو بېلګو بسنه کوو.

الف- دملکي وگړو جبري لېږدونه:

شوروي ځواکونو د خپلو دښمنانو پر ضد له ډېرو عصري الوتکو څخه کار واخيست، ددې هوايي بمباريو په پايله کې، په کليوالي سيمو کې په زرگونو ملکي وگړي مړه او ټپيان شول، په مليونونو مهاجرت ته اړ شول، کرنه، حاصلات او څاروي له منځه ولاړل.^{۱۱}

د (م، م، م) عالي کمشنري پر ۱۹۸۲ز کال د افغان مهاجرينو شمېر د ځمکې پر مخ د مهاجرينو غټ شمېر وگاڼه، پر همدې کال په پاکستان کې د افغان مهاجرينو شمېر ۵مليونو تنو ته نږدې شو. درې مليونه افغانانو ايران ته پناه وړې وه، په دې ډول نو د يو بې غرضه او بې ضرره هېواد پر وړاندې د يو ستر زبر ځواکي او يرغلگر هېواد د جگړه بيز ماشين او ويجاړوونکو وسايلو د

^{۱۱}-(ب، ن، س) افغانستان، د بشري حقوقو د غميزې په باب نړيوال مسوليت، ۱۹۹۵ز کال، نومبر، ۱۷ مخ.

کارونې له امله، د افغانستان نیم نفوس تر هېواد دباندې د مهاجرت له سخت ژوند سره لاس او گړپوان و.

(پر کلیوالو سیمو باندې د شوروي د هوايي ځواکونو د بمبارۍ له امله په زرگونو ملکي وگړي مړه او ټپیان او په ملیونونو تنه مهاجرت ته اړ شول، کرڼه، حاصلات او څاروي له منځه ولاړل)

ب- د ځاني او عامه شتمنیو لوټ او تالان:

د شپې گرځېدنې بندیز په بهیر کې شوروي سرتېرو د گزمو دنده لرله، د لوټ او تالان یوه پېښه چې زیاته رسوایي یې رامنځته کړه، د کابل تر اشغال یوه میاشت وروسته د کب میاشتې پر یوه شپه رامنځته شوه، څرنګوالی یې په دې ډول دی:

د روسي پوځ یو ډلګی سرتېري د شپې پر درېو بجو افغان لوی پلورنځي (فروشگاه بزرگ افغان) ته نږدې له خپلو موټرو څخه کښته شول، دنوي مارکیټ یو شمېر قفلونه یې مات کړل او د هغوی مالونه او شیان یې خپلو موټرو ته ولېږدول، وروسته یې پر دکانونو پترول وپاشل او بیا یې اور ورته کړ، چې ددې اور له کبله ۱۰۰ دکانونه وسوځېدل.

یو څوکیدار دا پېښه له پیله تر پایه پورې لیدلې وه، وروسته یې نورو ته کیسه کوله، بیا د امنیتي ساتندویانو له خوا ونیول شو او داسې ویل کېږي چې ووژل شو.

مسولینو د اور لگېدو علت د بریښنا شارټي وښوده، په داسې حال کې چې هتیوالو ویلې، که چېرې بریښنا شارټي کړې وای، نو تر اور لگېدنې وروسته به د ځینو مالونو او شیانو پاتې شونې او

نښې نښانې پاتې وای، هتېوالو خپلو دکانونو ته چې لومړی تش شوي وو او بیا ورته اوراچول شوی و، په ډېرې نهيلى کتل.^۵
د المان مسیحي دیموکراتیک گوند پر ۱۹۸۵زکال (په افغانستان کې دبشرله حقوقو څخه سرغړونه) په نوم یو کتابگوټی چاپ کړ، په دې کتابگوټي کې راغلي دي: ((د څلورو کلونو په بهیر کې دافغانستان پرهر کلي او بانډه لږترلږه یو ځل بمباري شوې ((.۵))

د وکتور(کارفری کانگ) چې په افغانستان کې یې دوه کاله د طبیب په توگه دنده ترسره کوله، گزارش ورکوي: په پکتیا او لوگر ولایتونو کې چې په سلگونو کیلومتره وگرځې نو له بمبار شویو کلیو نه پرته به نور څه ونه وینې. د ولایتونو په مرکزونو کې هم پر مارکیتونو او داستوگنې پرسیمو زورور هوایي بریدونه کېږي.
د وژنو ډېره زیاته برخه، چې شمېر یې تر سلگونو زرو تنو هم اوږي، له همدې اړخه دي. له تائید شویو او منل شویو گزارشونو څخه څرگندېږي، چې روسانو په افغانستان کې د کیمیاوي وسلو، د بمونو چوولو او کیمیاوي گازونو په وسیله د څښلو اوبه، غلې دانې او نور خوراکي خیزونه مسموم کړي دي.
دگاز ضد هغو ماسکونو، چې په افغانستان کې له روزل شوي روسي سرتېرو څخه لاسته راغلي او لابراتواري کتنه یې شوې او همدانگه دروسانو له خوا د هغو ۱۲تنو وژل شویو ملکي وگړو د وینې او تشو متیازو تر لابراتواري کتنو وروسته په ډاگه شوې، چې روسي ځواکونو د مجاهدینو پرضد د(میکوتوکسین) په نوم له یو ډول کیمیاوي گاز څخه گټه اخیستې ده.

^۵ - نیازی امیدوار، ۱۳۷۵ل کال، د شورکودتالاملونه او پایلې، پېښور ۱۳۷۸ل کال، چنگاښ، ۱۱۸-۱۱۹مخونه

ج- د اسیرانو شکنجه او وژنه:

د شوروي له خوا د پوځي اشغال پر کلونو د افغانستان په زندانونو کې په سلو کې ۷۰ جنگي اسیران ساتل کېدل د کره معلوماتو له مخې روسانو زموږ د هېواد لس کن اشغال په بهیر کې نږدې شل زره جنگي اسیران په زندانونو یا د جگړې په ډگرونو کې اعدام کړي دي.

((طالبانو د ۲۷۴۹ تنو لست چې د اشغال په کلونو کې د جگړې په لړ کې لادرکه شوي دي، روسي مقاماتو ته وسپاره.))^{۱۰}
البته پورتنی لست بشپړ نه دی او ځانگړي سارايي اعلانونه په کې په پام کې نه دي نیول شوي.

شورويانو په افغانستان کې هغه ټپي اسیران، چې د جگړې په ډگر کې یې له وسلې سره نیول، له قضايي پړاوونو (چې هغوم تېرویسټونکې تبلیغاتي بڼه درلودله او د تورن د دفاع لپاره یې کوم سیسټم نه درلود) پرته اعدامول.

شورويانو د ژنیو د ۱۹۹۳ز کال د کانوانسیون خلاف، نه یوازې له اسیرانو څخه (ن، س، م) کمېټې د ازادې لیدنې کتنې له مخنیوی کاوه، بلکې د (ن، س، م) ته یې د اسیرانو د بشپړ لست په نه ورکولو سره خپلې دندې او مکلفیت ته شا اړوله.

[ب، ن، س) د ۱۹۸۰ز کال د فبرورۍ پر میاشت، کابل ته یو پلاوی ولېږه، چې د اسیرانو د عامه وژنې په باب د خپرو شویو اوازو څېړنه وکړي. پلاوي بڼه کره اسناد ترلاسه کړل، نه یوازې دا چې په زرگونو بنديان وژل شوي اولادرکه شوي، بلکې له

^{۱۰} - د افغانستان اخبار، په فرانسه یې ژبه، پاریس، ۱۹۹۲ز کال، ۲۹، ۱۷ مخونه.

۱۹۷۸ز کال څخه تر ۱۹۷۹ز کال پورې له شکنجې څخه هم په منظم ډول کار اخیستل شوی دی.^(۱)

[ب، ن، س) په ډاگه اعلانوي، چې شکنجه د هغه څه د دفاع لپاره، چې د کابل کمونیست حکومت ورته انقلاب وایي، یو دود گرځېدلی دی.

بنديان(جنگي اسیران) دخاد د استنطاق په مرکزونو، د زندانونو په انګړونو او پوځي ځایونو کې له ډول ډول سختو شکنجو سره مخامخېږي، ان هغه جنگي اسیران، چې د جګړې په بهیر کې تسلیمي ته اړوزي، هم بې شکنجې نه پاتې کېږي. هغو اسیرانو ته چې شکنجې ورکول کېږي، د ژوند پرتول بهیر یې نښې نښانې پاتې کېږي، ډېر اسیران د شکنجې پړوخت مري، د ټول نښو نښانو او تورو له مخې، شوروي مقامات، یا د شکنجې په مستقیمو برخوالو او یا هم دهغې د لیدونکو په توګه د شکنجې په مسولیت کې شریک ګڼل کېږي.^(۲)

شوروي مقامونه د اسیرانو له شکنجه کولو څخه انکار کوي، خو عیني شاهدانو او شکنجه شویو کسانو په شکنجه کې د شوریانو د مستقیم او نامستقیم ګډون خبره تائید کړې ده. په افغانستان کې د شوروي پوځونو سلاکار ستر جنرال الکساندر مایوروف د اسیرانو د وژنې پر ه او مسولیت د افغانستان پر کمونیست حکومت وراچوي او وایي: ((نجیب او خاد په هرات کې لېونتوب پیل کړ، هو! پرته له پوښتنې او محاکمې د اسیرانو اعدامول دوام لري.

(۱) - (ب، ن، س) افغانستان، د سیاسي بنديانو شکنجه، لندن ۱۹۸۲م کال، ۵ مخ

(۲) - (ب، ن، س) افغانستان، د سیاسي بنديانو شکنجه، لندن ۱۹۸۲م کال، ۵ مخ

زه خبر وم، چې ډاکټر نجيب الله ډېر سخت زړی دی، خو پردې نه پوهېدم، چې زموږ له خوا د خپرو شویو تبليغاتي پاڼو، چې تسليم شوي د بنسټ ته په کې د بنسټي ژمنه شوې وه، سره سره د اسيرانو د اعدامولو حکم ورکړ شي...

ما غوښتل د اعدامونو مخه ونيسم، خو نجيب ويل، چې موږ په دې برخه کې د کارمل صاحب امر عملي کوو.)^۵

(ب، ن، س) د ۱۹۸۸ز کال د مارچ پر مياشت يو لړ داسې اسنادونه وړاندې کړل، چې په هغو کې د شوروي ځواکونو او افغانستان دولت له خوا د ۱۹۸۸ز کال د قصدي وژنو په باب معلومات وړاندې شوي وو. دې سازمان د ۱۹۹۱ز کال د مارچ پر مياشتو له غور او محاکمې پرته د سياسي بنديانو د ساتلو او شکنجې په باب خپله اندېښنه څرگنده کړه او د کابل له کمونيست حکومت څخه يې وغوښتل، چې د دې کارونو مخه ونیول شي او هغه کسان چې سرغړونه وکړي، بايد محاکمه شي.

د يو بل گزارش له مخې چې پر ۱۹۹۱ز کال خپور شو، د عقیده يي زندانيانو په گډون د زرگونو هغو سياسي بنديانو په اړه اندېښنه څرگنده شوه، چې په اختصاصي محکمو کې په نا عادلانه ډول پر قيد او مرگ محکوم شوي دي.

۲- سوله ضد جنايت:

د دې جنايت تور د يرغليزي جگړې په باب استعمالېږي او د نورنبرگ په محکمه کې مطرح شو.

^۵- الکساندر مایوروف، په افغانستان کې رښتيا څه تېرېدل؟ د داود جنبش ژباړه، پېښور، ۱۹۹۹ز کال ۲۷۲ مخ

نړيوالو كانوانسيونونو او د (م، م، م) منشور (۲مه ماده، ۷مه فقره) يرغليزه جگړه منع كړې ده.

د نړيوالو حقوقو كلاسيك مولفين ديرغل او لاسوهنې د ردولو لپاره دوه دليلونه راوړي:

الف- ملي ټولنه د خپل برخليک ټاكلو يوازينۍ واكمنه سرچينه ده.

د يو هېواد په كورنۍ جگړه كې د يو بل هېواد لاسوهنه ان كه د يو قانوني او مشروع حكومت دملا تر لپاره هم وي، عامه ارادې ته يو ډول سپكاوې دى.

ب- بهرنۍ لاسوهنه كه څه هم د واكمن حكومت دملا تر لپاره وي، د دولت واكمنۍ ته زيان رسوي او د حكومت د ملا تر په باب د عامه ارادې د نشتوالي دليل گڼل كېږي او بيا لا هغه حكومت چې د پاڅون له كبله يې د ملت د ارادې استازيتوب تر پوښتنې لاندې راغلى وي.

په دې ډول نو دنورو په چارو كې لاسوهنه او يرغل په نړيوالو كلاسيكو حقوقو كې يو اساسي اصل گڼل كېږي.

كلاسيك حقوق يوازې په يوه ځاى كې لاسوهنې ته اجازه وركوي، هغه دا چې د يو دولت غړي په يوه بهرني هېواد كې له گواښ او خطر سره مخ وي او دا پېښه له ډپلوماتيكي لارې د حل وړ نه وي.

كلاسيك حقوق په ډېرو لږو برخو كې د بشري حقوقو د ساتنې لپاره لاسوهنې ته اجازه وركوي، لكه (پر ۱۸۲۲ز كال د تركانو له خوا د يونان له گوله كونكو ځپنه) خو څرنگه چې له دې فارمول څخه ناوړه گټه اخيستل كېدې شي، نو ځكه د هغه په باب د نړۍ په كچه

اند پښني وې او همدغو اند پښنو له هغه څخه عملي گټه اخيسته
له منځه وړې وه.

پ.م. ديوپويي په همدې باب وايي:

په دوديز ډول دوه لاملونه ديو دولت لاسوهنه دبل دولت په
کورنيو چارو کې د توجه وړ گڼي: يوه غوښتل شوې لاسوهنه
(Entervention Sollicitef) ده، چې د يوه دولت د مشر و عو
مقامونو له خوا يې غوښتنه شوې وي او بله بشري لاسوهنه
(Entervention Dhumantie) ده لکه (پر ۱۸۲۰ز کال د مسيحيانو د
ملاتړ لپاره په لبنان کې د فرانسې لاسوهنه).

له ډېرې مودې راهيسې په نړيواله کچه د داسې يو مانيز
فورمول د جوړولو په باب، چې (د نړيوالې لاسوهنې دندې) وټاکي،
د نظريو والی له گډوډو او لوړو ژورو تبصرو سره مخامخ شوی او
ديو واکمن دولت په کورنيو چارو کې د نه لاسوهنې آر او د هغه
حدودو ته پام اړول شوی دی.

د غوښتل شوې لاسوهنې لپاره چې د بلونکي دولت د کورنيو
اساسي حقوقو له احکامو سره سمون ولري، د نړيوالو حقوقو له
مخې دوه دليلونه وړاندې کېږي:

- يو: که چېرې غوښتل شوې لاسوهنه د بلونکي دولت د
واکمنۍ په چوکاټ کې وي او لاسوهونکی دولت د هغه
دولت د واکمنۍ حق ته زیان ونه رسوي.
- دوه: که چېرې غوښتل شوې لاسوهنه ((د ډله ييزې مشروع
دفاع حق)) په مانا وي، هغه هم په داسې حال کې چې
لاسوهونکی دولت او بلونکی هېواد د دوه اړخيز تړون له
مخې يو بل ته ژمن وگڼل شي.

پر دې وخت باید وضعه په ډېرې ځیرتیا سره وارزول شي، چې د یوې اصولي لاسوهنې لپاره د (م، م، م) منشور د ۵۱مې مادې شرایط پوره شوي دي او که نه؟^{۱)}

موربه په دې باب لږ وروسته تبصره وکړو، اوس دا خبره کوو، چې ایاد کابل کمونیست او شوروي دولت د بهرني يرغل پروړاندې د مشروع دفاع په دريځ کې [لکه څنگه چې يې ادعا کېدلې] وو او که نه وو؟ باید ووايو: لومړی هغه څه چې شوروي ادعا کوله حقيقت نه و، هېڅ بهرني خطر افغانستان له بهر څخه نه تهدید او ه (دا خبره به هم وروسته سپینه کړو).

دویم که چېرې د مشروع دفاع له حق څخه گټه اخیستنه مطرح وای، نو له دې حق څخه باید یوازې د مقاومت ځواکونو گټه پورته کړې وای، نه یو بهرني يرغلگر ځواک.

که فرضاً د کابل کمونیست دولت او شوروي دولت له دې حق څخه د گټې اخیستو اجازه ولري، نو هغه شرایط، چې د هغو په چوکاټ کې د مشروع دفاع حق څخه گټه اخیستل کېږي او دواړو کمونیستو دولتونو (افغاني او شوروي) له هغو څخه تېری کړي، نه شو کولای له پامه وغورځوو:

- د مشروع دفاع حق د يرغل پروړاندې یوه لنډمهالي نړیواله هڅه او تدبیر گڼل کېږي.
- له دې لنډمهالي تدبیر څخه یوازې هغه وخت گټه اخیستل کېږي، چې د هغه په لړ کې امنیت شورا، د نړیوال امن اوسولې د ټینګښت لپاره لازمي هڅې وکړي.

^{۱)} پ، م دیوپوبی، نړیوال عمومي حقوقو، پاریس، دویم چاپ، ۱۹۹۳ز کال، ۴۱۹ مخ

د (م، م، م) منشور د ۱۵مې مادې له مخې د مشروع دفاع له هڅې څخه بايد د امنيت شورا ژر تر ژره خبره شي. دا شورا د نړيوالې سولې د ټينګښت لپاره په کومه بڼه چې ضروري وګڼل شي، د لازمو تدبيرونو امکان څېړي او پر هغو لاس پورې کوي.

د پورته يادونو له مخې ويلاى شو، چې د ډله ييزې مشروع دفاع له حق څخه (د دوه اړخيز تړون په شتوالي کې) يوازې (د امنيت شورا تر څارنې لاندې) ګټه اخيستل کېدای شي.

(د مشروع دفاع حق) په چوکاټ کې د لاسوهنې طرح کول بايد داسې وي، چې د لاسوهنې قانونيت له بدلېدونکو حقوقي حالاتو سره، چې پر يوه ټاکلي وخت کې د دولتونو په اړيکو کې رامنځته کېږي په ډېرې ځيرتيا سره مطالعه او و ارزول شي.

څرنگه چې د لاسوهنې غوښتنه د وسلوالې کورنۍ جګړې د پېښېدو پر وخت مطرح کېږي، نو دې ټکي ته بايد زياته پاملرنه وشي، چې ايا د لاسوهنې غوښتونکى مقام د خپلې خاورې پر کومې برخې واکمني لري او که نه؟ که چېرې ځواب منفي وي يانې داسې شرايط وي، چې مخالف ځواکونه له لاسوهنې غوښتونکي مقام څخه دملي واکمنۍ يوه برخه ونيسي، له دې سره هم د لاسوهنې بلونکي حکومت مشروعيت تر ټينګې پوښتنې لاندې راځي او هم د لاسوهنې اصوليت.

په عملي ډګر کې ستر ځواکونه زياتره د لاسوهنې غوښتنې له فورمول څخه د خپلې واکمنۍ د تشبیت لپاره کار اخلي، بنسټکاره بېلګه يې د ۱۹۷۹ز کال د ډسمبر پر مياشت په افغانستان کې د شوروي او پر ۱۹۸۳ز کال په ګريناډا کې د امريکا لاسوهنه ده.^{۱۰}

^{۱۰} د پ. م. ديوپويي، نړيوال عمومي حقوق، پاریس، دويم چاپ، ۱۹۹۳ز کال، ۷۲-۷۷ مخونه

که چېرې په افغانستان کې شوروي لاسوهنه د مطرحو قوانینو له مخې وارزول شي، د ((پ، م، د، یو پو یی)) د وینا له مخې باید ووايو، چې دا غوښتل شوي لاسوهنه د هغو شرایطو په چوکاټ کې چې ((د یو پو یی)) یې یادونه کوي عیاره شوي نه وه، ځکه چې:

الف: د حفیظ الله امین د حکومت له خوا د پوځي مرستو غوښتنه نه وه شوې، د دې دلیل هم دادی، چې دا حکومت د شوروي لښکرو د یرغل په لومړیو ورځو کې وځپل شو او په زوره سقوط کړای شو.

د کارمل حکومت په څرگند ډول اعتراف ونه کړ، چې د شوروي پوځي ټولگي یې رابللي دي، دغه راز د کارمل حکومت د داسې یو ډول غوښتنې لپاره اصولي دریغ نه درلود. دا حکومت له شوروي یرغل سره یو ځای رامنځته شو او تر هغې وړاندې اصلاً و، نه، چې د مرستې غوښتنه وکړي.

له یو بهرني هېواد څخه د داسې یو حکومت له خوا د پوځي مرستې غوښتنه، چې په خپله د هماغه دولت د یرغل زېږنده وي، د دې ښکارندويي کوي، چې د لاسپوڅي او اشغالگر تر منځ د اړیکو انډول نه شته او دا په خپله د مرستندوی هېواد له خوا د مرسته غوښتونکي هېواد پر ملي واکمنۍ تېری گڼل کېږي او په حقه ویلای شو، چې مرستندوی هېواد تېری کوونکی دی. څنگه چې افغانستان ته د شوروي لښکرو رالېږل د حکومت د بدلون (د حفیظ الله امین حکومت پر ځای د خپل لاسپوڅي بېرک کارمل حکومت د ځای پر ځای کولو) لپاره و، نو ځکه زموږ د هېواد په کورنیو چارو کې یوه بشپړه لاسوهنه گڼل کېږي.

څرنگه چې دې لښکرکشی په زور او جبر سره د افغانستان ملي واکمني گواښوله، نو ځکه یو پوره او بشپړ یرغل گڼل کېږي. دغه راز شوروي پوځي او ملکي مشاورینو د افغانستان د کورني او بهرني سیاست په طرحه کولو او د هېواد د سیاسي او پوځي اشخاصو په مقرري کې فعال رول درلود، نو ځکه شوروي پوځي لاسوهنې د افغانستان پر ملي او دولتي واکمني څرگند تېری گڼل کېږي، لنډه دا چې په افغانستان کې هېڅکله د لاسوهنې رابلونکې سرچینه (د دولت رییس، د حکومت رییس، انقلابي شورا، مرکزي کمیټه او نور) معلومه نه شوه.

سره له دې چې د بېرک کارمل حکومت د لاسوهنې (مرستې) له غوښتنې انکار کاوه، خو څرنگه چې د شوروي پوځونو په زور واک ته ورسېد، په عملي ډول د دې مرستې! تائید وونکی گڼل کېږي. خو له دې سره سره که موږ د کارمل حکومت د دې مرستو یوه اټکلي سرچینه وگڼو، نو بیا هم باید ووايو، چې دې حکومت کوم مشروعیت نه درلود، د خلکو درايوله مخې نه و رامنځته شوی او د ملي واکمني یوه برخه ترې د مقاومت ځواکونو نیولې وه.

ب- شورويانو ادعا کوله، چې افغانستان ته یې د ۱۹۲۱ز کال د دوستې تړون له مخې مرستې ورکړې دي! شورويانو دا ادعا هم کوله، چې ۱۹۷۹ز کال د دوستۍ او نه تېري تړون له مخې یې د بهرني یرغل د له منځه وړلو لپاره د افغانستان د حکومت په بلنه خپل ((محدود ځواکونه)) افغانستان کې ځای پر ځای کړي دي.

پورتني دواړه تړونونه پر یوبل باندې د نه تېري د اصل له مخې لاسلیک شوي وو، چې شورويانو پر افغانستان باندې د تېري پروخت د هغو اصلي روحیه په پام کې ونه نیوله. سر بېره پردې پر

افغانستان باندې د شوروي پوځي يرغل پروخت د (م، م، م) منشور د ۱۵مې مادې محتوا هم له پامه وغورځول شوه. د دې مادې له مخې د مشروع دفاع حق څخه هغه وخت گټه اخيستل کېږي، چې د امنيت شورا تر څارنې لاندې وي، د کابل کمونيست حکومت او شوروي تېري کوونکو ځواکونو افغانستان ته د سولې د بېرته راوستو موضوع د امنيت شورا ته وړاندې نه کړه او کله چې د امنيت شورا خپله په نوښت لاس پورې کړ، د پورتنیو هېوادونو له خوا ورته چندان وخت او ارزښت ورنه کړای شو.

د کابل کمونيست حکومت به شوروي لښکرې د افغانستان انقلاب سره د مرستې په نامه توجیه کولې او د دې مرستو د غوښتنې لپاره به يې تل د وسلوالو ډلو په واسطه په افغانستان کې بهرنۍ لاسوهنه پلمه کوله، په دې باب بايد څرگنده شي چې: لومړی دا چې هېڅ کوم بهرنی هېواد افغانستان ته لښکر نه و لېږلی، بلکې يوازې يې د پوځي توکو د لېږلو له لارې د ملي مقاومت ځواکونه مبارزو ته هڅول. هغه هم د دې لپاره چې په خپله د افغانستان خلک خپله خپلواکي او ملي واکمني وساتي. ان له ۱۷ پېړۍ څخه را په دېخوا د نړيوالو حقوقو يو شمېر پوهانو هڅه کوله، چې د نړۍ په کچه د نړيوالو حقوقو له جملې څخه د حقوقو يو شمېر پېژندل شوي اصول په گوته کړي، (خپل برخليک ټاکنه) له همدې جملې څخه ده.

په ۱۷مه پېړۍ کې د نړيوالو حقوقو يو پوه څرگندوي چې: ((ټول بهرني ځواکونه حق لري، له هغو خلکو سره مرسته وکړي، چې تر يرغل لاندې راغلي وي.))

مارتینس (Martens) هم همدا ډول څرگندونې کوي: ((اخلاق حکم کوي، چې دستمگر پر وړاندې باید د ستمکښ ملاتړ وشي.))

بله دا چې که کابل حکومت د خلکو د استازیتوب بڼه لرلای، له بهر څخه به د افغانستان پر خلکو نه تپل کېده، یوازې به له اله گوله کوونکو سره مخ و، نه د ملي مقاومت له غورځنگ سره. که چېرې هېواد له کورنۍ جگړې سره مخامخېده، کولای یې شول له (م، م، م) څخه د مرستې هیله وکړي، نه له یو بهرني هېواد څخه، (لکه څنگه چې وړاندې ورته نغوته وشوه، په هېواد کې د ۱۹۲۱ او ۱۹۷۹م کلونو تړونونه د له ییزې مشروع دفاع لپاره بڼه پاخه منطقي اسناد گڼل کېږي. د (م، م، م) منشور دخپلې دویمې مادې په ۷مه فقره کې د بل هېواد په کورنیو چارو کې لاسوهنه منع کړې ده، خو که چېرې ((سوله له گواښ سره مخامخ شي)) نوبیا د (م، م، م) لاسوهنې ته اجازه شته.

۳- بشر ضد جنایت:

بشر ضد جنایت د هغو جنایتونو له جملې څخه دی، چې د نورنبرگ په محکمه کې څېړل شوی او د ژنیو څلورگونو کانوناسیونونو هغه سزا ورکولې دی. هغه بشر ضد جنایتونه چې شورویان زموږ هېواد کې پرې تورن دي، ځینې یې په لاندې ډول دي: عامه وژنه، دملکي سیمو ویجاړونه او بمبارونه، د سیاسي، مذهبي او توکمیزو انګېزو له مخې د خلکو څارل او سزا ورکول.

الف: عامه وژنه:

د نیویارک د ۱۹۴۸ز کال کانونسیون له مخې، عامه وژنه یو جنایت گڼل شوی دی.

روسانو ډېر ځله د افغانستان پر کلیو بمونه او گولۍ وروولي او ملکي وگړي یې د ژوند له نعمت څخه یې برخې کړي دي. په ځانگړي ډول هغوی بنسټې او ماشومان چې له کلیو څخه یې د تېښتې وس نه او چار نه درلود، په ډله ییز ډول وژلي دي. د لوگر ولایت د برکي برک کلي یو اوسېدونکی وایي: روسانو شل ورځې سر پر سر زموږ پر کلي بمونه و وروول، چې د هغو له کبله ۲۰ تنه شهیدان شول.

پر سبا روسي پلي سرتېري پر کلي راتوی شول او په درېو کلو کې یې پر نورو عامه وژنو لاس پورې کړ، چې شمېر یې (۱۳۰) تنو ته رسېده.

یو ختیځپوه مکباري Mecbari چې د بشر حقوقو د نړیوالې ټولني له خوا د ۱۹۸۰ز کال د فبرورۍ له ۲۴مې څخه د مارچ تر ۱۰مې نېټې پورې په افغانستان کې د کمونستانو د جنایتونو د څېړنې دنده ورکړل شوې وه، په خپل گزارش کې لیکي: ((د کونړ په دره کې ۱۹۸۰ز کال د فبرورۍ له ۲۸مې نېټې څخه د مارچ تر ۴مې نېټې پورې د یوې نړیوالې جگړې په شان او تر هغې لاهم یوه تېزه او بشپړه جگړه ترسره شوه، چې ټول شیان یې له خاورو سره برابر کړل. استوگنځایونه او کرڼه ټول له منځه لاړل، د هغې سیمې د (۱۲۰) زرو تنو څخه یوازې ۳۷۷۳۴ تنه ژوندي پاتې شول، چې هغوی هم په ډېرې وارخطایۍ او ټپي حالت ځانونه پاکستان ته ورسول. بنسټو د روسي عسکرو او افغاني کمونستانو د اسارت له وېرې ځانونه د کونړ سیند ته واچول او ځانونه یې وکړه. نو خلک د

کمونستانو له خوا د هغوی د ماشومانو او ښځو د اسارت له کبله
سخت وپېرېدلي وو))^(۱)

((شورويانو د ۱۹۸۲ز کال د مې پر میاشت د مقرر او اندرو
ولسواليو پر اړوندو کلیو باندې د ځمکې او هوا له لارې د بمونو او
گولیبو باران ووراهه، کورونه وران او د کلیو په زرگونه
اوسېدونکي ووژل شول))^(۲)

د ۱۹۸۴ز کال د فبرورۍ پر ۲مه نېټه روسي ځواکونه د کابل
شمال په ۵۰ کیلومترۍ کې د استالف کلي ته ننوتل، د هغه ځای
اوسېدونکي یې ووژل او بیا یې د هغوی مړي د کارپزونو په څانګانو
کې خطا کړل، عینې شاهدان وايي: ((روسانو وروسته د استالف
کورونه وسوځول... روسانو (۴۰) تنه ملکي وګړي ونيول او ټول یې
ژوندي وسوځول. له هرچا څخه چې پوښتنه کېدلې دا پېښې یې
تائیدولې.))^(۳)

((د ۱۹۷۹ز کال د مارچ پر میاشت د هرات فرقي صاحب
منصبان او پرسونل له مجاهدينو سره همغږي شول او کمونستانو
پرضد یې وسلوال پاڅون وکړ. شورويانو درې شپې او درې ورځې د
هرات ښار او د هغه شاوخوا کلي د خپلو میګ هلیکوپترونو توکو
په وسیله، چې نېغ په نېغه له شوروي خاورې څخه را ووتلې، په

^(۱) - البدر جریده، هالنډ چاپ، ۲۰۰۰م کال، د اپریل ۲۰مه نېټه، لومړۍ مخ.

^(۲) - زرمالوال، غلام محی الدین، پرافغانستان باندې د روسانو وسلوال یرغل، ۱۳۸۲ل کال
مرغومی، ۲۷مخ.

^(۳) - زرمالوال، غلام محی الدین، پرافغانستان باندې د روسانو وسلوال یرغل، ۱۳۸۲ل کال
مرغومی.

دېرې بې رحمۍ سره بمبار کړل، تر (۴۰) زرو څخه زیات وگړي، چې
په سلو کې (۹۰) بې بېوسلې وگړي وو، ووژل شول.))^۱

^(۱) - زرمووال، غلام محی الدین، پرافغانستان باندي د روسانو وسلوال يرغل، ۱۳۸۲ل کال
مرغومی.

ب- د ملکي سيمو ويجارونه او بمبارونه:

د (لاهي) حقوق او ژنيو حقوق د جگړې له اغېزو څخه، په ټوليز ډول د ټول بشر او په ځانگړي ډول د ملکي وگړو او موسسو د خوندي ساتلو په لټه کې دي. بېوسلې کسان، د جگړې پر وسايلو يو ډول بنديز (د جگړې وسيله، وسلې او د جگړې ډول، د هغې کارونې څرنگوالي ته ويل کېږي) له لارې خوندي ساتل کېږي.

د ژنيو د ۱۹۴۹ز کال کانوانسيون ۴۸ ماده ماده څرگندوي چې: ((د جگړې خواوې بايد د پوځي او ملکي عملياتو په بهير کې د پوځي او ملکي موسسو او وگړو توپير وکړي. د جگړې موخې بايد پوځي بنسټونه او وگړي وي.)) (د شوروي يرغلگرو ځواکونو پر خوا د دې مادې له روحيې څخه په بنسټکاره ډول سرغړاوی شوی دی. پر استوگنځايونو باندې د هوايي بمباريو د کولو او توغنديو ورولو له کبله ډېر ملکي وگړي وژل شوي دي.

داسې هم شوي، چې شوروي او افغان پوځي ټولگي، د مجاهدينو د څارنې پر وخت يو شکمن کلي سپړلی، چې د هغه له امله په سلگونو خلک وژل شوي دي.

ځينې ملکي وگړي د شوروي او افغان پوځي ټولگيو د څارنې له وېرې په کارېزونو کې پټ شوي چې له سختې او دردوونکې بدمرغۍ سره مخامخ شوي. ((روسانو پر ۱۹۸۳م کال، د پاتخواب سيمې د يوه کارېز په سوري کې تر (۱۰۵) تنوزيات وگړي دکيمياوي بم په واسطه مسموم کړل او ويې وژل.

د ۱۹۷۹ او ۱۹۹۲ز کلونو تر منځ پر کليوالي سيمو باندې د شوروي د هوايي بمباريو له امله په زرگونو ملکي وگړي ټپيان

شوي او وژل شوي دي. مليونونه تنه مهاجر شوي، غله دانه او
خاروي له منځه وړل شوي دي))^{۱۰}

په اشغال شوي افغانستان کې د شوروي پوځونو لوی سلاکار
الکساندر مایوروف وايي: ((د فبرورۍ د څوارلسمې ورځې په
لومړۍ نيميايي کې د فرقي د کشف کنډک د گزمې يوه لس کسيزه
ډله د لومړي برید من (ک) تر قوماندې لاندې جلال اباد ته څېرمه
پرگزمه بوخته وه. د ډلې قوماندان پتېلې وه، چې خپل کنډک نه د
کبابونو لپاره د پسونو ډالۍ له ځانه سره يوسي، کله چې (ک) اود
هغه ډله د يووختين کور له دېوال نه د پسونو په لټه ورواوبسته،
هلته يې درې ځوانې بنځې، دوه سپينږيري سړي او له شپږو تر لسو
کلونو شپږيا اووه ماشومان په نظر ورغلل. يوه واړه ضابط، چې
خپل شهوت يې پتولی نه شو، يادونه کړې وه، چې (پېغلوتې بدې
نه دي). د واړه ضابط خبرې لکه سپرغو غوندي پر نورو هم اوربل
کړ، دلته دغه واړه ضابط خپل عسکري بالاپوش غورځولی اود
يوې بنځې د نيولو په نيت خوځېدلی و...

زموږ انترناسيونالستانو د سپينږيرو او ماشومانو تر مخه تر
پايه د بنځو پر عزت تېری کړی و. دا تېری دوه ساعته روان و،
ماشومان چې يوه گوت ته په منډه خلاص شوي وو، په ژړا او نارو
له خپلو مېندو سره د مرستې هڅه کوله. سپينږيري چې لږ بدل
خدای (ج) ته زاری پيل کړې وې، چې رحم پرې وکړي او ويې
ژغوري.

^{۱۰} - د (ب، ن، س) افغانستان د بشري حقوقو غمبزي په باب نړيوال مسوليت، لندن، ۱۹۹۵ز کال
نومبر، ۱۷مخ.

وروسته واره ضابط امر کړی و: ((اور)) لومړی یې هغه ښځه وويشته چې همدا شېبه وړاندې یې پر عزت تېری شوی و. وروسته یې نور ټول وويشتل، بیا یې د زغروال گاډي د تیلو له ټانکې نه تېل راخيستي، پر مړو یې شیندلي، له پاسه پرې کالي، زړې لټې او دکلیوال بېوزلي کور کتونه، لمخي او پوزي غورځولي او بیا یې اور وراچولی دی. سرو لمبو د خټین کور غولی رانغښتی و.

(ک) او ډلې یې بیا هم خو پسونه کنډک ته له ځان سره بېولي وو، چې گواکې کلیوالو د شوروي پوځ ته د ورځې ډالۍ استولې. ۵۵.

د یوې وژل شوې ښځې یو دوکلن ماشوم ورور چې په یوه کوټه کې پټ شوی و او دا هرڅه یې په خپلو سترگو لیدلي وو، ژوندی پاتې شو، هغه همدغه بریدگي پېژندلی و. ^{۶)}

ج- د سیاسي، توکمیزو او مذهبي انگېزو له مخې څارنه او ځورونه:

په افغانستان کې د شوروي پوځونو د لس کلن شتوالي په بهیر کې د بندیانو شمېر (۱۵۰) زره تنه ښودل شوی دی. دا کسان له دولتي او رسمي اندېښنو پرته، د سیاسي فکر وخیال له کبله زنداني شوي وو. ((د هغوی یو زیات شمېر له اسلامي ډلو سره د اړیکو او یا هم قومي تړښت (په ځانگړي ډول د بیرک کارمل او کشتمند په واکمنۍ کې پښتانه قوم ته انتساب) له امله ځورول شوي دي.

^{۶)} - په افغانستان کې رښتیا څه تېرېدل؟ پېښور، ۱۹۹۹ز کال، جولای، ۳۳۴-۳۳۵ مخونه

په زرگونو نور سياسي کسان بنديان شوي او اعدام شوي دي. په ځانگړي ډول عقیده يي زندانيانو ته د بيان ازادې، د ټولنو ازادې او داسې نورې ازادې، چې د قوانينو له خوا تضمین شوي دي، د سوله ييزې گټې اخیستو لپاره حق نه دی ورکړل شوی. همدغه کار (ب، ن، س) ډېر خواشینی کړی دی.)^{۱۰۰}

((د اردو په تشکیل کې د هزاره گانو او ازبکانو د قومي غوندو نو جوړول، په وسلوال پوځ کې د پښتنو او تاجکانو دواکمنۍ پر وړاندې د تلې برابرول، په افغانستان کې د روسانو د بېلتونپالي سياست يو بل اړخ و.

د کابل کمونيسټ حکومت تل د يوې سيمې او قوم له پوځي ټولگيو څخه د بل قوم د سيمې د ځينې او لوتونې لپاره کار اخیستی دی.

د دري ژبو او په ځانگړې توگه د پښتنو سيمو ته دلوت او تالان لپاره د جوزجاني ((دوستم)) ملېشو لېږل، چې له ازبکانو او ترکمنانو څخه جوړې شوې وې، د سياسي موخو لپاره، له قومي کينونه د گټې اخیستني څرگنده بېلگه ده.))^{۱۰۱}

د بېرک او کشتمند دواکمنۍ پرمهال پښتنو ته د انقلاب د اساسي دښمن په سترگه کتل کېدل.

پر دې مهال د (خاد) ټوله اداره او د اردو د لارښودې ادارې يوه برخه د افغانستان د تاجکانو په لاس کې وه، چې د شوروي تېري په

^{۱۰۰}-(ب، ن، س) افغانستان، د سياسي زندانيانو شکنجه، لندن، ۱۹۸۲ز کال ۲مخ.

^{۱۰۱}-تره کې، ع، د ټولنپوهنې له نظره د افغانستان د واک جوړښتونه، پېښور، ۱۹۹۸ز کال، ۹۹-

۱۰۰مخونه

مرسته واک ته رسېدلي وو. دغو دوو ادارو د شورويانو په مرسته په بېلابېلو پلمو د انقلاب د بنمنو په نامه د هېواد د نورو سيمو په انډول پښتون مېشتې سيمې زياتې وځپلې او د هېواد لوی اکثریت قوم ته منسوب کسان يې په زور او پلمو زندان ته لېږل او زياتره يې اعدامول. په هېواد کې د شوروي ځواکونو د شتوالي پروخت، د څرخي پله د بنديانو له درېو څخه دوو برخونه زيات زندانيان پښتانه وو.

د هېواد د تاريخ پر دې مهال هزاه مېشتو سيمو بشپړ امن او سوله کې ژوند کاوه.

برنارد دوپينو وايي: ((شورويانو غوښتل د دوی پروړاندې طبيعي مقاومت له منځه يوسي، نو د دوديزې افغاني ټولني د ماتولو او د افغانستان د ويجاړې لپاره يې هڅه کوله، پر پښتنو قبایلو باندې چې د دوی پروړاندې جنگېدل، سخت او بې رحمه يرغلونه وکړي. (چورلکو له هوا څخه د څارويو رمې په نښه کولې او نورو پوځي ټولگيو په ځمکه کې لوټ او تالان کاوه.

ښه موثق گزارشونه ترلاسه شوي، چې ښځې يرغل شوي، جنسي تېري پرې شوي او بيا له هوا څخه ځمکې ته راغورځول شوي دي.

پښتانه هېڅکله نه شي کولای دا ظلمونه او غميزې له ياده وباسي.))^{١١}

^{١١} - برنارد دوپينو Bernard Dupaigne، د افغانستان لارښود، لیون، ۱۹۸۹زکال، ۲۷ مخ.

له پورتنیو خبرو څخه څرگندېږي، چې د جگړې له حقوقو څخه
د سرغړاوي په مسولیت کې د کابل کمونسیت حکومت او شوروي
یرغلگر ځواکونه دواړه شریک دي:
د افغاني کمونیستو حکومتونو غړي، د وسلوالو ځواکونو
لارښود چارواکي، د خادغړي، د ځانگړې انقلابي محکمې اولویې
څارنوالۍ غړي، په جگړه بیزو جرمونو کې د شوروي تېري
کوونکي پوځ تر کچې زیات مسولیت لري.

دويم څپرکی

د مقاومت غورځنگ

(د شوروي تېري پړاو)

کله چې مور په افغانستان کې د کمونيستانو د جنايتونو څپرکی بشپړ او وتړو، نو د ((مقاومت پرمهال)) د جگړې له اصولو څخه، د مجاهدينو او د مقاومت د ځواکونو له سرغړولو څخه، نه شو کولای سترگې پټې کړو.

د يادونې وړ ده، چې د تېري پړاو پراندي افغانستان ملت او مجاهدين د خپل مقاومت له امله د ((مشروع دفاع)) په دريځ کې وو، چې دا خبره د (م،م،م) منشور د تائيد وړ ده، خو مشروع دفاع هېڅکله د بشر له حقوقو او د جگړې له حقوقو څخه سرغړاوی توجیه کولای نه شي.

لومړی مشروع دفاع: ((د مشروع دفاع د قاعدې اصولو له کورني حقوقي نظام څخه نړيوالو حقوقو ته لار کړې ده. په کورنيو حقوقو کې په داسې حال کې چې د مشروع دفاع اصوليت وروسته د قاضيانو له خوا خپرل کېږي، نړيوالو حقوقو کې د مشروع دفاع د حق کارونې اصوليت ډېر جدي نه دی.))^{۱۱}

نن ورځ د مشروع دفاع حق د (م،م،م) منشور يو ټولنيز آر(اصل) گڼل کېږي، د (م،م،م) د ۵۱مې مادې له مخې، د خپلو

^{۱۱}-دومنيک کارو، د پاریس نړيوال حقوق، ۱۹۸۲ز کال، ۵۰۶مخ.

ټولو غړو د مشروع دفاع حق په رسمیت پېژني. په همدې ماده کې دا حق یو ((طبیعی حق)) گڼل شوی دی. په منشور کې د ((طبیعی)) نومونې کارونه یوازې په همدې باب کارول شوي ده. د مشروع دفاع حق طبیعي گڼلو نتیجه دا کېږي، چې دا حق د دولت د واکمنۍ اصل دی. په بله اصطلاح دا ډول حق د یو دولت د واکمنۍ له حق څخه نه بېلېدونکی دی.

(د مشروع دفاع طبیعي حق)، د (م، م، م) منشور د څلورمې فقرې له دویمې مادې څخه یوه استثنا ده. دا ماده په نړیوالو اړیکو کې ځواک کارونې ته اجازه نه ورکوي، د مشروع دفاع حق څخه په ځاني یا ډله ییز ډول (د پوځي تړونونو له لارې) گټه اخیستل کېږي. د (م، م، م) منشور ۱۵مه ماده څرگندوي چې د یو (وسلوال یرغل) پروړاندې د مشروع دفاع حق څخه گټه اخیستل کېږي.

هغه هڅې چې د مشروع دفاع په نامه ترسره کېږي، باید د امنیت شورا ترکنټې تېرې شي. کېدی شي دا شورا د سولې او امن د ټینګښت لپاره د وسلوال یرغل پروړاندې (د منشور له دې څپرکي سره سم) یو لږ نورې سختې او قهرجنې لارې چارې ولټوي.

که څه هم د (م، م، م) منشور د مشروع دفاع له حق څخه د گټې اخیستنې په برخه کې، دولتونو ته اشاره کوي، خوبیا هم هېڅ دلیل نه شته، چې ملي غورځنگونو ته هم دا حق ورکړای شي. د افغانستان مقاومت غورځنگ د منطق له مخې له دې حق څخه برخمن و. له افغانستان څخه (د بهرنیو ځواکونو) د ایستلو په باب د امنیت شورا پرېکړې ددې خبرې پخلی کوي، چې د افغاني مقاومت غورځنگ د مشروع دفاع حق لري.

له دې حق څخه گټې اخیستنې په نړیواله کچه جهاد ته لوی
پرستیژ وروباښه.

دویم: د اشرارو او مقاومت غورځنگ حقوقي دریځ: تر
۱۹۱۲ زکال وروسته د (ن، س، م) کمېټه د کورنۍ جگړې د قربانیانو
په برخه کې د بشر حقوقو د تطبیق په لټه کې شوه، د (ن، س، م)
هڅې، د څلور وارو کانوانسیونونو (۱۹۲۹، ۱۹۲۵، ۱۹۹۳، ۱۹۴۹)
لپاره د یوې گډې دایمي مادې د جوړېدو سبب شوي.

ددې مادې له مخې تړون د یو غړي هېواد په خاوره کې د یوې
وسلوالي شخړې د پېښېدو له امله، چې نړیواله ځانگړنه ونه لري،
د شخړې هره غاړه (دولت او اله گوله کوونکي) ((لر تر لرې)) د بشر
حقوقو د اړوند تضمیناتو پر مراعتولو مکلف دي.

د ۳مې مادې د تدوین پر وخت، لاسلیکوونکو هېوادونو په
خپله خاوره کې له باندې تیزم Bandetisms څخه د راپیدا شوي
گډوډۍ د مقابلي لپاره د خپل واک د محدودیت په اړه اندېښنه
لرله، سربېره پردې دوی وېره لرله، چې د شخړې د یوه لوري په توگه
باغي ډلو پېژندنه به ددې ډلو تشخیص زیات کړي او هغوی به د
خپل سیاسي دریځ ټینګښت ته وهڅوي. ځکه نو دولت غوره وبلله،
چې په دې برخه کې نړیوالو کلاسیکو حقوقو ته مراجعه وکړي. د
هغو له مخې دولت د یو اړخیزې پرېکړې له کبله کولای شي، چې
(اله گوله کوونکي) د شخړې د یوه لوري په توگه وپېژني. دا
پېژندنه به خپله اله گوله کوونکي اړ باسي چې د جگړې حقوق او د
بشر حقوق ومني.

ډېر پوهان په دې اند دي، چې لږ تر لږه د ۳مې مادې تضمینونه (چې په خپله یو کانونسیونګوټی ګڼل کېږي) د جګړه ییزې غاړې د پېژندنې په پام کې لرلو سره په اتوماتیک ډول پلي کېږي. په بله وینا د ۳مې مادې غوښتنې، د شخړې د دواړو غاړو له خوا د کوم متقابل شرط له وړاندې کولو پرته د اجرا وړ نه دي.

د پورتنیو څرګندونو له مخې، تردې وروسته د بشر حقوقو د هېواد کورني نظام ته ورننوزي: دولتونه نه شي کولای د خپلو اتباعو پر وړاندې هر ډول چلند وکړي، چې د دولت پر ضد یې وسلې ته لاس کړی دی.

دا وخت یوناپېیلی سازمان (ن، س، م) کولای شي، د شخړې دواړو لوریو ته خپل خدمت وکړي. اټکل کېږي، چې دا خدمتونه به د هغه دولت له استنکاف سره مخامخ شي، چې د شخړې یو لوری دی. خو له دې سره سره یې بیا هم د بشريالې لاسوهنې د حقوقي بنسټ ډبره کېښوده.

((پروفیسر Guggenheim باور لري، چې ۳مه ماده مخکې تر دې چې د دولت له خوا د اله ګوله کوونکو د پېژندنې موضوع مطرح وي، هغوی د بحث وړ حقوقي موضوع ګڼي، خو پروفیسور پینتو (Pinto) بیا د دې خلاف عقیده لري او وایي: چې اله ګوله کوونکي د بحث وړ حقوقي موضوع ګڼل کېدی نه شي، ځکه نو په دې کې خو کوم شک نه پاتې کېږي، چې یوازې دولتونه د حقوقو لېږدوونکي دي او نړیوال نظم لپاره یوازینی واکمنه سرچینه ګڼل

کېږي، نورې ډلې باید دهغو د څومره والي او څرنگوالي له پلوه په پام کې وساتل شي.)^{۱۰}

دا چې ۳مه ماده د نړيوالو بشري اړتياوو د تايمين لپاره، پر اله گوله کوونکو د ځينو واکونو د پلي کولو ټينگار کوي، پروفيسر((پانتو)) پرې کومه نيوکه نه لري، خودی د ترونيزو (کانوانسيوني) او نا ترونيزو دندو تر منځ توپير کوي او وايي: په کورنۍ جگړه کې د ترونيزو دندو اجرا کول، د دولت پر غاړه دي، نه دهغه بل لوري. جگړه د دولتونو د اړيکو يوه بڼه ده او بايد داسې يو، سرچينې له خوا ترسره شي، چې د دولت د مسووليت او اهليت تمثيل وکړای شي.

اله گوله کوونکي د نړيوالو عمومي حقوقو د(عمومي احکامو) پر رعايت مکلف گڼل کېږي.

لکه دمخه مو چې وويل په کلاسيکو حقوقو کې د جگړې د يو لوري په توگه د اله گوله کوونکو پېژندنه د قانوني او برحال حکومت په پرېکړې پورې اړه لري، يوازې د قانوني دولت پرېکړه ده، چې اله گوله کوونکو باندې د جگړې حقوقو او بشري حقوقو تطبيق ته لار برابروي.

په هر ډول: په اوسنيو ترونيزو حقوقو کې پر جگړه ييزو غاړو (هم دولت او هم اله گوله کوونکو) باندې لږ تر لږه د بشري حقوقو د تضمينونو اتوماتيک تطبيق مطرح دی.

خو د بشري حقوقو په چوکاټ کې هېڅکله د يوې حقوقي موضوع په توگه د اله گوله کوونکو پېژندنه مطرح نه ده.

^{۱۰}- شارل ژورگيب Charles Zorgbibe، لاسوهني حق، پاریس، ۱۹۹۴م ۸۴مخ

د یادونې وړ ده، چې د (اله گوله کوونکو) نومونه د یو قانوني دولت پر ضد، یوې باغي ډلې ته کارول کېږي، په افغانستان کې د ملي مقاومت غورځنگ ته د ((اشرارو)) نومونې هېڅ ډول حقوقي اسناد نه لرل. په خپله د کابل کمونیسټ حکومت، د یو بهرني یرغلگر ځواک له خوا پر خلکو تپل شوی و او مشروعیت یې نه درلود. د دې حکومت پر وړاندې د ملي مقاومت غورځنگ ولاړ و، چې د جهاد لپاره د خلکو د بشپړې او پوره ارادې څرگندونه یې کوله. تر لاس لاندې بحث کې د اله گوله کوونکو موضوع له راگلېدلو څخه زموږ موخه دا وه، چې دا موضوع روښانه کړو، چې د کابل حکومت په اصطلاح ((اشرار)) او د افغانستان خلکو په نومونه د ((مقاومت غورځنگ)) دواړه د جنګ د قوانینو تابع گڼل کېږي.^{۱۱}

رښتیا خبره دا ده، په داسې حال کې چې د کابل کمونیسټ حکومت او شوروي تېري کوونکي دولت د جگړې حقوقو او د بشر د حقوقو نړیوال لاسلیکونکي گڼل کېدل او په همدې نامه یې د دې تړونونو د مراعتولو دنده پر غاړه وه، د مقاومت ځواکونو چې نه کومه حکومتی اډانه درلوده او نه یې د نړیوالو تړونونو د لاسلیک واک، له کومې حقوقي دندې او الزام پرته یوازې له اخلاقي پلوه د نړیوالو تړونونو پر منلو مکلف گڼل کېدل. د دې تړونونو ځینې یې داسې احکام لري، چې یوې وسلوالې ډلې ته که څه هم حکومتی اډانه ونه لري، دنده سپاري، چې د تړون

^{۱۱} - (په کورنیو شخړو کې د نړیوالو قوانینو پلي کېدو پراختیا) د لومړي برخې لومړی څپرکی، ۳مې گڼې ته دې مراجعه وشي.

د عمومي روحيې درناوی وکړي. زما په نظر په دې ځای کې د وسلوالي ډلې یوازې اخلاقي مکلفیت مطرح دی.

((پټه دې پاتې نه وي، چې د بشر حقوق تر هرڅه دمخه، د حقوقي قواعدو په منځ کې د اخلاقي لارښوونو تعبیه کول دي، هغه وخت چې مدرنې جگړې پر جگړه ییزو جدان باندې په بشپړ ډول ډاډینه له منځه نه وه وړې، ((جگړه ییزو جدان)) په جگړه کې د ډېریاتي د مخنیوي لپاره ښه ضمانت و.

د نورنبرگ محکمه کې پورتنۍ خبره په دې ډول راغلې ده: ((اخلاقي خپلواکي او جزایي مسولیت د یوې سکې دوه مخونه دي.))^{۱)}

د لاهي تگلارې د لومړۍ مادې او د ۱۹۴۹ز کال د کانوانسیون د ۴مې مادې له مخې په یوه نړیواله شخړه کې لاندې ډلې متحاربې گڼل کېږي.

- وسلوال ځواکونه او دهغوی نورې برخې، لکه ملېشي او خپل خوښي کسان.
 - ملېشي، خپل خوښي کسان او مقاومت جوړونکي (متشکله) غورځنگ.
- د پورتنۍ ډلې د یو بهرني ځواک له خوا، د هېواد د اشغال پر وخت، کېدی شي، تر هېواد دننه او بهر پر پوځي هڅو اخته وي، خود شخړې د یوې خوا په توگه د هغو پېژندنه د دغو لاندې څلورو شرطونو په بشپړېدو سره شونې ده.

^{۱)} - موريس تورلي، د بشرنړیوال حقوق، پاریس ۱۹۸۵م کال، ۲۳ مخ.

الف: دډلې مشري د داسې يو شخص پر غاړه وي، چې د خپلې
ډلې غړو ته مسوليت ولري.
ب: دډلې غړي له نورو سره د توپير ځانگړې نښې ولري، چې له
يوه ټاکلي واټن څخه وليدل شي.
ج: په ښکاره ډول وسيله ولېږدوي.
د: د جگړې په بهير کې د جگړې قوانينو او تعاملاتو ته غاړه
کېږدي. د منظم مقاومت غورځنگونو ته، چې پورتنې شرايط يې
پوره کړي وي، په تېره بيا په نيول شويو سيمو کې، د دغو سيمو د
خپلواکۍ لپاره مبارزې حق ورکول کېږي.
د لاهې تگلارې اول نمبر پورتو کول څرگندوي، چې: ((پر
جگړې اخته ډله په جگړه کې د تطبيق وړ نړيوالو حقوقو پر
مراعتولو مکلفه گڼل کېږي))
((که چېرې يو جنگيالي ددې حقوقو له پولو څخه سرغړاوی
وکړي، د يو جنگي اسير په توگه خپله ځانگړنه له لاسه ورکوي.))^۱
سرغړونې:
ځينې مجاهدين د دوه ډوله جنايتونو په ترسره کولو تورن دي.
جنگي جنايت.
بشر ضد جنايت
۱- جنگي جنايت:
الف- د عامه شتمنيو ويجاړونه او لوټونه:

^۱- شارل ژورگيب، د لاسوهني حق، پاریس ۱۹۹۴ز کال، ۸۴ مخ.

((فرخيار^{۱)} د سکر توغندیو په باب ليکي: دا توغوندي سل په سلو کې خپله نښه ولي او هدف يې ځانگړی ځای؛ کابل د افغانستان پلازمېنه ده.

سره له دې چې کوتلي شمېر نه شته، خو ټول پوهېږي، چې ددې توغندیو زيات شمېر پر خلکو لگېږي او کله هم پر قومونو او د مجاهدينو پر دوستانو^{۲)} د

((د ۱۳۲۷ کال د کب پر مياشت لري و اټن توغندیو ښار په نښه کاوه او اوري يې پرې بلاوه.

... د ۱۳۲۷ کال د غويي پر مياشت د کابل-جلال اباد لارې ورېښمو تنگي په سيمه کې مجاهدينو پر يوه پوځي کتار، چې تر شا يې ملکي گادي هم روان وو، برید وکړ او ټولو ملکي او پوځي وسايطو ته يې اور واچاوه، پر پوځيانو سربېره يې ملکي وگړي، کوچنيان، ښځې او سپينږيري، چې د مساپرو له جملې څخه وو، شهيدان کړي.

د يوشمېر ښځو پر عفت تېری وشو، يو شمېر نورې يې له خپل ځان سره غره ته پورته کړې او له ټولو شرعي او انساني قوانينو څخه يې تېری وکړ.

مجاهدينو د خوست د نيولو په مناسبت داسې جشن! جوړ کړ، چې د بشر تاريخ يې ساری ډېر کم ليدلی، داسې يو جشن! چې چنگيز او هلاکو يې هېرول. دا داسې يو جشن! و، چې د زرگونو وسلوالو کسانو په ډزو پيل او د خوست د کورونو د تيرانو او ډرو په لوت او تلان سره پایته ورسېد...

^۱- فرخيار، شهاب الدين، سرزمين دره ها، تهران، ۱۳۷۱ کال لومړی چاپ.

^۲- عظيمي، جن، اردو سياست، پېښور، ۱۳۷۷م کال، ۵۷۱ مخ.

کړکی، دروازی، تیران او د بنار پر دېوالونو داغونه پاتې شول.)) (۲)

... دهغې درې ورځنۍ جگړې په بهیر کې چې د ۱۳۷۱م کال د غویی له ۵مې څخه تر ۷مې نیتې پورې روانه، دکابل په بېلابېلو سیمو کې زیات کورونه ړنگ اوزیات خلک تپیان شول. د خلکو مال او شتمني لوټ شوه او په ځینو ځایونو کې د هغوی پر ناموس تېری وشو.

په دې جگړو کې د وژل شویو کسانو شمېر هره ورځ لږ تر لږه (۱۰۰۰) تنوته رسېده.)) (۱)

لوستونې باید د هغو خبرو په منلو کې له ډېر پام نه کار واخلي، چې په دې لیکنه کې د کمونستانو له خولې د مجاهدینو په باب شوي دي.

د جهاد په بهیر کې د کمونستانو ځواکمن څېرنځي، ملي غورځنگ ته اشرار وپیل او د هغوی د بدنایۍ لپاره یې ان په نړیواله کچه ډېر زیاتې سپکې سپورې کولې او حقیقتونه یې تحریفول. کله چې مجاهدین د واک پر گدی کېناستل او د خلق و پرچم ډلو غړي بېوسلې شول، نو دوی هڅه کوله، چې د مجاهدینو جرمونه له خپلو جنایتونو سره پرتله کړي او د هغوی تېروتنې ډېرې لویې بڼکاره کړي؟ له کاني نه غر جوړ کړي او بیا له همدې غره څخه د خپلې مبارزې د یو ځواکمن مورچل په توگه گټه پورته کړي.

ب- د زندانیانو شکنجه کول او اعدامول:

۱- عظیمي.م.ن، اردو سیاست، پېښور، ۱۳۷۷م کال، ۳۸۲-۳۹۲مخونه

۲- عظیمي.م.ن، اردو سیاست، پېښور، ۱۳۷۷م کال، ۵۸۴مخ

((د بښنې نړيوال سازمان (ب، ن، س) ته داسې گزارشونه رسېدلي، چې په دښتو کې له کومې محاکمې پرته دولتي او شوروي اسير شوي سرتېري وژل شوي دي. دا گزارش د هغو (۲۵) تنو دولتي پوځي افسرانو يادونه کوي، چې د ۱۹۸۷ز کال په پای کې د جلال الدين حقاني له خوا په ((ژوره)) زندان کې اعدام شوي وو. دغه راز گزارش ورکړل شوی چې همدې ډلې د ۱۹۸۸ز کال د نومبر په لومړيو ورځو کې (۷۰) تنه دولتي سپاهيان چې د تورخم په پوسته کې ځای پر ځای شوي وو، اعدام کړي دي. ليدونکو گزارش ورکړي، چې دوی ټول تر پولې هاخوا د پاکستان په خاوره کې له محاکمې پرته اعدام شول.

د يو گزارش له مخې د ۱۹۸۹ز کال د مارچ او اپريل پر مياشت مجاهدو ډلو، د جلال اباد د محاصرې پر وخت، دولتي سرتېري او افسران تر خپلې تسليمۍ وروسته ووژل. په يوه پېښه کې چې د جلال اباد ښار د سوېل ختيځ په ۱۳ کيلومترۍ؛ ثمرخېلو په سيمه کې، چې د ۱۹۸۹ز کال د مارچ په لومړيو کې د مجاهدينو لاس ته ورغله وشوه، (۲۰) تنه دولتي سرتېري تر خپلې تسليمۍ وروسته بې له ځنډه ووژل شول.

شوروي اسير شوي سرتېري هم له محاکمې پرته ووژل شول.)) (۱)

((د ۱۳۷۱ کال د غويي پر ۲مه نېټه د جنرال دوستم ځواکونو د لوگر دواخجان په سيمه کې، د اسلامي حزب په يو کمين کې

۱- (ب، ن، س) افغانستان، د بشري حقوقو غميزې په باب نړيوال مسوليت، ۱۹۹۵م کال، نومبر، ۳۸ مخ.

کېوتل، په دې جگړه کې جنرال جمعه عظیمي او د ۵۳مې فرقي یو شمېر پرسونل اسیران او بیا ووژل شول.)) (۲)

پر ۱۹۸۹ز کال د کابل کمونیست حکومت سر تېری احمد شاه د اسلامي جمعیت له خوا اسیر شو، خو اوونۍ وروسته تر شکنجې لاندې و، دده په باب چې کوم وروستی گزارش تر لاسه شوی، ددې څرگندونه کوي، چې دی تر ۱۹۹۱ز کال پورې د پنجشیر په زندان کې و او تر هغه وروسته دهغه په باب هېڅ اطلاع نه شته. د پنجشیر درې د بازارک په زندان کې، چې د احمد شاه مسعود تر کنترول لاندې و، په ډېرو زندانیانو جبري کارونه کېدل. زندانیانو ته د اسلامي محکمو له خوا سزا ورکول کېده او غالباً پر مرگ محکومېدل.)) (۳)

۲- بشر ضد جنايتونه:

الف- عامه وژنه:

((هر کله چې د خلکو استوگنې سیمې لاس په لاس کېدلې، نو له خلکو څخه غچ اخیستل کېده، هم سزا ورکول کېده، هم شکنجه کېدل او هم په ډله بیز ډول وژل کېدل.)) (۴)
(د ۱۹۹۶ز کال د اپریل پر ۱۳مه نېټه جلال اباد ښار ته نږدې یوه کنده پیدا شوه، چې (۵۰۰) تنه په هغې کې ښخ شوي وو او ویل کېږي، چې دا د ۱۹۷۸ او ۱۹۹۲م کلونو عامه وژنې دي.)) (۵)

۴- عظیمي، م.ن، اردو سیاست، پېښور، ۱۳۷۷م کال، ۵۷۱مخ.

(۳) - (ب، ن، س) افغانستان، د بشر حقوقو د غمیزې په باب نړیوال مسولیت، ۱۹۹۵م کال نومبر، ۴۲-۲۴مخونه.

(۱) - (ب، ن، س) افغانستان، د بشر حقوقو د غمیزې په باب نړیوال مسولیت، ۱۹۹۵ز کال نومبر، ۳۰مخ.

ب- د سياسي، توکميزو او مذهبي انگېرنو له مخې د خلکو
څارنه او مجازاتونه:

((د کمونسیت رژیم په پېر کې پوهان او کارپوهان یوازې
دیوې حکومتي ضد اشتباه له کبله د انقلاب ضد شخص په نامه د
حبس، شکنجې او ان اعدام له خطر سره مخامخېدل.
نوځکه خويي د ځان ژغورنې لپاره پاکستان، پېښور او کوټې
ښار ته مخه کوله هلته هم دمجاهدو ډلو له ځورونې او کړاو سره
مخامخېدل. په لسگونو مهاجر پوهان، د افغانستان مسلې د سوله
بیز حل پلویانو په تور، د مرگ له گواښ سره مخامخ شول.
په ځینو وختونو او ځایونو کې د گواښونو تر څنګ له ترور
څخه هم کار اخیستل کېده.))^(۳)

دلته به د څو تنو هغورون اندو(روشنفکرانو) نومونه واخلو
چې شهیدان شوي دي:

((عبدالجبار اشرف (۱۹۸۲م کال، نومبر)، بهاوالدين مجروح
(۱۹۸۸م کال، فبروري)، محمد ذاکر (۱۹۸۹م کال، نومبر)،
سعادت شگيوال (۱۹۹۰م کال، د مارچ ۲۲)، عبدالرحيم چين زايي
(۱۹۹۱م کال، نومبر)، عزيزالرحمن الفت، غروال، ځدراني، انجينر
عزيز عثمان، نجم الدين مصلح، مينا کشور او نور...))^(۴)

(۲) - د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، پاریس، ۱۹۹۲م کال ۷۲مه گڼه، ۱۲مخ

(۳) - (ب، ن، س) افغانستان، د بشر حقوقو د غمیزې په باب نړیوال مسولیت، ۱۹۹۵ز کال نومبر،

۲۴مخ

(۴) - په دې لست کې هغه کسان نه دي شامل، چې دمجاهدینو ترواکمنۍ وروسته ترور شوي دي،

لکه عبدالاحد کرزی، ولي خان کړوخیل، عبدالحکیم کتوازی (۱۹۹۵م کال، نومبر) او نور...

درېم څپرکی

د مجاهدينو حکومت او د طالبانو حکومت

(ترشوروي تېري وروسته پړاو)

دا پړاو د ۱۹۹۲ز کال د اپريل له پيله بيا تر ننه (۲۰۰۰ز کال تر جولای) پورې موده رانغاړي، د دې مودې په بهير کې لومړی مجاهدينو او يا وروسته (۱۹۹۴ز کال په پای کې) طالبانو پر هغو خلکو چې د ۱۳ کلونو په بهير کې يې د کمونستي اختناق او غضب پر وړاندې مبارزه کړې وه، کړاوونه يې گاللي وو، خو په سرشاره روح او غرور يې خپل سر هسک کړی و، خپله واکمني پيل کړه. په دې پړاو کې په تېره بيا مجاهدينو ثابته کړه، چې له بشري او جنګي حقوقو څخه سرغړونه کې تر افغاني کمونستانو او شورويانو څخه کم نه دي. په ځينو ځايونو کې يې لا ان تر هغو هم تېری وکړ.

لومړی-د مجاهدينو له سرغړونو څخه د کمونستانو گټه اخیستنه:

د ۱۹۹۹ز کال په اوږدو کې د ا.خ.گ، کادرونو د کمونست حکومت د واکمنۍ په بهير کې د خپل سياسي دريځ د توجيه لپاره د ((اردو و سياست در سه دهه اخير افغانستان)) په نامه يو کتاب خپور کړ.

په دې ۲۴۰ مخيزه کتاب کې په داسې حال کې، چې په عمومي ډول د افغانستان د خلکو پر ضد د ا.خ.د.گ، د غړو او د شوروي تېري کوونکي پوځ له خوا د ترسره شويو جنايتونو په باب په

قصدي ډول سترگې پټې شوي او په ډېرې هوښيارۍ يې له هغو
څخه چې يو شمېر مجاهدين پرې تورن دي، په ژوره توگه او د
شيطاني له مخې پرده پورته کړې ده. دا کار يې ددې لپاره کړی،
چې د کمونستانو په انډول د مجاهدينو د گناهونو تله درنه ښکاره
شي. خلک د خیر او شر په برخه کې د خپلې ارزونې له مخې
مجاهدين زيات ملامت کړي او د خپلو تېرو له لاسه وتلو طلايي
ورځو ارمان وکړي.

په دې کتاب کې راغلي دي: ((د کابل ښاريانو، چې کله د
مجاهدينو برياوې وليدې، چې له وژنې او ويجاړۍ پرته بل څه نه
و، نو ډاکټر نجيب الله سره يې مينه زياته شوه، ځکه چې د خلکو
قضاوتونه د هغو د مادي گټو پر بنسټ ولاړ دي.

خلک د تېروخت په فکر کې وو. د نجيب د وخت په فکر، نه په
خپله د نجيب په ارمان. د هغه په وخت کې لږ تر لږه په ښارونو، له
هغې جملې نه په کابل ښار کې د يو تمدن ساده او انساني څرکونه
اوس هم تر سترگو کېدل او لانا بود شوي نه وو. کله چې پروڼ له نن
سره پر تله کړي، نو بېشکه ډېر زيات توپير په کې ليدل کېږي،
نو ځکه خو ډاکټر نجيب الله حق په جانبه، معصوم او مظلوم
گڼي)) (۱)

د (اردو و سياست) کتاب نه يوازې دا چې په هېواد کې د
کمونستانو جنايتونو پر پراخوالي اعتراف نه کوي، بلکې دا خبره
هم هېروي، چې په جگړه کې د يو شمېر مجاهدينو زيات په خپله د
هغې يرغليزې جگړې زېږنده ده، چې د هغې د پيل گناه

۰- عظيمی، م:ن: اردو و سياست، پېښور، ۱۳۷۷ل کال، اوړی، ۵۴۳مخ

د کمونستانو پر غاړه ده، په دې ډول دوی خپله گناه نوره هم درنوي.

((کابل خلکو ویل؛ کلونه مو دعاوې کولې، زاری مو کولې چې خدای (ج) کمونستانو ته د خپلو عملونو سزا ورکړي، مجاهدین بریالي کړي او موږ ته سوله او امن راولي، نذرونه مو ورکړل، زیارتونو ته لاړو، زامن مو د کمونستانو خدمت ته پرې نه بنودل، هغوی مو هېواد پلورونکي او د روسانو لاسپوڅي گڼل او مشران یې موږ ته د شاشجاع په شان ښکار بدل، د هغوی له یوې زرې گناه نه تېرېدلو، نجیب الله مو د شوروي جاسوسي سازمان (کی، جی، بی) د غړي په نامه نوم بدی کړ او د هغه دملي پخلاینې غږ ته مو اهمیت ورنه کړ، د هغوی پروړاندې زموږ زړونه له کینو ډک وو، په دې هیله چې مجاهدین، زموږ عزیزان، زموږ زامن او پلرونه او ددې هېواد اصلي وارثان به یوه ورځ بریالي شي. خو او خدایه تاڅه وکړل؟

ددې څوارلسو کلونو په اوږدو کې دې له هغو څخه څه شی جوړ کړ؟ هغوی پر هرڅه لو گډ کړي، هر شی له منځه وړي، په توپ، توغندي، گولۍ او باروتو وینې تویوي، هغوی د خپلو خویندو او میندو وینې بهوي...)) (۱)

کمونستان داسې فکر کوي، چې د جگړې حقوقو څخه د مجاهدینو د سرغړاوي له (برکته) په غوڅ ډول د هغو جنایتونو له پوښتنې څخه د تل لپاره بېغمه شوي، چې دوی پورې تړلي دي. زیاتوي:

۱- عظیمی، من: اردو سیاست، پېښور، ۱۳۷۷ل کال، اوږی، ۲۲۰-۲۲۱ مخونه

((...خو زیاتو اوسېدونکو فکر کاوه، چې دا گډوډی، سړي وژنه، وحشتونه، غلاوي او لوتونې لنډمهالي دي. د کابل دې ډول خلکو چې له کلونو راهیسې د تېر نظام د ړنگېدو شېبې شمېرلې... د لوی خدا (ج) دربار ته یې د نجیب الله درژیم د ړنگېدو لپاره دواړه لاسونه پورته کول. بیا هم باوره کاوه، چې بلاخره به دې ټولو گډوډیو ته د پای ټکی کېښودل شي، خو وضعه نوره هم خرابه شوه.)) (۲)

له پورتنیو څرگندونو څخه په ډاگه کېږي، چې کمونستان د خپرنیزې مبارزې، کنفرانسونو او په دې نږدې وختونو کې په نا آشنا نومونو د نویو سیاسي ډلو د جوړولو له لارې، زیاتې هلې ځلې کوي، چې د مجاهدينو له سیاسي او پوځي تېروتنو او زیاتيو څخه گټه پورته کړي. هغوی هڅه کوي د کمونیست حکومت دواکمنۍ پر وخت، له شویو جنایتونو څخه دملي او نړیوالو عامه افکارو پاملرنه ددې نویو سرغړونو خواته راواړوي.

هغوی په دې لټه کې دي، چې خپل درانه جنګي جنایتونه د جگړې حقوقو څخه د مجاهدينو د نویو سرغړونو تر سیوري لاندې راولي او پټې یې کړي. هغوی د خپلې دغې هیلې د خړوب په برخه کې یو څه بریالي شوي هم دي. په څو ورستیو کلونو کې افغاني ټولۍ او کړۍ زیاتره د مجاهدينو پر تېروتنو غږېږي او لویدیز هېوادونه د اسلامي بنسټپالو پر وړاندې د یوې گډې لیکې په جوړولو سره، پر جنایتونو، تورنو کمونیستانو ته سیاسي پناه ورکوي.

^(۲) - عظیمی، من: اردو سیاست، پېښور، ۱۳۷۷ل کال، اوږی، ۲۱۷ مخ.

کمونستان په لويديځ کې د سياسي اسلام ضد روحيې څخه گټه اخلي او د خپلې پناه غوښتنې لپاره د اسلامپالو له خوا څارنه او پلټنه پلمه کوي. عجيبه څولا داده، چې دا پلمې په ډېرو برخو کې (مستدلې) گڼل کېږي او د هغو کسانو پناه غوښتنې ته مثبت ځواب ورکوي، چې پر جنايتونو تورن دي.

په هر ډول: د جگړې حقوق د خپلو اصولو له مخې پر ټولو کمونستانو او مجاهدينو يو ډول پلي کېږي، په دې برخه کې چې د هر چا د جنايتونو تله درنه وي، زياته سزا به ويښي.

يو ځل بيا د يادونې وړ بولو، سره له دې چې د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، د افغانستان جگړې کورنۍ بڼه ونيوله، خود ژنيو کانونانسيون د ۳مې مادې له مخې د جگړې نړيوال قوانين پر کورنۍ جگړې هم د تطبيق وړ دي.

له همدې کانونانسيون سره ضميمه يو بل پروتوکول، چې پر ۱۹۷۰ز کال د (ن، س، م) په نوبت تنظيم شو، پر کورنۍ جگړې باندې د ژنيو کانونانسيون د پرېکړې پر پلي کېدو ټينگار کوي. موږ د تېر بحث په شان د جگړې حقوقو له مقرراتو څخه د مجاهدينو د سرغړونې په باب، پر يوې يا څو بېلگو بسنه کوو، چې د هغو له مخې د لوستونکو په ذهن کې د مدعي اليه پر وړاندې د افغان ملت د دغې طرحې د عمومي چوکاټ يو ابتدايي تصور پيدا شي.

د ویم: سرغړونې

۱- جگړه بییز جنایتونه:

الف: د ملکي وگړو جبري لېږدونه:

د ژنیو څلورگونو کانوناسیونونه (۱۹۴۹، ۱۲۲۹، ۱۹۲۵ او ۱۹۹۳م) د ملکي وگړو جبري لېږدونه د سزا وړیو جنګي جنایت بولي. د جگړې له قوانینو څخه د سرغړونې دا نښې نښانې په بادغیس ولایت (د افغانستان شمال لویدیخ) او پروان ولایت کې لیدل شوي دي:

((د ۱۹۹۷ز کال د نومبر پر ۲۸ نېټه د بادغیس ولایت (۴۰-۵۰) زره تنو اوسېدونکو، د طالبانو او دوستم ځواکونو ترمنځ د جگړې د پېښېدو له وېرې خپل استوګنځایونه پرېښودل. له پورته شمېر څخه (۱۰-۱۵) زره پښتانه د ترکمنستان پولې ته نږدې راټول شوي وو. په عشق اباد کې د (م، م، م) د مهاجرینو د عالي کمېشنرۍ استازی وایي: د سیمې د پښتنو پر ضد د ازبک ځواکونو له خوا یوه بشپړه توکمیزه پاکونه روانه ده، ددې کار علت له طالبانو سره د پښتنو د همکارۍ وېره ده.

د ډسمبر پر لسمه نېټه د طالبانو د بهرنیو چارو وزیر د بادغیس د خلکو پر وړاندې د دوستم ځواکونو پر قهرجن او ناوړه انساني چلند اعتراض وکړ. (۱)

((د ۱۹۹۹ز کال د اګست پر ۴ نېټه طالبانو بگرام، چاریکار او جبل السراج ونيول، له دواړو غاړو څخه ۱۵۰۰ تنه مړه او ټپیان شول.

د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، پاریس، ۱۹۹۷م کال، ۷۲ ګڼه، ۳۴-۳۵ مخونه

ملکي وگړو نېغ په نېغه کابل ته مخه کړه، تر سلو زرو تنو څخه زیات پنجشېر درې ته و تښتېدل.

خو د اگست پر ۱۲ نېټه مخالفینو طالبان د فتحه شویو سیمو پر لوت او تالان او له خپلو استوگنځایونو څخه د ملکي وگړو پر جبري لېږد تورن کړل.

طالبانو کابل او د سرشاهي کمپ (جلال اباد) ته د زرگونو وگړو لېږد ومانه، خو ویې ویل، چې دا کار د هغوی د امنیت ساتنې په خاطر شوی دی. ((۲)

د (م، م، م) په وینا د اگست پر ۱۵ مه نېټه طالبانو په فتحه شویو سیمو کې کورونو ته او ورتنه کړ او کرڼه یې له منځه یووړه. د اگست پر ۱۳ او ۱۴ نېټه نږدې لس زره تنه کابل ته مهاجر شوي دي.

د ملکي وگړو په جبري لېږدونه کې د طالبانو په انډول، د هغوی د مخالفانو نقش زیات څرگند ښکارېږي.

د افغانستان اخبار مجله لیکي: ((گڼ شمېر کورنۍ د مسعود په امر له پنجشېره وځي چې نوموړی د خپلو پوځي موخولپاره په خلاص مټ کار وکړي.)) (۱)

خپرونو وروسته د طالبانو له خولې وویل، چې د کابل شمال د ملکي وگړو په تشو کورونو کې مخالفو ملېشو مورچلونه جوړ کړي وو، طالبانو له کومي خبرتیا پرته مخ پر وړاندې لاړل، بیا نو د طالبانو مخالفان له همدې پټو ځایونو څخه رابهر شول او طالبانو

۱ د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، پاریس، ۱۹۹۹م کال، ۲۰-۲۱ مخونه

۲ د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، پاریس.

ته يې درانه زيانونه وارول او د طالب ځواکونو د پر شا کېدنې سبب شول.

ب- د ځاني او عامه شتمنيو لوتونه:

د ژنيو څلور واړه کانونسيونونه د ځاني او عامه شتمنيو نيونه يا ويجاړونه، چې د جگړه ييزو اړتياوو له پلوه د توجيه وړ نه وي، جنګي جنايت او د سزا وړ کار بولي. په افغانستان کې د کمونيستي نظام تر ړنګېدو وروسته، د کارپوهانو د ارزونې له مخې په سلو کې ۷۰ برخې عامه او ځاني تاسيسات له منځه تللي دي. اقتصادي بنسټونه لکه صنعتي او کرنيز جوړښتونه په ټوليز ډول له منځه وړل شوي دي.

د (اردو و سياست درسه دهه اخير افغانستان) کتاب هڅه کوي، چې د کمونيستانو په انډول، د مجاهدينو د گناه پېټې دروند وښيي، نو ځکه خو غواړي حالاتو ته بل ډول رنګ ورکړي. وايي: کابل ته د مجاهدينو په رانتوتو سره ((هره څلورلار کې قومانداني، پوسته، مورچل، زغروال گاډي او ټانک ليدل کېدل. قومندان د څلورلارې خپلواک پاچا و... څه يې چې ويل او څه يې چې کول هغه قانون و او پوښتنه ترې کېدلای نه شوه، همدا څلور لارې قانون و، ځکه نو هر څوک چې له هغه ځايه تېرېدل، له بایسکله نيولې تر څره، پسه او سړي پورې د قومندان شخصي مال گڼل کېده او د هغه په يوه اشاره نيول کېده، څه دوران و. داسې دوران چې د يو انسان قيمت د ټوپک يوې گولۍ او د توغندي يوې وړې ټوټې ته راټيټ شوی و.

پر هغه وخت په کابل کې د انساني تمدن هېڅ نښې نښانې پاتې نه وې. برېښنا، اوبه، گاډي او تليفون چې د تمدن ښکارندويي کوي، نه وو. مغازې او هټۍ لوت شوي او يا دلوت له وېرې ترل شوي او مېنځ شوي وې. سرکونه او ودانۍ په زرگونو گوليو، توغنديو او توپونو سوري سوري شوي وو، په هره سيمه کې، هر غره او کوڅه کې ژورې کندي ايستل شوي وې، دا کندي تيارو او شومو قبرونو ته ورته وې...

د پرمختيا او انساني تمدن پرتابوت باندې وروستي مېخونه ټکوهل کېدل)) (۱)

((پر ۱۹۹۲ز کال د افغانستان اسلامي دولت تر جوړېدو وروسته، په کابل کې وسلوالي ډلې چې د قومي او مذهبي انگېرنو له مخې جوړې شوي وې، نه يوازې پر خونړيو خپلمنځي جگړو اخته شوي، بلکې د خلکو بنديانولو، د ځاني او عامه شتمنۍ لوتونې او د ښځو پر عزت باندې تېري ته يې هم لاس واچاوه.)) (۱)

لکه څنگه چې د مخه مويادونه کړې وه، پر ۱۹۹۲ز کال د جمعيت او پرچم ائتلاف د (م، م، م) د سولې پلان پر ضد د يو سياسي سازښت له لارې په کابل کې واک تر لاسه کړ، جمعيت تنظيم (پردي او ښان خيرات کړل) پرچم ډلې ته يې زيات امتيازات [له هغې جملې نه عمومي بښنه] وړاندې کړل، ځکه چې پرچم ډله د نوموړي تنظيم، چې له خپلو ځواکمنو، سياسي او پوځي سيالانو

۱- عظيمي، م:ن: اردو و سياست، پېښور، ۱۳۷۷ل کال، اوړی، ۷۱۴مخ

۲(ب، ن، س) راپور، لندن، ۱۹۹۳م کال، سپټمبر، ۱۴مخ

سره سخت لاس او گربوان و، پوځي ملاتړ وکړي او هغه په پښو
ودوروي.

د جمعيت تنظيم غټو کادرونو په عامه ذهنيت کې د جهاد او
مجاهد مقام د سپکاوي او پرچمي کمونستانو د باورد لور او ي
لپاره له هر فرصت څخه گټه اخيستله. په دې باب د جمعيت يو وتلي
کادر عبدالباقي ترکستاني پر ۱۳۷۳ل کال دمزار شريف په
تلويزيون کې داسې ويلي وو:

((کمونستانو د خپل ځوارلس کلن حکومت په بهير کې د ملت
او دولت يوه ستن هم لوت نه کړه، خو موږ مجاهدينو د يوه کال په
اوږدو کې دولت او خلکو ته يوه ستن هم پرې نشود.))^۱
لکه څنگه چې مولوي ترکستاني ادعا کوي، د جمعيت او
پرچم ايتلافي حکومت په پيل کې، د مجاهدينو له خوا لوت او
تالان کېده، د دې زيات مسوليت ځکه د جمعيت ډلې ته راجع
کېږي، چې د کابل پر زياتې برخې واکمنه ډله گڼل کېده، نه ټولو
مجاهدينو ته.

د بښنې نړيوال سازمان په دې باب وايي: ((حکومتي عسکرو
د اسلامي جمعيت اړوند وسلوال کسان) د ۱۹۹۵ز کال د مارچ پر
لومړۍ نېټه، په ټوله درېيمه کارته کې يو قيامت جوړ کړ. کورونه
يې لوت کړل، ملکي وگړي يې وټکول، ويې ځپل، مړه يې کړل او
پر بنځو يې تېری وکړ.

د ۱۹۹۵ز کال په مارچ کې دنظار شورا ځواکونو د کابل سويل
لويدیخ ناحیې، د درېيمې کارته د ملکي وگړو پر سلگونو کورونو

(^۱) - عظيمي، م: اردو سياست، پېښور، ۱۳۷۷ل کال، ۲۰ مخ

یرغل وکړ، د کورنیو ټول غړي یې ووژل او یا یې وټکول. د کورونو مالونه یې لوټ کړل او پر هزاره بنځو یې تېری وکړ... په سیمه کې روغتیا یې کار کونکو د دې خبرې پخلی کړی، چې پر هغه وخت د بې شمېره بنځو پر عزت تېری شوی دی.)^(۱)

ج- له اسیرانو سره ناوړه انساني چلند، د اسیرانو وژنه: د جگړې له قواعدو څخه د وسلوالو افغاني ډلو د سرغړونې تر ټولو او زړه بوړنوونکی سرغړاوی، همدا د جنګي اسیرانو په برخه کې دی.

((هر مجاهد قومندان د خپلې واکمنۍ په سیمه کې یوه اسلامي محکمه جوړه کړې، چې نېغ په نېغه د هغه تر نظر لاندې دنده سرته رسوي: د کابل حکومت هم د خپلې واکمنۍ په سیمو کې زیات شمېر محکمې جوړې کړې دي. په دې محکمو کې محاکمه د یوې عادلانه محاکمې له دودیزو معیارنو سره سمون نه خوري. په زیاترو برخو کې یوه محاکمه د هغه امر د په رسمیت پېژندنې لپاره د ایربېرې، چې د قومندان له خوا صادر شوی وي. تورن نه د دعوي وکیل د ټاکلو حق لري او نه د مرافعې حق، هغه جرمونه چې ترسره کونکو ته یې د اعدام او د بدن د غړو د پرېکولو سزا ورکول کېږي دا دي: وژنه، زنا یا غلا.

په کونړ او کندهار ولایتونو کې له کومې قانوني اجازې او کومې رسمي محاکمې پرته یوازې د قومندان په حکم په سلگونو تنه اعدام شوي دي.)^(۱)

(۱) - (ب، ن، س) لندن، ۱۹۹۳ز کال، سپټمبر، ۸۴ مخ

تقریباً په هر هغه زندان کې چې د وسلوالو سیاسي ډلو له خوا اداره کېده، شکنجه او ټکونه ورځنۍ دودیزه چاره گرځېدلې وه. زندانیان دې ته اړ کېدل، هغه څه وڅوري، چې ورته ویل شوي وو. ان د انسان غوښې. ځینو ته برېښنايي ټکانونه ورکړل شوي، ځینې ان د مرگ تر بریده پورې خپېټه شوي او خصیان کړای شوي دي، تقریباً ټول زندانیان وهل شوي او ټکول شوي دي. ډېر وخت ورته غذا هم نه ورکول کېده او له سختې گرمۍ او یخۍ سره مخامخېدل.

ویل کېږي چې گڼ شمېر زندانیان د همدې شکنجې له کبله مړه شوي او یو شمېر نور وژل شوي دي. زندانیان معمولاً په تلخونو (زېرمینيو) کې ساتل کېدل. ویل کېږي، چې د خونو کېدو کې هم خبستې ایښودل کېدې، چې اتاقونه شپه او ورځ تیاره کې ډوب شي.

د خونو ځمکه غالباً نمانکه وي او پرمتن یې لږ څه خواره وي او یا هم هېڅ نه وي. هر بندي ته یوه کمپله ورکول کېږي، د ورځې یوازې یو ځل زندانیان ته اوبه ورکول کېږي، هغه هم چټلې اوبه، د شکنجې له کبله د زندانیانو مات شوي هډوکي او ټپونه د بد بویي سبب گرځي او د ژوند د ناسم حالت له کبله یې ستونزه نوره هم زیاتېږي. څرنگه چې د زندانیانو خونې نه پاکېږي، نو زندانیان ډېر ژر پر هغو ناروغیو اخته کېږي، چې پخواني زندانیان پرې اخته دي. زندانیان معمولاً څو میاشتې په همدې ډول پاتې کېږي. د خلاصون یوازینی لار داده، چې ساتونکي د پیسو په بدل کې

(۲) - (ب، ن، س)، لندن، ۱۹۹۳ز کال، سپټمبر، ۱۴مخ.

هغوی ته ازادي ورکړي او د زندانيانو خپلوان دهغوی د ورکړې وس ولري. که چېرې زنداني کورنۍ دهغه د خلاصون لپاره هغه پیسې ورنه کړای شي، زنداني به ووژل شي او یا به کوم بل لوی زندان ته یوړل شي. د دایمي اسانتیاوو له مخې زندان شرایط بڼه نه دي. زندانيانو ته اوس هم کمه غذا رسي او تشناب ته د تگ امکانات یې هم لږ دي. دوی اوس هم له خپلو کورنیو سره له لیدنې کتنې منع کېږي، له شکنجې او ناوړه چلند سره مخامخېږي. پخوانیو زندانيانو د (ب، ن، س) په دې خبره خبر کړی و، چې دوی د پوځي مورچلو کېندلو او د ماینونو پاکولو ته مجبور شوي دي. (۱))

((د نظار شورا څو اگونه د خپلې واکمنۍ په سیمو کې د پخواني خاد څو پټ ساتنځایونه لري، د اوږدې مودې زندانيان په پنجشېر کې د نیوني مرکزونو ته لېږدول کېږي، هلته مورچل جوړولو او ماین پاکۍ ته اړ ایستل کېږي. د رپوټونو له مخې په پنجشېر کې لږ تر لږه پنځه زندانونه شته، چې په هغو کې سیاسي زندانيان ساتل کېږي، د هغو زندانيانو دوینا له مخې چې وروسته خوشې شوي دي، د پنجشېر زندانونو بنديان د لاجوردو په کان کې سختو کارونو ته اړ ایستل کېږي، د لویو ډبرو او وړو کانونو د نښو پیدو او ټوټه کېدو له امله یو شمېر زندانيان مړه شوي او ځینې نور تپیان شوي دي. (۲))

((د ۱۹۹۷ز کال د اگست په لومړیو ورځو کې په پنجشېر کې د زندانيانو شمېر نږدې ۱۲۰۰ تنوته رسېده، یو شمېر بهرني خبريالان د اگست پر ۲مه نېټه پردې بریالي شول، چې د بهارک زندان

۵- د (ب، ن، س)، افغانستان، د بشر حقوق غمیزې په باب، نړیوال مسولیت.

۶- د (ب، ن، س)، افغانستان، د بشر حقوق غمیزې په باب، نړیوال مسولیت، لندن.

وگوري. هلته په (۱۸۰۰) متره مربع ساحه کې (۳۵۰) تنه زندانيانو ژوند کاوه، هغوی جبري کارونو ته اړ ایستل کېدل، غذايي وضعه یې ډېره بده نه ښکارېده.)^(۱)

د ۱۹۹۹ز کال د فبرورۍ میاشتې پر ورستیو ورځو د افغانستان مرستې مرکز یو هیئت د بلخ ولایت زندانيانو حالت د څېړنې په باب مزار شریف ښار ته سفر وکړ، دې هیئت پېښور ته تر خپل راتګ وروسته دیو خبري کانفرانس په ترڅ کې څرګنده کړه، چې: ((له زندانيانو سره د مستقیم تماس له مخې څرګنده شوه، چې طالبان پر زندانيانو شاقه او سخت کارونه نه کوي.))^(۲)

په داسې حال کې چې د ژنیو ۱۹۹۳ز کال کاناو انسیون هغه ډله یا سرچینه چې اسیران ورسره دي پر دې مکلفوي، چې له اسیرانو سره (ن، س، م) کمپېټې د لیدنې کتنې حق ته درناوی وکړي او هغې ته لاره او اړه کړي. د شمال ائتلاف ازبک او هزاره برخې هېڅکله هم د (ن، س، م) کمپېټې ته د اسیرانو د لیدنې کتنې او پوښتنې حق نه دی ورکړی.

سربېره پر دې د جګړه مارو غاړو له خوا (ن، س، م) کمپېټې ته د اسیرانو بشپړ لست نه دی ورکړ شوی. ((طالبانو پهلوان عبدالملک تورن کړ، چې د (ن، س، م) کمپېټې ته یې د زندانيانو د لیدنې کتنې اجازه نه ده ورکړې.

(۱) - د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، پاریس، ۱۹۹۸م کال، ۸۰مه ګڼه.

(۲) - د (ب، ن، س)، افغانستان، د بشر حقوق غمیزي په باب، نړیوال مسولیت.

[ن، س، م) د ۱۹۹۷ز کال د اگست پر ۱۲مه نېټه په فاریاب کې، جوزجان او بلخ ولایتونو کې له بندیانو سره د (ن، س، م) د هیئت د کتنې دمخنیوې له کبله، له عبدالمالک څخه سر وټکاوه.^(۱) د زیاتېدونکې نړیوال فشار له امله د ۱۹۹۷ز کال په وروستیو کې یو شمېر جنګي ډلو د (ن، س، م) کمپنۍ ته د زندانونو د لیدنې کتنې اجازه وکړه.

[ب، ن، س) په پنجشیر، کابل، مزار شریف، شبرغان، کندهار او هرات کې له (۸۰۰۰) زندانیانو سره وکتل.^(۲) (پر ۱۹۹۷ز کال (ن، س، م) په ۷۴ ساتنځایونو کې ۸۸۴۵ تنه زندانیان وکتل، د (۵۳۰۰) تنو زندانیانو لیکونه یې د هغو کورونو ته ورسول.)^(۳)

((له ۱۹۹۲ز کال څخه تر ۱۹۹۲ز کال پورې سیالو ډلو په ځانګړي ډول، د کابل په جګړو کې د ملکي او پوځي وګړو پر یرغملۍ، چې د ژنیو څلورگونو کانونو انسیونونو هغه منع کړي دي، لاس پورې کړ، دا یرغملیان شکنجه شوي او ان وژل شوي هم دي. د ۱۹۹۷ز کال د جولای پر ۲مه نېټه د (ن، س، م) مسول اعلان وکړ، چې په افغانستان کې له جنګي اسیرانو سره انساني چلند نه کېږي، ساتنه یې نه کېږي او تل یې د ډله ییزې وژنې امکان وي.)^(۴)

(۱) - د (ب، ن، س)، افغانستان، دبشر حقوق غمیزې په باب، نړیوال مسولیتو لندن.

۱۹۹۵ز کال، نومبر

(۲) - د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، پاریس، ۱۹۹۹ز کال، ۸۴مه ګڼه، ۲۲مخ

(۳) - د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، ۱۹۹۸ز کال، ۸۰مه ګڼه، ۲۱مخ

(۴) - د افغانستان اخبار مجله، په فرانسوي ژبه، ۱۹۹۷ز کال، ۷۹مه ګڼه، ۲۹مخ

په داسې حال کې چې د ژنیو کانونسیون اود هغو ۳نمبر
ضمیمه پروتوکول له اسیرانو څخه غچ اخیستنه او هغوی ته په ډله
بیزه ول سزا ورکونه ډېر سخت جنایت بولي او د سزا ورپې گڼي. د
غچ اخیستنې له مخې د اسیرانو ډله بیزه زړه بوړنوونکې وژنه پر
۱۹۹۷زکال د افغانستان په شمال کې وشوه. د افغانستان اخبار
مجله چې په پاریس کې په فرانسوي ژبه چاپېږي (۱۹۹۸م کال،
۸۰مه گڼه) د لې براسیون ورځپاڼې (۱۹۹۷، ۱۲-۱۷ گڼې) اود بښنې
نړیوال سازمان (۱۹۹۷م کال، سپتمبر) د راپور په حواله لیکي:
(نړیوالو خپرونو د شبرغان په اړوندو سیمو کې له ۲۰ تر ۳۰ کڼدو
او کارېزونو (د کارېزونو سوریو له ۱۰-۳۰ مترو پورې ژوروالي او
۱۰-۵۰ مترو پورې اوبه درلودل) په باب چې په هغو کې (۲۰۰۰)
طالبان په ډېر بد حالت کې وژل شوي وو، راپور ورکړ.

د (م، م، م) ژر تر ژره غبرگون وښوده، د (م، م، م) ځانگړی
راپورټر (شونگ شون یگ) په سیمه کې د نومبر له ۱۳-۳۰ نېټې
پورې په افغانستان کې د بشر حقوقو څارونکي په توگه وټاکل
شو، نوموړي دا ومنله چې پر سلگونو اسیران او زندانیان
کارېزونو ته غورځول شوي، وروسته یې د کارېز خوله د بېم په واسطه
الوزولې ده، په هر کارېز کې ۱۰۰ جسدونه لیدل شوي دي.

اسیران په گاهو کې د تبادلې په پلمه لېږدول شوي، وروسته یا
ژوندي او یا که مقاومت یې کاوه وژل شوي، تر وژنې وروسته
کارېزونو ته غورځول شوي دي. وروسته بیا د کارېز پر لوري ډزې
شوي او خوله یې د بېم په واسطه الوزول شوې ده. وروسته بیا د
بله وزر په واسطه دا ژورې کڼدې له خاورو نه ډکې شوي او سطحه
یې اواره شوې ده.

په ځينو برخو کې لاد کارېز ژوروالی دومره هم نه، چې
جسدونه په کې ځای شي.
خبريال کولای شي دانسان د بدن يوه برخه، چې داوبو سطحې
نه رابهر شوي وه، وويني.))

((د ۱۹۹۸م کال د دسمبر پر ۱۲مه نېټه د (م، م، م) يو وياند ومنله،
چې په سلگونو طالبان لومړی په شاه گانو کې غورځول شوي او بيا
وژل شوي دي.

په پاکستان کې يوه لويديز دپلومات هيله څرگنده کړه، چې
(پروژني تورن) مالک دې د هماغه برخليک انتظار وکړي، لکه
د پخوانی يوگوسلاويا جنگي جنايتکاران چې ورسره مخامخ
شول.)) (۱)

پورتنی پېښه د افغانستان په جگړه کې دگڼو جنايتونو
يو ازینې بېلگه ده، چې (م، م، م) له هغې سره لېوالتيا ونښوده او ددې
پېښې څېړنې لپاره يې يو کميسيون وټاکه، په خواشینی سره چې
ددې کميسيون کار دوام ونه کړ او د هغو مسولينو ته د هېڅ ډول سزا
د ورکړې لپاره هڅه ونه شوه. په خواشینی سره چې هغه وخت
افغانستان داسې يو مسول حکومتي کادر نه درلود، چې په ټينگار
سره نړيواله ټولنه ددې پېښې څېړنې ته وهڅوي. د جمعيت تنظيم
ړنگ شوي حکومت، چې په (م، م، م) کې يې استازی درلود، دې
مسلي ته لېوالتيا ونه ښوده او ان هڅه يې کوله (م، م، م) وهڅوي،
چې ددې مسلي اړوند دوسيه غلې او ويې ساتي. د طالبانو

۰-د افغانستان اخبار مجله، پاریس، ۱۹۹۸ز کال، ۸۰-۲۱ مخونه

حکومت چې ددې مسلې زیانمن شوی اړخ و، په نړیواله کچه ددې مسلې د پورته کولو نړیوال باور نه درلود.

د ۱۹۹۹ز کال د دسمبر پر ۵مه نېټه د (م، م، م) عمومي منشي اعلان وکړ، چې د افغانستان په درېو لویو ښارونو کې ۱۲ څارونکي ځای پر ځای کوي، چې د بشر حقوقو څخه سرغړونه وڅاري، خو دا پروگرام هېڅکله هم عملي نه شو.

۲- بشر ضد جنایت:

الف- عامه وژنه:

د افغانستان اخبار مجله د پاکستان چاپ مسلم جریدې له خولې لیکي: ((۱۹۹۷ز کال د دسمبر پر ۱۰مه نېټه دمزار شریف ختیځ؛ قزل اباد کې، د یوې ډله بیزي وژنې نښې نښانې لیدل شوي دي. د ښځو، کوچنیانو او سپینږیرو (۷۰) جسدونه چې ظاهراً له شکنجې او د بدن غړو ترغوځولو وروسته، وژل شوي وو، یه یوه ډله بیز قبر کې پیدا شول. وحدت گوند وویل: دا وژنه د طالبانو د پیرشاتگ پروخت دهغوی له خوا شوې ده.

ددې کار علت پر ملکي وگړو فشار راوړل و، چې د وسلې پټ ځایونه ونښي.))

د [(ب، ن، س) ناتائید شوي راپورونه ددې څرگندونه کوي، چې په بلخ کې په ډله ییزه توگه ناپښتانه وگړي نیول شوي دي. نیول شوي کسان پټو ځایونو ته لېږدول کېدل، ملکي هزاره گان د لېږدولو پروخت وژل کېدل.

د ۱۹۹۸ زکال د مارچ پر ۲۹ مه نېټه د طالبانو مشر
ملا محمد عمر خپلو پلویانو ته لاسوونه وکړه، چې ملکي اسیران
ونه وژني.^(۱)

((د ب، ن، ي) د ۱۹۹۸ زکال د سپټمبر پر ۳ مه نېټه طالبان
تورن کړل، چې مزار شريف د فتحې پروخت يې په زرگونو هزاره
گان وژلي دي، طالبانو دا تور رد کړی دی.))^(۲)

[د ب، ن، س) پر ۱۹۹۹ زکال د باميانو د فتحې پروخت د
طالبانو له خوا په ډله بيز ډول د ملکي وگړو د وژني يادونه کوي او
هم د هغو مخالفو ځواکونو د تشدد يادونه. ملا محمد عمر په داسې
حال کې چې د مخالفينو وژنه تائيدوي، زياتوي چې دا کار
د مخالفينو له خوا په سيمه کې د طالب پلوو وگړو د وژني او د هغو
کورونو د سوزوني په ځواب کې شوی دی.

ده خپلو پلویانو ته امر کړی چې غچ اخستنه بنده کړي.^(۳)
ب- د ملکي سيمو ويجاړونه او بمبارونه:

((د دوو سترو جهادي تنظيمونو؛ اسلامي حزب او اسلامي
جمعيت ترمنځ پخوانۍ او ژوره دښمني، د بې دفاع ملکي خلکو د
استوگنځايونو د بمبارۍ سبب شوه، اسلامي حزب په داسې حال
کې چې په پټو سترگو، لکه د حافظ د غونډاري په څېر، د
ښوونځيو، روغتونونو په گډون، د ښار د ملکي وگړو د راټولېدو
پر مرکزونو توغندي وروول، دولتي الوتکو د اسلامي حزب تر
واکمنۍ لاندې سيمې بمبارولې. د دې کار له کبله گڼ جوماتونه او

^(۱) - د افغانستان اخبار مجله، پاریس، ۱۹۹۸ زکال، ۸۱ مه گڼه، ۱۸ او ۲۸ مخونه

^(۲) - د افغانستان اخبار مجله، پاریس، ۱۹۹۸ زکال، ۸۲ مه گڼه، ۱۸ مخ

^(۳) - د افغانستان اخبار مجله، پاریس، ۱۹۹۹ زکال، ۸۲ مه گڼه، ۱۸ مخ

روغتونونه له منځه لاړل، استوگنځایونه ویجاړ او په زرگونو ملکي وگړي مړه او ټپیان شول. د همدې جگړو له کبله تېر کال د کابل ښار له دوه ملیوني وگړو څخه نیم ملیون امن ځایونو ته لاړل.)^(۱)

[د(ب،ن،س) دوینا له مخې د ۱۹۹۴ز کال د ډسمبر پر میاشت د توغندیو د لگېدو له امله ۱۱۰۰ تنه مړه او ۲۳۰۰۰ تنه ټپیان شوي دي].^(۲)

(د ۱۹۹۲ز کال له اپریل څخه راپدېخوا د ټولو ډلو له خوا د درنو وسلو د ډزو له امله په سلگونو زره ملکي وگړي وژل شوي او ټپیان شوي دي.

داسې ښکاري، چې د دې یرغلونو یو شمېر په قصدي ډول، پر هغو استوگنځایونو شوي، چې گومان کېده د دې سیمې خلک د مخالف پوځي مشر ملاتړ کوي.)^(۳)

اسلامي حزب پر هغو خلکو باندې چې د غذايي توکو د پیدا کولو لپاره راټول شوي وو، (کلستر) توغندي و وروړل. دولتي ځواکونو هم پر هغو استوگنځایونو چې د وحدت گوند تر واکمنۍ لاندې وو، لکه پیرازاده گانو دښته، غزني سرای، درېیمې او څلورمې کارتې باندې کلستر توغندي و توغول.)^(۴)

^(۱) - (ب،ن،س) لندن، ۱۹۹۳م کال، سپټمبر، ۱۱۴ او ۲۸ مخونه

^(۲) - د افغانستان اخبار مجله، پاریس، ۱۹۹۴م کال، ۳مخ.

^(۳) - (د(ب،ن،س)، افغانستان، د بشر حقوقو غمیزي په باب، نړیوال مسولیت، لندن،

۲۴، ۴مخونه

^(۴) - (د(ب،ن،س) ۴۷، ۴۹مخونه

((په داسې حال کې چې يو زيات شمېر ملکي وگړي پر پوځي سيمو باندې بريدونو له امله وژل شوي، خود(ب،ن،س) له دې کبله ډېر خواشيني دي، چې ډېر بريدونه پر استوگنځايونو او يوازې د ملکي هدفونو لپاره ترسره شوي دي ټولو ډلو پر استوگنځايونو باندې خپل بريدونه توجيه کړي، ادعايي کړي، چې دهغو سيمو او سېدونکي دسيالې ډلې ملاتړي وو.))^(۱)

يوه ليدونکي د والي اسمعيل خان د غچ اخیستونکي بريد په باب چې د ۱۹۹۵ز کال د می پر لومړيو ورځو کې په فراه ولايت کې وشو، (ب،ن،س) ته، وويل:

((هغوی زيات ټوټه کېدونکي(کلستر) بمونه وغوځول، چې دهغو له کبله(۲۲۰-۲۵۰) تنه ووژل شول. زياتره وژل شوي کسان عادي خلک و، چې نه يې د کومې ډلې پلوي کړې وه او نه يې له هغو سره مخالفت درلود. جگړه درېدلې وه، خو ورځې هېڅ کومه پوځي هڅه نه وه، خو د اسمعيل خان ميگ ۲۱، ميگ ۲۳، سو ۱۷ او ۱۸ الوتکې راوالتې، استوگنځايونه يې بمباري کړل، کورونه يې ويجاړ او ډېر ملکي وگړي يې ووژل.))^(۲)

(۱) - د(ب،ن،س) ۴، ۲۴ مخ

(۲) - د(ب،ن،س)، افغانستان، د بشر حقوقو غمیزه، نړيوال مسوليتو لندن، ۴۹، ۲۷ مخ.

ج-د سياسي توکميز او مذهبي انگېرنو له کبله د خلکو څارنه او مجازاتونه:

((په کابل کې د مجاهدينو حکومت پرمهال د ماشومانو په گډون د قومي، مذهبي او ديني ډلو غړي ډېر ځله د بريد له خطر سره مخامخېدل، ناڅرگندو کسانو د کابل بنسار د هندوانو او سکانو پر کورونو لاسي بمونه غورځول او ان د هغو د بنځو پر عزت يې تېری کاوه. له بشري حقوقو څخه دزياتو سرغړونو له کبله، دغه دوه مذهبي ډلې ناچاره شوې، چې له کابل نه پاکستان او له پاکستان نه هندوستان ته وتښتي.

لومړی مجاهدي ډلې، چې د ۱۹۹۲ز کال پر اپريل کابل ته دننه شوې، (د احمد شاه مسعود اړوند) تاجک او د (رشيد دوستم اړوند) ازبک ځواکونه وو. هغوی د کابل پښتنو وگړو پر ضد چې تقريباً د کابل د ټولو او سپدونکو نيمايي شمېر يې جوړاوه، خپل بريدونه پيل کړل. دا کار له کابل څخه د هغوی دزيات شمېر د وتني سبب شو.

د راپورونو له مخې ديوې شيعه مذهبي ډلې هزاره لږکی، د اسلامي اتحاد له پښتانه تنظيم سره د سخت مخالفت له امله تر ځانگړي گواښ لاندې راغی. د کابل د افشارو په سيمه کې د هغو پر کورونو باندي د حکومتی اردو (اسلامي اتحاد تنظيم متحد) له خوا ناترسه بريدونه وشول.))^{۱۱۲}

^{۱۱۲}-د(ب،ن،س)، لندن، ۱۹۹۴م کال، سپتمبر، ۲۵، ۲۶ مخونه

((د ۱۳۷۱ کال د چنگاښ پر ۲۳ مه نېټه، وحدت حزب، حرکت تنظیم او نظارشوار ترمنځ لومړۍ په مامورينو کارته او بيا په درېيمه کارته کې دويمه نښته پيل شوه. جگړې قومي او ژبني بڼه غوره کړه او هر اړخيزه شوه، د ټلويزيون او ((توپ چاشت)) له غونډيو څخه هزاره مېشتې سيمې وځپل شوې، د هزاره گانو جسدونه چې په ډانگيو، برېښنا مزو او تېرانو وژل شو وو، پيدا کېدل.

وحدت گوند هم د نظارشورا اسيران شوي قوماندانان وهل ټکول او د هغو سپکاوی يې کاوه، يو تن پښتون يې په وزير اباد کې په موټر پورې تړلی و او دومره يې کش کړ، چې ټوټې ټوټې شو.))^۱
(سياسي ډلې اکثره د يو ټاکلي قوم او قبيلې غړي او د هغې سيمې وگړي، چې د سياسي ډلې تر واکمنۍ لاندې دي، د بنسټان گڼي. ځکه نودوی پر داسو کسانو هم برید کوي، چې په جگړه کې هېڅ گډون نه لري. ټولې ډلې پر استوگنو سيمو باندې خپل بریدونه توجیه کوي او ادعا کوي، چې د هغو ځايونو او سېدونکي دسيالې ډلې پلويان دي.))^۲

هغه بېوسلې ملکي وگړي، چې د سياسي قومي ډلې دملاتړ گمان پرې کېده، پرله پسې وهل کېدل، ټکول کېدل او له ناوړه چلندونو سره مخامخېدل.))^۳

^۱ - عظيمي، م، ن: اردو سياست، پېښور، ۱۳۷۷ کال، ۲۲۷ مخ

^۲ - (د ب، ن، س)، افغانستان، د بشر حقوق غمیزې په باب، نړيوال مسوليت، لندن، ۱۹۹۵ ز کال، نومبر، ۱۲ مخ

^۳ - (د ب، ن، س)، افغانستان، د بشر حقوق غمیزې په باب، نړيوال مسوليت، لندن، ۱۹۹۵ ز کال، نومبر، ۱۲ مخ

د افغانستان اخبار مجله د فرانس پريس خبري اژانس د ۱۹۹۲ز کال د نومبر د ۲۷مې نېټې د خبر له مخې ليکي: ((هغو مهاجرينو چې د کابل شمال جگړو له کبله کابل ته پناه راوړې ده، وايي: چې د دوستم ځواکونو د شمال ايتلاف تر واکمنۍ لاندې سيمو کې د خلکو عامه شتمنيو پر لوت او تالان لاس پورې کړي دي.

همدارنگه د دوستم ځواکونو له خوا (۱۸۰۰۰) تنه پښتانه له طالبانو سره د ملگرتيا په گمان له خپلو کليو او بانډو څخه ايستل شوي دي.

په عشق اباد کې د مهاجرينو عالي کمشنري دې پېښې ته د لومړي ځل لپاره د (توکميزي پاکونې) اصطلاح کارولې ده. سر بېره پردې، کله چې طالبانو دويم ځل شمالي سيمې ونيولې، د سيمې او سپدونکي يې له مسعود نه د اټکلي همکارۍ په گمان، له سيمې څخه وايستل او کابل ته يې رامهاجر کړل.))

د افغانستان د اخبار مجله د نېشن (Nation) ورځپاڼې په حواله ليکي: ((کله چې وخت حزب پر طالبانو برلاسی شو، ۱۹۹۲ز کال د جولای له (۵-۱۵) نېټې پورې يې د غوربند درې (۵۰۰۰-۶۰۰۰) تنه پښتانه له طالبانو سره د ملاتړ په تور له خپلو کورونو او بانډو څخه وتلو ته اړ کړل، هغوی د کابل په خير خانه مېنه استوگن شول.))^۱

((د ۱۹۹۲ز کال د نومبر په شاوخوا کې، ۴۵۰۰ تنه (اکثر پښتانه کوچيان) په بادغيس کې د جگړو له سيمو څخه وتښتېدل.

^۱-د افغانستان، مجله اخبار، پاریس، ۱۹۹۸ز کال، ۸۰مخ

د(ب،ن،س) په وينا په افغانستان کې طالب چارواکو ۲۰۰۰ تنه
تاجکان بنديان کړل، هغوی په څرخي پله زندان کې ترسختو
شرایطو لاندې بنديان شوي دي.))^۵
(په شمالي کې طالب مخالفینو د طالبانو زیات پلویان په
زندان کې واچول.))^۶

^۵ - د افغانستان. مجله اخبار، پاریس، ۱۹۹۸ زکال، ۷۴مه گڼه ۲۳ مخ.

^۶ - بی بی سی راډیو، ۲۰۰۰ زکال، جون، پښتو ماښامنی خپرونه.

درېيمه برخه

د افغاني جنګي جنايتکارانو محاکمه

سره له دې چې موږ په تېرو څپرکو کې په افغانستان کې تر شوروي يرغل وروسته د جګړې لويو او ګڼ شمېره جنايتونو ته څه ناڅه اشاره وکړه، خو همدا بېلګې هم په پوره ډول د جګړې له حقوقو څخه د سرغړونې جاج وړاندې کولای شي او د هغوی له مسولينو څخه د پوښتنې بڼه پياوړې انگېزه راکوي.

په افغانستان کې د جګړې له مقرراتو څخه د سرغړونې په برخه کې د مجاهدينو د مقاومت ځواکونو په انډول د حکومتي مقاماتو، کمونيست او مجاهد حکومت دواړو مسوليت زيات دی. کمونيست حکومت او وروسته بيا د مجاهدينو حکومت د کورنيو قوانينو او نړيوالو تړونونو پر وړاندې پر خپلو حقوقي دندو خبر وو.

په افغانستان کې د هر بل مخ پر ودې هېواد په څېر، جګړې د مدني ژوند د نظم ډېر سرسري ضوابط د هغو نالوستو خلکو له سرزورو غريزو او ګرمو ولولو سره لاس او ګرېوان کړل، چې د مجاهدينو په ډلو کې تنظيم شوي وو.

اکثرو جهادي ډلو سره د مدني احساس مسوليت ډېر لږ و، سياسي اخلاقو هم ترهغې کچې وده نه وه کړې، چې عملاً د قانون تشه (خلا) ډکه او جبران کړي. دلته د جګړې حقوقو له مقرراتو څخه سرغړونه ناشعوري بڼه لري.

عام خلک د جگړې پر نړيوالو قوانينو نه پوهېدل، ددې
قوانينو له متن او مانا څخه پوره ناخبره وو او بلې کومې سرچينې هم
د داسې قوانينو د پلي کېدو ضمانت پر غاړه نه واخيستی.
په افغانستان کې د جگړې په شل کلن بهير کې د (ن، س، م)، د
بنسني نړيوال سازمان او نورو بېلابېلو هيئتونو، د جگړې له
مقرراتو څخه دخلکو د خبرولو لپاره، تبليغات او خپرونې ونه کړې
او نه يې دې کار ته پاملرنه وکړه، خو له دې سره سره مسلم حقوقي
اصل دا دی، چې له قوانينو څخه ناخبري، سرغړونکي له پرې نه
شي خلاصولای، لکه څنگه چې دمخه مو اشاره وکړه، کله چې
جگړه پيل شي، دهغې گډونوال؛ هم دولت هم مخالفين، دهغې د
مقرراتو پر مراعتولو مکلف دي.

لومړی څپرکی

جنایتکارانو ته د سزا ورکولو اړتیا

په یوه خپلمنځي افغاني غونډه کې

د موضوع طرح کول

لومړی جنایتکارانو ته د سزا ورکولو اړتیا:

مخکې تر دې چې هغه لاملونه وڅېړو، چې په هېواد کې
پرجنگي جنایتونو تورنو کسانو د محاکمې اړیتا حتمي کوي، بده
به نه وي، چې د ۱۹۹۲ ز کال د اپریل میاشت د کمونیست-مسلمان
حکومت له خوا جنایتکارانو ته د بښنې د اعلان په باب یو څه
وغږېږو.

قومندان مسعود په جبل السراج کې د کابل د کمونیست
حکومت د بهرنیو چارو وزیر عبدالوکیل سره تر کتنې وروسته چې
د هغې په بهیر کې د (م، م، م) د سولې پلان پرضد د کودتا جزئیات
طرح شول، د ۱۹۹۲ ز کال د اپریل پر ۲۰ مه نېټه له خبریالانو سره
د خپلې مرکې په ترڅ کې څرگنده کړه چې: ((بښنه تر غیچ څخه بښه ده)
د مسعود تر خبرو ۱۲ ورځې وروسته د جهاد لارښودې شورا (جهادي
شورا) د برهان الدین رباني په ریاست غونډه وکړه، هغه عمومي
بښنه چې نوښتګري يې مسعود و (نه لکه څنګه چې اواز ه وه، چې
مجددي دی) تائید کړه.

د کمونیستانو د بښنې اعلان، د هغه تړون یوه برخه وه، چې د
هغې له کبله پرچم ډله حاضره شوه، د کابل د نیولو لپاره له نظار

شورا سره یو سیاسي او پوځي ائتلاف جوړ کړي. موږ به په دې باب وروسته وغږېږو. اوس پر دې خبرې ټینګار کوو، هغه مسلمان-کمونیست حکومت چې د ۱۹۹۲ز کال د اپریل پر میاشت یې په کابل کې واک ترلاسه کړ، په داسې یوه دریځ کې نه و، چې د جنایتکارانو پسر د بښنې لاس راتېر کړي.

ځکه چې هغه مهال:

په افغانستان کې یو قانوني، مسول او د خلکو استازي حکومت نه و، یو اسلامي ډوله لنډمهالی حکومت جوړ شوی و، چې له بهر څخه د افغانستان پر خلکو تپل شوی و، دې حکومت په هېڅ برخه، له هغې جملې نه په ملي مسایلو کې یې د پرېکړې واک نه درلو، دې حکومت د عامه حقوقو او له هغې جملې نه د جګړې جنایتکارانو ته د بښنې په باب هېڅکله پرېکړه نه شوه کولای. په افغانستان کې اساسي قانون او په دولتي کچه له هغه نه راغزېدلي مراتب نه وو، په بله وینا د مجرمینو بښنې حق په باب له قومندان مسعود او (جمهور رئیس!) بساغلي مجددې سره هېڅ ډول حقوقي اسناد نه وو.

په هر ډول، دهغو جنایتکارانو بښنه، چې د افغانستان د ملي ګټو پر ضد یې هڅې کړي، د لویې جرګې او یا د لویې جرګې له خوا د ټاکل شوي حکومت واک دی، نه د بهرنیو د لاسپوڅي حکومت.

ځکه نو د افغانستان خلک هېڅکله د هغې بښنې اعلان، چې یو لاسپوڅي حکومت ته د واک لېږلو لپاره، د یو سیاسي سازښت لاره چاره وي، په رسمیت نه پېژني او د هغې ورځې په هیله دي، چې لویه جرګه او یا ټاکل شوی ملي حکومت له جنایتکارانو سره حساب و کتاب وکړي. ډېر زیات عوامل شته، چې د جګړې حقوقو

له مخې، سرغړوونکو څخه د پوښتنې غوښتنه کوي، له هغې
جملې نه:

الف- د داسې يوې مدني ټولني جوړول، چې غړي يې په سوله
او جگړه کې د خپل هر ناوړه عمل پر وړاندې قانون او يا تر هغه
څخه لوړ، خلکو ته د مسوليت احساس وکړي، د چارو د مسولينو
له پوښتنې او گروېږنې پرته شوني نه دي.

افغانستان بايد خپلو نااهلو زامنو ته په سزا ورکولو سره د
تاريخ له لارې خپل راتلونکي پښت ته دا پيغام ورسوي، چې هېڅ
يو ملي خيانت او هېڅ يو ملي خاين بې پوښتنې او بې سزا نه پاتې
کېږي، دا دراتلونکو غميزو دمخنيوي يوازې لار ده.

ب- د يوې قانوني سرچينې له خوا د جنګي جنايتونو له تورنو
کسانو څخه پوښتنه، ځاني کينه او غچ چې ټولنيزه سلامتيا
زيانمنوي، له منځه وړي او دملي پوهاوي او ټولنيزې سولې
د ټينګښت لپاره لار برابروي.

ج- پر جنګي جنايتونو د تورنو کسانو په ډله کې کمونستان
يو غوښنه برخه جوړوي، اوس هغوی ټول د افغانستان د خلکو پر
وړاندې خپل ځانونه گناهکاران، مسول او ملامت گڼي، ځکه خو
په بېلتانه، وېرې او دايمي ډار کې ژوند کوي، واقعيت دادی، چې
پر جنايت تورنو کسانو نه د پوښتنې له کبله کېدی شي دا.خ.د.گ
ټول غړي محکوم نه شي، اټکل دی چې د گوند د ليکو ډېر غړي به
برائت ترلاسه کړي.

هغه وخت نوبيا هغوی حق لري، چې له ځاني کينې او وېرې
پرته له قانون سره سم ارام ژوند وکړي.

په افغانستان کې د لوستو وگړو شمېر خورا لږ دی، تر قضایي حساب کتاب وروسته دا څ.د.گ زیات غړي او د جهادي تنظیمونو کادرونه، چې د خپلې بېگناهی سند ولري، کولای شي او باید ویې کړای شي، د هېواد په سیاسي او مدني ژوندانه کې په سوله او امن کې د حقوقوالو وگړو په څېر نقش ولري.

په سیاسي او مدني فعالیتونو کې له گډون څخه ددغه لوستی او لوړ زده کړي قشر بې برخې کول به د راتلونکي افغانستان اداره له ناندولۍ سره مخامخ کړي.

د: په افغانستان کې د جنګي جنایتکارانو محاکمه باید په پراخو تبلیغاتو او هلو ځلو ترسره شي، دابه په هېواد کې د جگړې د وړانښتوري ته د نړیوالو افکارو پاملرنه راو اوړوي او لېبرال صنعتي هېوادونه به، چې نړیوال اړیکي (د بشر حقوقو) په تله تلي، د افغانستان بیا ودانۍ ته وهڅول شي.

ه- د جنګي جنایتکارانو محاکمه به د لیبرالو هېوادونو لپاره داسې یوه انگېزه شي، هغو افغاني کمونستانو ته چې رسماً تورن گڼل کېږي، د سیاسي پناه پر ورکړه او تابعیت منلو له سره کتنه وکړي، ان کېدی شي تورن کسان ملي او یا نړیوالو قضایي څانګو ته وسپاري.

دویم: د یو خپلمنځي سیمینار جوړول:

په اوسنۍ وضعې او حالت کې چې په هېواد کې جگړه روانه ده، افغانستان کوم مرکزي او مسول حکومت نه لري او هېوادوال د نړۍ په گوت گوت کې خواره واره دي، په هېواد کې د جنګي

جنایتونو څېړنې لپاره د یوه خپلمنځي افغاني سیمینار جوړول،
د پر ضروري بنسکاري دې سیمینار کې چې د بشر حقوقو د بېلابېلو
ملا تړو موسسو استازي به راوبلل شي. پر دې مسلې به له بېلابېلو
کورنيو او بهرنيو لیدلوريو رڼا واچول شي.

د اسنادو راتولونه، د مجرمينو سپارنه، د محاکمې څرنګوالي
او نور به په سیمینار کې تر بحث لاندې موضوعګانې وي.
لازمه ده چې سیمینار په افغانستان کې د جنګي جنایتونو د
څېړنې لپاره یوه دايمي ټولنه جوړه کړي. ټولنه به مهالنۍ غونډې
جوړوي او ددې درې ګونو څانګو له خوا به خپلې دندې سرته
رسوي: تبلیغ څانګه، د اسنادو راتولولو څانګه او دراجستر څانګه.
ددې څانګو فعالیت به د بشر حقوقو د کورنيو او بهرنيو ملا تړو
موسسو، افغاني او نا افغاني شخصیتونو او اټکل د کابل
حکومت د بسپنوله لارې خړوب شي.

الف تبلیغ څانګه:

دا څانګه د مضمونونو، کتابونو او کتابګوتو د خپرولو، د
کنفرانسونو او سیمینارونو د جوړولو، د نظر له خاوندانو، په
څانګرې ډول پخوانیو سیاسي بندیانو سره د مرګو له لارې کولای
شي، دوخت د تېرېدو او د افغانانو د پاملرنې د نشتوالي له کبله
په هېواد کې د جنګي جنایتونو د څېړنې مسله له هېرېدو څخه
وژغوري.

د نړۍ په ګوټ ګوټ کې ددې څانګې د غړو شتوالی به دا
شوني کړي، چې په افغانستان کې د جګړې د جنایتکارانو پر
وړاندې نړیوالې ولولې راوپارېږي او سزا به یې شوني کړي.

ب- د اسناد و راتپولوو خانگه:

د فرانسې چاپ (فيگارو) جریده د ۱۹۹۲ز کال د اپریل په خپلې ۲۱مې گڼې گڼې ليکي: ((دمجاهدينو له خوا د مزار شريف تر نيولو کېدو يوه ورځ وروسته، د ۱۹۹۲ز کال د اپریل په نيمايي کې په کابل کې د کي، جي، بي (KGB) او خاد د ارشيف ټول اسناد له منځه يوړل شول او يا مسکو ته انتقال شول))

د خاد د اسنادو له منځه وړل اصلاً د هغه تړون يوه برخه وه، چې د اپریل په لومړيو کې په مزار شريف او د اپریل پر ۱۷ او ۱۸مه په جبل السراج کې د نظار شورا او د ا.خ.د.گ د پرچم ډلې ترمنځ لاسليک شوی و، د نجيب د کمونيسټ حکومت د بهرنيو چارو وزير عبدالوکیل د پرچم ډلې استازولي کوله، د دې تړون له مخې د خاد اسنادو پر له منځه وړلو سربېره، د وارو غاړو پر دې لاندو ټکو هم موافقه کړې وه:

- له نجيب الله پرته نورو کمونستانو ته د بښنې اعلان.
- له شوروي سره د ټولو لاسليک شويو تړونونو د موادو درناوی.
- دوطن کمونيسټ گوند د هغو غړو لپاره د تگ اصولي او باعزته لارې چارې برابرول، چې له هېواد څخه د وتلو هيله لري.
- هغو کمونستانو ته چې (م، م، م) د سولې پلان پر ضد يې د کودتا لارښوونه وکړه او کابل ښار ته يې د نظار شورا راتگ شونې کړې، په وسلوال پوځ (لکه دفاع

وزارت، دولتي امنيت وزارت او نورو) کې د لومړيو
څو کيو د سپارلو منل.

- د شوروي پوځي مرستو د دوام منل.
- د افغانستان په مسله کې د (م، م، م) د هغو لاسوهنو
مخنيوی، چې د چارو بهير د مسلمان-کمونيسټ
ائتلاف له کنترول له ويايي.

د پرچم ډلې غړي په ځانگړي ډول د هغوی پوځي کادرونه په
ټولو هغو کلونو کې چې جمعيت تنظيم په کې واکمن و، له نوموړي
تنظيم سره خپله ژمنه ترسره کړه، په مقابل کې يې دمجاهدينو
موتلف تنظيمونو، په ځانگړي ډول جمعيت تنظيم هم
د کمونستانو پروړاندې د سر د يوه وېبښته په اندازه سرغړونه و نه
کړه.

کله چې د (م، م، م) د سولې پلان پرضد تريوي کودتا وروسته د
جمعيت - پرچم ائتلاف د کابل پر حساسو برخو واکمن شو، ورسره
سم دا خبر خپور شو، چې د خاد اسناد پر درېو برخو و وېشل شول: يوه
برخه مسکو ته د روسي مشاورينو د کتنې لپاره و لېږل شوه. يوه
برخه يې نظار شورا، پنجشير ته و لېږدول شوه او پاتې برخې ته يې
اور واچول شو.

په هر ډول، د خاد اسنادو له منځه وړل په خپله ددې
بنکارندوی دي، چې په افغانستان کې د جگړې سرغړوونکو د
هغې محکمې د جوړېدو وېره احساس کړې وه، چې په هېواد کې
د جگړې جنايتونه خپري.

هغوی له هغو جنايتونو څخه پوره خبرتيا لرله، چې خپله يې
مسول گڼل کېدل. ځکه د محکمې د راتلونکي کار د گډوډۍ لپاره،

د جرم د ټولو اسنادو او څرکونو د بشپړې له منځه وړنې په لټه کې شول.

خو له دې سره سره، له کابل څخه مسکو ته د خاد او کی، جی، بی دزیاتو اسنادو لېږدونه او همدارنگه د افغانستان د غمیزې په باب د کی، جی، بی په ارشیف کې دشتو اسنادو هغې سرچینې سره چې د جنایتکارانو د محاکمې لپاره، د اسنادو او نښو نښانو د راټولولو مسولیت پر غاړه اخلي، د روسیې د همکاری اهمیت په گوته کوي. په اوسنیو شرایطو کې داسې یو ډول همکاری شونې نه برېښي.

څه شی چې ښکاره دی دادی، چې د غمیزې لیدونکي اوس هم ژوندي دي او پر بدن یې د شکنجې داغونه ښکاري. د محاکمې ځنډول، د جنایت دزیاتو اسنادو او شواهدو د له منځه تللو سبب ګرځي. د اسنادو د راټولولو کومه څانګه، چې مخکې مو ورته اشاره وکړه، کولای شي دنړۍ په ګوټ ګوټ کې د اسنادو د راټولولو د یوې خبرتیا له لارې، له هېوادوالو او بهرنیو سرچینو څخه د اړوندو اسنادو او مدارکو د رالېږلو غوښتنه وکړي.

دا څانګه د (ب، ن، س)، (م، م، م) د بشري حقوقو کمیسیون، (ن، م، س) کمېټې او په سلګونو نا حکومتی سازمانونو (ان، جی، او) ګانو له لارې، چې په افغانستان کې د شلکلنې جګړې په بهیر کې یې له نږدې نه دا بدمرغه پېښې لیدلي، کولای شي خپل ارشیف بډایه کړي.

ګڼ شمېر پخواني سیاسي بندیان، چې د سړي وژونکو خادستانو له خوا له سختو ناوړه انساني شکنجو سره مخامخ شوي

دي، کمونستانو د سختو او له شرمه ډکو جنايتونو ژوندي
شاهدان گڼل کېږي.

په زرگونو بنساري او کليوال وگړي، چې دنسارونو او کليو د
بمبارۍ پر وخت د بېگناه ملکي وگړو د وژنې او د ملکي سيمو د
ورانۍ ليدونکي وو، د افغاني او شوروي کمونستانو د جنايتونو
ژوندي او غوره اسناد گڼل کېدی شي.

د اسنادو د راټولولو خانگه به له هيلې سره سم لاسته راغلي
اسناد او شواهد د ملي او يا نړيوالې محکمې په واک کې ورکړي.

ج: د راجستر خانگه:

دا خانگه به د ا.خ.د.گ. د مشرانو او نورو تورنو کسانو، چې
دنړۍ په گوټ گوټ کې خواره شوي دي، د پېژندنې او د سيمې د
تثبیت دنده ولري.

دا خانگه به د ا.خ.د.گ. د منسويينو، د سياسي بيرو، مرکزي
کمېټې غړو، د ملکي او پوځي خاد، د پوځ لويو صاحب منصبانو، د
څارندوی لويو افسرانو او د انقلابي محکمې او انقلابي څارنوالۍ
غړو په هکله او هغه تورو، چې پر دوی لگېږي، د دې ټولو په باب
بڼه پوره معلومات راټول کړي.

د دې کسانو د هريوه نسبتې دوسيه به د خانگې ارشيف کې
خوندي شي او د غوښتنې پر وخت به ملي يا نړيوالې محکمې ته
ورکړای شي.

طالبانو په هېواد کې د جگړه ييزو موخو د يوه لوري او د
مرکزي دولت د جوونکي په توگه، د يو شمېر فرصتونو په ترلاسه

کولو سره په افغانستان کې د کمونیستانو د جنګي جنایتونو د
خپرنې موضوع رابرسېره کړې ده.
(د ۱۹۹۹ز کال د جون پر ۲مه نېټه د طالبانو د کورنیو چارو
وزیر له خلکو نه وغوښتل، چې په افغانستان کې د جنایت مسولو
کمونیستانو په لټون او نیونه کې دې له حکومت سره مرسته
وکړي.)^{۱۰}

^{۱۰} - د افغانستان اخبار مجله، ۱۹۹۹م کال، ۸۲مه ګڼه، ۱۸مخ

دویم خپرکی

دمحکمې جوړونه اود جنایتکارانو

بېرته سپارنه

لومړۍ-دمحکمې جوړلو څرنگوالی:

لکه څنګه چې مخکې مویادونه وکړه، د جنایتکارانو دمحاکمې دنده کېدی شي، ملي او یا نړیوالې محکمې ته وسپارل شي.

(ب، ن، س) په افغانستان (۱۹۹۵م کال) کې دبشر حقوقو په باب د خپل راپور په سرریزه کې لیکي: (...په افغانستان کې د بهرنیو ځواکونو له خوا د بشر حقوقو غمیزی ته د سون توکي ورکړل شوي دي. هغوی هغه هېواد ته ډول ډول وسلې ورلېږي، چې د بشر حقوقو څخه سرغړونه په کې دود وه. هغو هېوادونو چې دا وسله یې رالېږله یوه ورځ هم سرخپل گروېوان ته کښته نه کړ، چې د وژنې او پښتوونې دا توکي څرنگه کارول کېږي. (ب، ن، س) پر نړیوالې ټولنې غږ کوي، چې په افغانستان کې دبشر حقوقو په باب خپل مسولیت ومني اود جگړې له ټولو خواوو څخه غواړي، چې نورې سرغړونې ونه کړي.

رښتیا خبره داده، لکه څنګه چې څرګنده ده، دلویو لاسوهونکو هېوادونو وسله په افغانستان کې د غمیزو د رامنځته

کېدو سبب گرځېدلې، نو ځکه خو هغوی باید د جنایتکارانو د محاکمې مسولیت هم احساس کړي.

(ب، ن، س) په داسې حال کې، چې د افغانستان د غمیزې په باب خبرې کوي، خو نړیوالې محکمې ته د جنایتکارانو دراکارولو په اړه غلې پاتې کېږي.

که چېرې محاکمه په نړیواله کچه مطرح شي، د (م، م، م) ټول غړي د ژنیو کانوناسیونونو له مخې دنده لري، چې پر جنایت تورن کسان نړیوالې محکمې ته وسپاري، خو کله کله بیا د سیاسي کتنو له مخې دې دندو ته چندان ارزښت نه ورکول کېږي.

که چېرې محکمه (دنورنبرگ محکمې غوندې) په نړیواله کچه، له غوښتنې سره سم په لنډمهالې بڼه دایره شي، ان د محکمې د رسمي دندې تر پایته رسېدو او د جرم ترپېښېدو څخه زیات کلونه وروسته هم، پر جنایت تورن کسان د ملي محکمو له خوا محاکمه کېدې شي. تردویمې نړیوالې جگړې وروسته د ملي محکمو له خوا د نړۍ په گوټ گوټ کې د نازي مشرانو محاکمه روانه ده.

په دوو وروستیو کلونو کې د دویمې نړیوالې جگړې څو تنه جنایتکاران، چې د لاتینې امریکا هېوادونو ته تښتېدلې وو، اسراییلو، فرانسې او ایټالیا ته د محاکمې لپاره واستول شول.

((د ۱۹۹۲ز کال د می پر ۸مه نېټه د)) (هیریش پریکه)) په نوم یو الماني نازي، چې ۸۲ کلن و، په ارجنټاین کې ونیول شو او محکمې ته وسپارل شو.

تورن په ایټالیا کې د اس، اس، د قومندان په توګه، پوره ۵۲ کاله وړاندې د ۱۹۴۴ز کال د مارچ پر ۲۴مه نېټه دهغه هېواد

د مقاومت ځواکونو له خوا د ۳۳ تنو نازي سرتېرو د وژنې په تور، روم ښار ته نږدې ۳۳۵ تنه بېگناه ملکي ايتالويان وژلي وو.)^{۵۰}

افغانستان تر هغه وخته پورې، چې په نړيوال ډگر کې د يوه پراخ باوره ملي حکومت خاوند شوی نه وي، د نړيوالې ټولنې په مرسته د جگړې جنايتکارانو د محاکمې لپاره د يوې نړيوالې محکمې د جوړولو غوښتنه نه شي کولای. ددې ډول محکمې د جوړولو پرېکړه بايد د (م، م، م) د امنيت شورا له خوا وشي. دا پرېکړه هغه وخت کېدای شي، چې افغان حکومت په (م، م، م) کې ښه پاڅه دوستان ولري، که چېرې افغانستان د جنايتکارانو د محاکمې خبره پر داسې يومهل راپورته کړي، چې د سزا نړيواله محکمه^{۵۱} جوړه شوې وي، هغه وخت نو کولای شي، پرته له دې چې په دې برخه کې نړيوال سياست له ناوړه هيلو څخه اندېښنه ولري، د دعوي د څېړنې لپاره له دې نړيوالې سرچينې څخه مرسته غواړي، ددې کار لپاره شرايط دا دي، چې افغانستان د سياسي ثبات او د نړيوال باور ترلاسه کولو سره سم، د روم تړون چې پر ۱۹۹۸ز کال تدوين شوی و، لاسليک کړي.

په هر ډول! کله چې د جزا نړيوالو محکمو طرحې عملي شوې نه وي او افغانستان د جگړې پر جنايتونو تورنو کسانو مسله نړيوال ډگر ته راوکاږي، نو په دې برخه کې بايد (کارپيل کې) ډېر پام وشي، ځکه چې په نړيواله کچه د يوې ځانگړې محکمې د جوړولو هدف يوازې د جگړې د افغاني لوري تورن کسان دي، نه

^{۵۰} - عقاب اريانا مجله، ۱۹۹۲ز کال، ۵، ۶ گڼه

^{۵۱} - د جزا نړيوال دېوان، لومړۍ برخې، دويم څپرکي، ۱۸ مخ ته دې مراجعه وشي، د جزا نړيوال دېوان به پر ۲۰۰۱ او يا ۲۰۰۲ز کال جوړ شي.

د جگړې د شوروي خوا مجرمين. کله چې په نړيوال کچ د افغانستان جگړې د جنايتکارانو مسله مطرح کېږي، په نامستقيم ډول د پخواني شوروي يو شمېر واکمن هم د پېښې برخوال گڼل کېږي.

د افغانستان د جگړې ډېر طراحان اوس هم د فدرالي روسيې په اداري نظام (حکومت، پارلمان او استخباراتو) کې پوره اغېز لري. دا کسان اوس هم د افغاني کمونيستانو ملاتړي گڼل کېږي او په افغانستان کې د کمونيستانو د جنايتونو د خپرني لپاره د يوې نړيوالې محکمې له جوړېدو سره مخالف دي.

ځکه نو د دې زيات اټکل شته، چې روسيه به په امنيت شورا کې له خپل (ويتو حق) څخه گټه پورته کړي او افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو د محکمې د جوړېدو مخالفت به وکړي. امريکا به هم له روسيې سره د دوستانه اړيکو دلرلو له کبله د محکمې جوړېدل ونه ومني، ځکه نو تر هغه پورې چې نړيوال سياست مناسب لوری غوره کوي، په نړيوال ډگر کې بايد تر هرڅه لومړی د افغاني جنگي جنايتکارانو موضوع مطرح شي او د شوروي جنايتکارانو د محاکمې لپاره يو مناسب وخت ته منتظر شو.

پورتنۍ ستونزې او داسې نور پرابلمونه موږ د پته اړ باسي، چې په ملي کچه دا مسله مطرح کړو. ((په نړيواله ټولنه کې عمومي لېوالتيا دا ده، چې د نړيوالو مجرمينو خپرنه دولتونو ته راجع کېږي نه نړيوالې ټولنې ته.))^{۱)}

^{۱)} - ژان کامبه کو، نړيوال عمومي حقوق، پاریس، ۱۹۹۳ز کال، ۳۱۵ مخ

لویدیز هېوادونه په یوازې توگه په افغانستان کې د جگړې د جنایتکارانو له قضایې خپرنو سره لېوالتیا لري. د بي، بي، سي راډیو دې خبر ته پاملرنه وکړئ:

((د اسلامي حزب قومندان زرداد خان د کابل جلال اباد پر لویې لارې باندې د طالبانو تر واکمنۍ وروسته، له افغانستان نه و تښتېد او انگلستان ته یې پناه یوړه، د انگلستان یوې محکمې هڅه کوله له ده څخه د کابل-جلال اباد لویه لاره کې د کړو جنګي جنایتونو له کبله پوښتنه او گروپرنه وشي.))^۱

په افغانستان کې باید د جگړې د جنایتکارانو محاکمه د یوملي حکومت لومړنۍ دنده وي. ځکه چې د وخت تېرېدل د جنایتکارانو په گټه دي؛ د وخت په تېرېدو سره ډېر اسناد او شواهد له منځه ځي او مجرمینو نه د پوښتنې هغه گرمې ولولې همدا سې نه پاتې کېږي. په ملي کچه پر جنایت تورنو کسانو د محاکمې لپاره دوه الټرنیټیټیونه شته:

✓ د هغې لومړنۍ لویې جرګې د پرېکړې پر بنسټ د یوې ځانګړې محکمې جوړول، لکه د هېواد د اساسي قانون د تدوین لپاره، چې جوړېږي او بحث پرې کېږي.
✓ د دې محکمې غړي کېدی شي، د لویو جرګو له غړو څخه غوره شي.

د دې کار بنه والی دادی، چې محکمه د خپلو دندو په سرته رسولو کې، د هغه ملت اراده څرګندوي، چې دوو لسیزو کې د کورنیو او بهرنیو دښمنانو له دښمنۍ سره مخامخ و.

^۱- بي، بي، سي، راډیو، پښتو پروګرام، ماښامنی-خپرونه، ۲۰۰۰ز کال د اګست ۳مه نېټه

يوې محكمې ته د تورنو کسانو په سپارنه کې (چې وروسته به ورته اشاره وکړو) اوسنۍ ستونزې د روسيې په چلند پورې تړلي دي، ځکه چې روسيه د زياتو تورنو کسانو سياسي ملاتړې گڼل کېږي، دا کار به افغان چارواکي اړ کړي، چې يو زيات شمېر تورن کسان په غيابي ډول محاکمه کړي.

نړيوال کانوانسيونونه د محکمې د حکم تطبیق، (ملي وي که نړيوال) د هېوادونو دنده گڼي. د لندن د ۱۹۴۵ز کال د اگست ۸مې نېټې تړون د جگړې جنايتکارانو ته سزا ورکول د کورنيو حقوقو سيستم ته راجع کوي. په دې حالت کې نو دولتونه په دوو کټه-گوريو وېشل کېږي:

✓ کله چې د يو دولت اتباع د جگړې قربانيان وگڼل شي.

✓ کله چې د يو دولت اتباع پر جنګي جنايتونو تورن وي.

دويم: د جنايتکارانو سپارنه:

ددې بحث ترپيل دمخه به ښه دا وي، چې لوستونکي پر جنايت تورن شخص سپارنې او د جنايتکار سپارنې ترمنځ توپير وپيژني. د تورن سپارنه د محکمې پر وړاندې د هغه د حاضرېدو لپاره مطرح کېږي، خو د جنايتکار سپارنه د محکمې حکم تر صادرېدو وروسته، د بحث موضوع گرځي.

په افغانستان کې پر جنايتونو تورنو کسانو زيات شمېر په روسيې او د منځنۍ اسيا په نورو هېوادونو کې، چې هغه هم په روسيې پورې تړلي دي، ميشته دي، دا کار د مجرمانو سپارلو لپاره د روسيې د همکارۍ اړتيا څرگندوي، څرنگه چې په افغانستان کې

پر شوروي حکومتې مشرانو باندې د جنایتونو تور دی، نو ځکه دا ډول همکاری شونې نه برېښي.

په اروپا کې المان د ډېرو تورنو کسانو کوربه دی، هالنډ، ډنمارک، انگلستان، فرانسې او نورو هېوادونو لږ شمېر هغه افغاني کمونیست سیاسي مهاجرین منلي، چې پر جنایت تورن دي. د مجاهدینو د ډلو اکثره جنگي مجرمین په پاکستان، ایران او ځینې هم په افغانستان کې استوگن دي.

د خپرونو دراپورونو له مخې، افغاني تنظیمونه په پاکستان کې د اعدام شویو کسانو لپاره ځانگړې هدیرې لري، څرنگه چې یو شمېر جنایتونه د پاکستان په خاوره کې ترسره شوي دي، یوې اړوندې ملي او یانړیوالې سرچینې ته د مجرمینو، اسنادو او نورو شواهدو د سپارلو لپاره، ددې هېواد همکاری ته هم اړتیا ده.

کله چې په نړیواله کچه د نړیوالې محکمې د جوړولو پرېکړه وشوه، نو بیا دې محکمې ته د مجرمینو د راکاږلو په برخه کې زیاتې ستونزې نه شته، خو ددې معکوس یوې ملي محکمې ته د تورنو راکاږلو موضوع دومره اسانه نه ښکاري.

په دې حال کې نو د تورنو کسانو د سپارلو موضوع له دوستو هېوادونو سره، د افغانستان حکومت د خبرو اترو له لارې مطرح کېږي، د افغانستان حکومت باید په ډېرو برخو کې د تورنو کسانو د نیولو لپاره له معامله کوونکو هېوادونو سره، د مجرمینو د سپارلو تړون لاسلیک کړی وي.

هغو تورنو کسانو او محکومینو سره، چې له هېواده تښتېدلي دي، د چلند په برخه کې باید معامله کوونکي هېواد کې د هغوی حقوقي دریغ ته پاملرنه وشي. درې حالته کېدی شي رامنځته شي:

الف: لومړی داچې تر نظر لاندې شخص د سیاسي پناه حقوقي اسناد ولري، په بله وینا خپل افغاني تابعیت یې له لاسه نه وي ورکړی.

ب: بل داچې د تورن یا محکوم له خوا دبهرني تابعیت منل دهغه افغاني تابعیت د سلبېدو سبب نه شي. یانې د معامله کوونکي دولت د تابعیت قانون، افغاني او بهرنی دوه گوني تابعیت مني. ج: او یا دا چې د بهرنی تابعیت ورکړه، د افغاني تابعیت د له منځه تللو سبب شي، یانې د تابعیت قانون، دوه گوني تابعیت ونه مني. له نیکه مرغه، لکه څنگه چې څرگنده ده، تر اوسه پورې د پرو کمو هغو افغانانو بهرنی تابعیت تر لاسه کړی، چې پر جنایت تورن دي. دهغوی اکثره یې یوازې د سیاسي پناه حقوقي اسناد لري. په لومړي اودویم حالت کې د افغانستان حکومت له نورو هېوادونو څخه خپل اتباع غواړي، چې تر قضایي څارنې لاندې دي.

دا موخه هغه وخت تر لاسه کېږي، چې افغانستان په نړیوال ډگر کې یو ځواکمن او معتبر حکومت ولري.

له نورو هېوادونو سره د افغانستان نیک اړیکي، ددې سبب ګرځي، چې د تورنو افغانانو د سپارنې په برخه کې د دولتونو تر منځ کوم اساسي شرط ونه ګڼل شي. هغه مهال نو بیا د مجرمینو سپارنه د دوو هېوادونو تر منځ د ښه باور له کبله، له سیاسي پلوه مطرح کېږي، نه له حقوقي پلوه.

په درېیم حالت کې د افغانستان دولت له یو بهرنی هېواد څخه دیو داسې بهرنی تبعه (چې مخکې یې افغاني تابعیت درلود) د سپارلو غوښتنه کوي، پوره باوردی، چې په دې برخه کې به له زیاتو

ستونزو سره مخامخ شي، ځکه چې د جنایت نړیوال اړخونه پېژندل شوي نه دي، نو په داسې حالت کې هېوادونه، د مجرمینو د سپارنې په برخه کې د نړیوالو کانونسیونونو له ټینګار سره سره، دخپلو اتباعو ملاتړ لازم ګڼي.

که چېرې د تورنو کسانو محاکمه په نړیواله کچه وپېژندل شي، د مجرمینو د سپارلو د کانونسیونونو غړي هېوادونه او ان له کانونسیون څخه بهر هېوادونه (د ژنیو ۱۹۰۷ او ۱۹۴۹م کال) کانونسیونونو د لومړي نمبر پروتوکول د ۸۸مې مادې له مخې) مکلف دي، چې تورن محکمې ته حواله کړي.

د ژنیو کانونسیونونه دا دولتونو دنده ګڼي، چې د تورنو کسانو د نیونې او ملي نړیوالې محکمې ته د هغو د سپارنې په برخه کې لاس وکړي. دا یوازې د هغو هېوادونو دنده ده، چې کانونسیون یې لاسلیک کړی دی، بلکې د جرم او جنایت د پېښېدو ځای ته له پاملرنې پرته د نورو هېوادونو دنده نه ده، چې کانونسیون یې لاسلیک کړی دی، بلکې د جرم او جنایت د پېښېدو ځای ته له پاملرنې پرته د نورو هېوادونو دنده هم ده.

که چېرې د کانونسیون یو غړی هېواد یو تورن یا محکوم شخص ملي او یا نړیوالې محکمې ته ورنه کړي، له کومو عواقبو او یا که په څرګند ډول ووايو له کومې سزا سره به مخامخېږي؟ نړیوالو تړونونو کې ددې خبرې څه څرګندونه نه ده شوي.

ځکه نو په پوره ډول پوهېدی شو، چې د تورنو او محکومینو د سپارلو په باب زیاتره د دولتونو اخلاقي دنده مطرح ده، دا اخلاقي دنده کېدی شي، د کانونسیون د غړو هېوادونو وي او یا تر هغه څخه بهر د نورو هېوادونو.

خو دې سره سره بيا هم دولتونه د جگړې د تورنو کسانو او محکومينو د سپارنې په برخه کې د خپلو سياسي غوښتنو له مخې چلند کوي.

د رونا د عامه وژنې زياتره مسولين پر ۱۹۹۴ز کال (د تورنو کسانو د محکمې د جوړېدو کال) بهر ته وتښتېدل. په افريقايي هېوادونو کې د امنيت شورا اغېز (سياسي لامل) د دې سبب شو، چې د افريقايي هېوادونو په مرسته د جگړې پر جنايتونو زياتره تورن کسان، د رونا لپاره نړيوالې محکمې ته وسپارل شي.

پایله

د افغانستان د جگړې د جنایتکارانو محاکمه کول، د افغان ملت یو ستره اړتیا گڼل کېږي، په دې باب دوه پوښتنې مطرح کېږي: لومړی دا چې د محکمې حکم باید د کومو مجرمینو په باب وي؟ د کمونستانو؟ د مجاهدو ډلو د غړیو؟ طالبانو؟ او که د ټولو په باب؟

دویم دا چې محکمه باید څه وخت؟ د کومې سرچینې له خوا جوړه شي؟ د لومړۍ پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي، چې پریوه وخت یوې محکمې ته د کمونستانو، مجاهدینو او طالبانو حاضرول نه عملي دي او هم منصفانه:

عملي خو ځکه نه دي، چې کېدی شي واکمن حکومت د دوو کینو او بنسټو ډلو (که څه هم د جگړې جنایتکاران وي) له اغېزناکو سیاسي شخصیتونو (کادرونو) سره د نښتو له امله، له کورنیو او بهرنیو لمسونو سره مخامخ شي او خپل سیاسي ثبات چې دملي هیلې (د جگړې د جنایتکارانو د محاکمې اهمیت) د ترلاسه کولو لپاره، یو مهم توکی دی، له لاسه ورکړي.

دا خبره هم له انصافه لرې ده، چې کمونستان او مجاهدین دې په یوه کاني وتلل شي. سره له دې چې موږ ډېر ځله دواړه یو شان گڼو، خو په حقیقت کې داسې نه دي:

د جگړې د پیل او د جنایتونو د سرته رسولو مسولیت د کمونستانو پر غاړه دی. همدی وو، چې (انقلاب پر شان نه ځي) شعارونه یې ورکول او په ډېرې بې پروایۍ سره یې د یو بهرني

یرغلگر هېواد په ټینګار او ملاتړ د خپلو هېوادوالو پر وړاندې
سخت جنایتونه ترسره کړل.

ځکه نو دهغوی ناروا او ملت ضد هڅې باید د ټولو وروستنیو
ویجاړیو او انحرافاتو اساسي علت وګڼل شي. لومړی باید له
کمونیستانو سره حساب کتاب وشي. کله چې زندانونه او د سزا
نور ځایونه دې ډول خلکو ته خپله سزا ورکړي او ملت خپلو اصلي
دښمنانو ته د سزا له کبله ارامه ساه وباسي، نو نړیوال شرایط به
برابر شي، دنورو نوبت به هم ورسېږي.

د دویمې پوښتنې (دمحکمې د جوړولو سرچینه او وخت) په
ځواب کې باید په ډاګه کړو، ترهغه پورې، چې په هېواد کې یو ملي
او مرکزي حکومت جوړ شوی نه وي او ملي ثبات په کې ټینګ
شوی نه وي، ددې مسلې راتینګول اسانه خبره نه ده. دا چې
دنورنبرګ محکمه په خپله دنده کې بریالی شوه، علت یې دا و چې
د متحدینو له خوا په نیول شوي اروپا کې سیاسي ثبات ټینګ
شوی و. که چېرې د طالبانو حکومت د افغانستان د خاورې پاتې
برخه ونیسي، د جګړې جنایتکارانو محاکمې لپاره یوه ښه سرچینه
ګڼل کېږي، دا سرچینه جنایتکارانو ته د سزا لپاره د نورو سیاسي
التیرنیټیفونو لکه (شمال اتحاد او د پخواني شاه جبهه) په انډول،
ښه سیاسي او رواني دریځ لري [ځکه چې د شمال اتحاد
کمونیستانو ته ((دعمومي بښنې)) اعلان پر جرم محکوم دی او د
شاه جبهې کې یو شمېر کمونیست پلوي لېبرالان راټول شوي، چې
په جبهه کې سیاسي سازښتونو ته تیار دي او د پورتنۍ دعوي
د طرحې لپاره لازم ملاتړ نه لري].

دا خبره خودلیلونه لري. له هغې جملې نه:

طالبان د سياسي اسلام د (جنگيالييتوب) او (انقلابييتوب) اړخونه لري، چې د ملت او شريعت د غوښتنو پر وړاندې هېڅ ډول سياسي معامله نه کوي.

طالبانو د خپلې واکمنۍ په بهير کې له کمونيستانو سره ډېر ټينگ، اصولي او سخت چلند کړی او په دې برخه کې يې ښه ازموينه ورکړې ده.

د طالبانو په منځ کې ډېر لږ کسان هغه هم په ليکو کې پر جنگي جنايتونو تورن دي، ځکه نو په لومړي گام کې بايد کمونيستان په يوه ملي محکمه کې محاکمه شي. په نړيواله کچه د جنايتکارانو د محاکمې راپورته کول لويې ستونزې لري، ددې حل لاره دا ده، چې د افغانستان حکومت نړيواله پېژندنه ترلاسه کړي، د روم د ۱۹۹۸ز کال د تړون، چې د جزا د نړيوال دايمي دېوان د جوړېدو لپاره تدوين شوی، لاسليک کړي. د روم تړون خپل غړي هېواد ته چې په خاوره کې يې جنايت ترسره شوی وي او يا تورن کس دهغه تبعه وي، د دېوان غونډې ته د غوښتنليک واک ورکوي.

هېوادپالو، ژمنو او مبارزو شخصيتونو! په هرځای کې چې او سئ. د جنايتکارانو د محاکمې تر وخته بايد:

هر کال پر افغانستان باندې د شوروي يرغل پر ورځ د روسيې سياسي نمايندگيو او په بهر کې د افغاني کمونيستانو د مرکزونو پر وړاندې سترې مظاهري اصلي شعارونه وي.

له کمونيستانو سره خپل ټولنيز اړيکي غوڅ کړئ او هغوی له بشپړ سياسي او ټولنيز بېلتانه سره مخ کړئ.

ددغه ملي ارمان (د جگړې جنايتکارانو محاکمه) د هېرېدو د مخنيوي لپاره هر اړخيزه تبليغاتي مبارزه پيل کړئ.

له هرې هغې حكومتې او نا حكومتې موسسې سره چې د
جنايتكارانو د محاكمې لپاره هڅه كوي، مرسته او همكاري وكړي.

پای

دوكتور م، ع، تره كی
ليون، فرانسه
۲۰۰۰م كال - جولای

اخځونه

په فرانسوي ژبه:

١. ATTAR FRANK, LE FROIT INT. ENTRE ORDRE ET GHAOS. PARIS ١٩٩٤
٢. DUPAIGNE BERNARD. LE UIADE DE L'AFGHANISTAN. LVON ١٩٨٩
٣. CARREAU DOMENQUE. PUBLIC. PARIS ١٩٩٣
٤. COMBAC AU JEAN DROIT. PUBLIC. PARIS ١٩٩٢
٥. DUPUY PIERRE MARIE. DROIT. PUBLIC. PARIS ١٩٩٣.
٦. MATHIEU JEAN LUC. LA DEFENSE INT. DES DROITS DEL, HOMME. PARIS ١٩٩٣.
٧. RUZIE DAVID. DROIT. PUBLIC. PARIS ١٩٩٤.
٨. TORRELLI MAURICE LE DROIT DE L'INTERVENTION. PARIS ١٩٩٤.
٩. ZORGBIBE CHARLES. DROIT DEL'INTERVENTION. PARIS ١٩٨٥.
١٠. LE MONDE CHRLES. DROIT DE L'INTERVENTION. PARIS ١٩٨٥.
١١. AFGHANISTAN. LA TORTURE DES PRISONNIERS POLITIQUES. LONDON. ١٩٨٦.

پښتو او دري:

- ١- زرمالوال، غلام محي الدين، پر افغانستان باندې د روسانو وسلوال يرغل.
- ٢- نيازي، اميدوار: د ١٣٥٧ ل کال د ثور د اوومې نېټې کودتا عوامل او پايلې، پېښور، ١٣٦٨ ل کال.
- ٣- مايوروف، الکساندر: په افغانستان کې رښتيا څه تېرېدل؟ پېښور ١٩٩٩ ل کال.
- ٤- عقاب اريانا مجله: ١٩٩٦ م کال.
- ٥- ازاد افغانستان مجله: پېښور ١٩٩٩ ل کال.
- ٦- البدر جريده: هالنډ چاپ، ٢٠٠٠ ل کال.
- ٧- د بښني نړيوال سازمان راپور، لندن، ١٩٩٣ ل کال.
- ٨- د بښني نړيوال سازمان راپور: افغانستان، د بشري حقوقو غميزې په باب نړيوال مسوليت، لندن، ١٩٩٥ ل کال.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل

یون د حاجي

محمد خان زوی پر

۱۳۴۶ل کال، د

لغمان ولایت د

الینگار ولسوالۍ

دنیا زیو په یوې

روښنفکرې

کورنۍ کې

زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې

یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په نښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکي ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیا د جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې د لومړي منشي په توگه انتخاب شو. استاد یون په دې جرگه کې تر خپل وروستي وسته خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد د بنمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرگه کې د نوموړې جرگې د دارالانشاد غړي په توگه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د

افغانستان د جمهوري رياست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لويو جنگسالارانو او ځينو تنظيمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملگرو ملتونو د زيات فشار له امله له کاره گوښه شو. ملگرو ملتونو (UNAMA) استاد يون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لورې دنده دروسپارو، خو استاد يون ونه منله او خپلې استادۍ ته يې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته يې د ځينو ملگرو په زيات ټينگار او غوښتنه، د جمهوري رياست د ملي امنيت شورا په دفتر کې د فرهنگي چارو د رياست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پرمخ وړي. استاد يون پر ۱۳۸۵ ال کال د افغانستان او پاکستان د امن گډې جرگې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توگه غوره شو او دا دنده يې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد يون د خپلواک ليکوال په توگه په تېرو شلو کلونو کې گڼ شمېر فرهنگي او ټولنيز خدمتونه ترسره کړي، په گڼو چاپي، راډيويي او ټلويزيوني مرکو کې يې د واقعيتونو او حقايقو د څرگندېدو له امله د خلکو په زړونو کې ځای نيولی دی. که څه هم ډېر خلک د يون ليکنې، مرکې او نظريات خوښوي، خو يو شمېر داسې خلک هم شته، چې د يون سرسختي مخالفين دي. د هغه ملي او گټورو نظرياتو ته هم غلط رنگ او تعبير ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره يې زورواکي او د سياسي ډلو ټپلو غړي او

مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي گټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينگه مخالفت کوي زه ددې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پروړاندې يې مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنگي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنگي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول گورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېريو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولني) او (د پښتني فرهنگ د ودې

پراختيا ټولنې) د همکار په توگه د بېلابېلو ليکوالو په لسگونو
 اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلگونو کورنيو
 مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستي ده، خپله
 يې هم په لسگونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ
 کړي دي.

سربېره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې
 يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به يې د اثارو
 يادونه وکړو:

اثر

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنگوالی	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• نيمگړي ارمانونه	د حيران شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د نازوانا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• داستاد الفت نثري کليات	داستاد الفت نثرونه	درېيم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق تنگيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنيو هني له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه

- د پوهنوال روستارتره کي اثر د دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه د نينسي دوپرې اثر د دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه د پوهنوال روستارتره کي اثر د دويم ۱۳۸۷
- د- يونليکني:
 - د اماراتو سفر د اماراتو يونليک د دويم ۱۳۸۷
 - که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړي ۱۳۸۷
 - د پنتاگون ترخندو د امريکا يونليک لومړي ۱۳۸۷
- ه- خپرني او شنني:
 - د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه د دويم ۱۳۸۷
 - استاد زياد پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوري د دويم ۱۳۸۷
 - د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود د دويم ۱۳۸۷
 - د افغانستان فرهنگ ته اوبستي زيانونه د دويم ۱۳۸۷
 - د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
 - له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل د دويم ۱۳۸۷
 - ساينسي پرمختياوې د دويم ۱۳۸۷
 - بېړنۍ لويه جرگه ولسواکي او زورواکي د دويم ۱۳۸۷
 - انديال خوشال لومړي ۱۳۸۷
 - هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړي ۱۳۸۷
 - کلتوري يون لومړي ۱۳۸۷
 - فرهنگي فقر لومړي ۱۳۸۷
 - مرکه او مرکې لومړي ۱۳۸۷
 - خوشال په خپل ايديال لومړي ۱۳۸۷

- دکتابونو په وړېمو کې
 - افغانستان په سياسي کرلېچ کې
 - پښتو ليکنی سمون
 - اوسنی رسنی
 - که نړيوال ماته وڅوري؟
- لومړی ۱۳۸۷
- لومړی ۱۳۸۷
- لومړی ۱۳۸۷
- لومړی ۱۳۸۷
- لومړی ۱۳۸۷
- خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په
فرهنگي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسپلې هیله لرم.
په درناوي
وفا الرحمن وفا
کابل-افغانستان

Trail of war criminal in Afghanistan

Written by:

Professor Dr. M. Osman Taraky

Translated to pashto by:

M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-16-7

9 789936 500167 >

د خپرونو لړۍ: (۱۷)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**